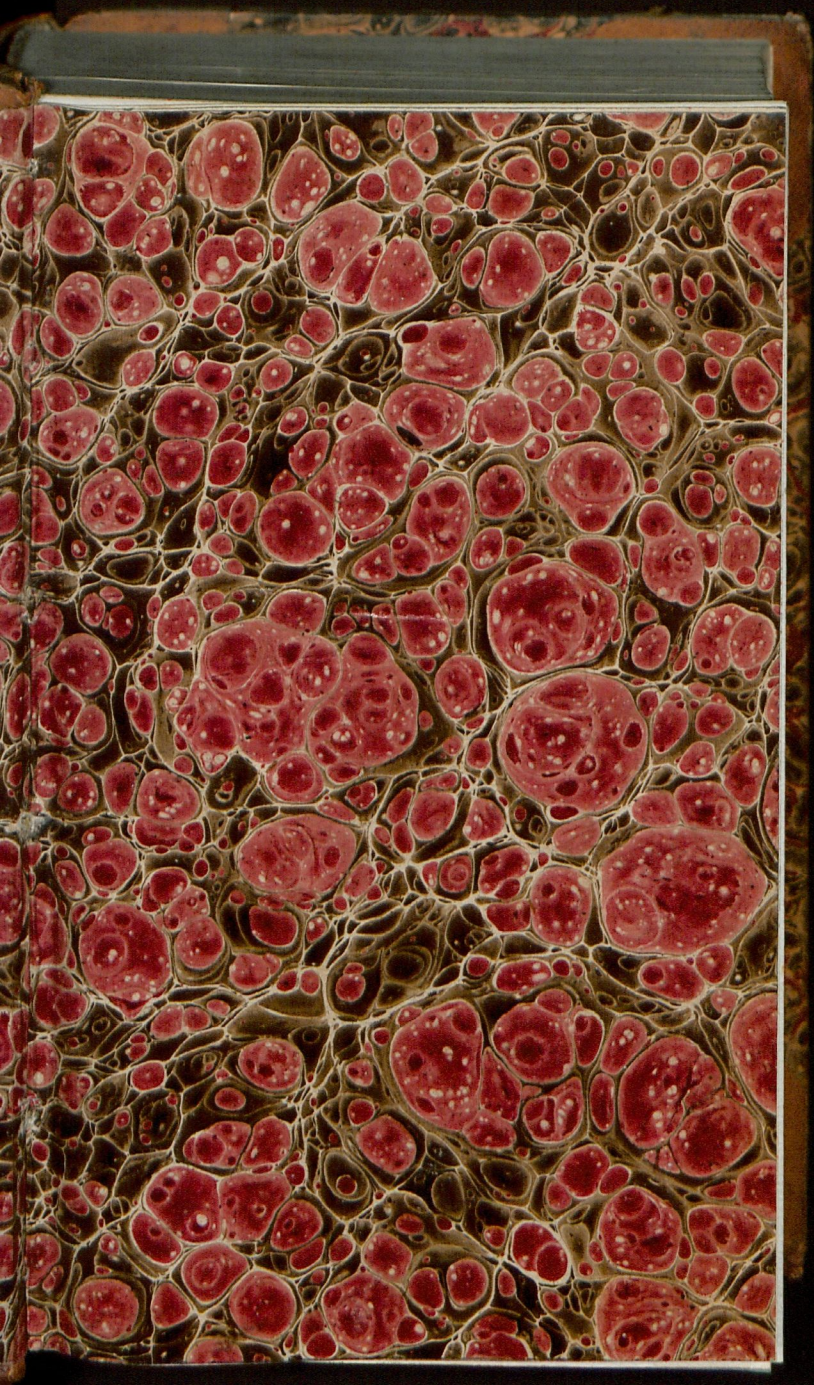

Ds. Aug. 00 Ky. C.

v. Hildorff.

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS PRIMVS.

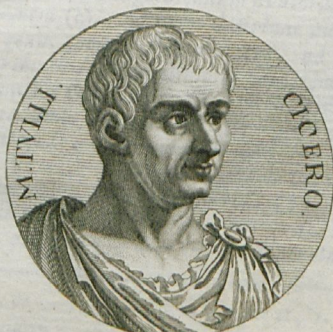
AB W 7966 (112)

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA

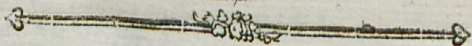
QVAE SVPERSVNT
OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE
EDITIONES.

VOLV MEN PRIMVM.

Caracciolo sculp.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCCLXXXIII.

Nunc apud Tobiam Loeffler.

M. TULLII
CICERO
OPERA
QUAE SUPERSTUNT
OMNIA

SECUNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQUE
EDITIONES.

VOLUMEN PRIMUM.

B 23,

Cons. & Sumptibus Societatis Literariae
HUGGELXIIII
Lipsiae 1794

BREVIARIUM

VITAE ET SCRIPTORVM

M. TVLLII CICERONIS

EX IPSIVS POTISSIMVM SCRIPTIS AD ANNOS
AETATIS DIGESTVM.

NASCITVR Arpini, oppido Latii, III Non.
Jan. anno V. C. DCXLVIII aerae Varr.
patre antiquissimae stirpis, M. Tullio Cicerone (a),
& matre Helvia, genere aequae clara (b). Ipso
quinquenni Archias poeta, Antiochenus, Ro-
mam venit; quo dein puer usus est principe ad
fusiendam & ad ingrediendam studiorum suo-
rum rationem (c). Ad omne doctrinae aur eru-
ditionis genus complectendum natus, ad poesi-
tamen primum fuit proclivior, ediditque puer
poema Pontius Glaucus, versibus tetrametris (d).

Summa anno aetatis XVI toga pura, scri-
bendo, dicendo, plurimum se exercuit; Arati
carmina de coelo stellisque convertit (e); Ma-
rium, tragicum carmen, scripsit (f). Mox
juri civili operam dedit, duce primo Q. Mucio
Scaevola augure (g), dein Mucio Scaevola pon-

(a) Cic. de orat. II, 66, & de Legibus II, I.

(b) Plutarch. in vita Ciceronis cap. I.

(c) Cic. orat. pro Archia poeta c. I & 3.

(d) Plut. l. c. cap. 2.

(e) Cic. de Nat. Deor. II, 41.

(f) Id. de Leg. I, I.

(g) Id. in Lael. I.

Cicero. T. I.

risce (h); simulque Philonem academicum audit, & philosophiae studet acerrime (i).

Vigesimo vitae suae anno Tullius noster in dicendo magistrum habuit Molonem Rhodium, causarum actorem summum (k), tumque commentarios de Inventione Rhetor. edidisse videtur (l). Triennio integro noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione versatur cum Diodoro Stoico, a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebatur. Declamabat quotidie Latine & Graece (m). Xenophontis Socratici Oeconomicum Latine red-
dit (n).

Natus XXVI annos, legibus atque judiciis denuo constitutis, causam privatam pro P. Quintio apud Aquillium Gallum iudicem (o), inde publicam pro S. Roscio Amerino, parri-
cidii reo, contra potentem Sullae dictatoris li-
bertum dixit (p). Mox Sullae metu & propter infirmitatem corporis Athenas proficiscitur, ubi nobilissimos philosophos & oratores per sex men-
ses audit (q). Sulla mortuo, precibus & cohorationibus amicorum dicendi facultatem studio-
sus exercet, Asiaque tota cum Menippo Stratonic.

(h) Ibid. & in Bruto c. 89.

(i) Brut. 89.

(k) Ibid. sq.

(l) De orat. I, 2.

(m) Brut. c. 90.

(n) De offic. II, 24.

(o) Aul. Gell. XV, 28, coll. Eusebii chronico.

(p) Brut. c. 90.

(q) Ibid. c. 91.

disertissimo viro, Dionysio Magnese &c. peragrata, Rhodi ad eundem, quem olim Romae audiverat, Molonem sese applicat (r).

Ex itinere biennali anno XXX domi redux, exercitator longe & probe mutatus, Hortensium praecipue, oratorem primarium, aemulatur, causasque nobiles agit (s). Roscio Comoedo & Aesopo Tragico magistris pronuntiationem & gestum conformat (t). Illum oratione, quae adhuc mutila superest, defendit.

Quaesturam miro populi consensu adeptus, in Sicilia omnibus sese probat a comitate, iustitia, liberalitate, abstinentia, diligentia (u). Anno quaesturae munere expleto, quinquennium fere in plurimis causis versatur (x), ita quidem, ut dona aut munera nulla acciperet (y). Aedilis anno legitimo XXXVI designatus, C. Verrem, qui Sicilienses per triennium avare & crudeliter habuerat praetor, in iudicium vocat, in quo & Hortensium, consulem designatum, fatigavit (z). Dicta in Verrem tertia oratione, hic convictus sua sponte in exilium discessit (a). Aedilis curulis ludos varios populo facit, de quibus

(r) Ibid. & Plut. cap. 4.

(s) Brut. c. 90 sq.

(t) Plut. c. 5.

(u) Cic. orat. pro Plancio cap. 26. Verr. V, 14. Plut. c. 6.

(x) Brut. c. 92 extr.

(y) Plut. c. 7.

(z) Brut. & Plut. l. c.

(a) Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit, sed domi scriptas reliquit, teste Asconio.

ipse (b). Tum quoque pro Fontejo & Caccina dixisse existimatur.

Affiduus porro in causis, animis hominum ad se dicendi novitate conversis, biennio ab aeditate exacto, primus praetor incredibili populi voluntate renuntiatur (c) annos XL natus. Inde iudicia caste & integre exercet, quaestioni de pecuniis repetundis praest; legem Maniliam suadet; A. Cluentium, beneficii accusatum, aliosque defendit. Anno Praeturam insecuto de consularu cogitat (d) & pro C. Cornelio, majestatis reo, quadriuo dicit.

In peritioe consularis P. Galbae, L. Catilinae, patriciis, aliisque praeclabitus, ac non minori procerum, quam plebis studio, prior ad eum designatus est (e), habita contra C. Antonium & Catilinam competitores de ambitu oratione in toga candida (f). Eodem hoc anno (Ciceronis XLIII) auctus ipse est filiolo, & Tulliam filiam C. Pisoni despondit (g).

Kal. Jan. anno V. C. DCXCI itaque consularum init, sollicitudinis atque timoris plenum, propter collegae sui, M. Antonii, Catilinae ac tribunorum plebis molitiones (h). Hoc magistratu annuo duodecim orationes habuit consulares,

(b) In Verrem lib. V, c. 14.

(c) Brut. c. 93. Plut. c. 9.

(d) Epist. I ad Atticum lib. I.

(e) Orat. pro L. Murena c. 8 & de lege agrar. II, 2. Plut. c. 10 sq.

(f) Quintil. III, 9.

(g) Epist. ad Atticum lib. I, 2 & 3.

(h) De lege agrar. II, 2 sq.

in senatu Kal. Jan. de lege agraria; de Othone, seu de lege theatri; pro Rabirio, perduellionis reo; de proscriptorum filiis, quos ab honorum spe repulit; cum provinciam sibi decretam (Galliam) deposuit; Catilinariam I, qua eum ex urbe emisit; ad pop. postridie quam Catilina profugit; in concione, quo die Allobroges involarunt, i. e. quum per Allobroges Catilinae conjuratio detecta esset; in senatu, nonis Decemb. de captivis nempe conjurationis sociis, quae ultima est in quatuor Catilinariis; praeterea quoque duas breves contra legem agrariam, qua tribuni plebis agros populi Rom. per Italiam & alias reip. ditiones dividi voluerant (i).

Tantus erat de maximi viri in tuenda rep. a Catilinae insidiis prudentia & vigilantia consensus atque opinio, ut non tantum supplicatio, patefactis Deorum templis, ei decerneretur rogato (k), sed & primo in repub. Rom. exemplo Pater Patriae diceretur (l). Ipso referente senatusconsultum de ambitu factum est (m); a quo mox crimine L. Murenam, consulem designatum, liberavit. Legationes liberas senatorum, utpote turpes & noxias reip. sustulisset, nisi tribunus plebis intercessisset; minuit tamen tempus earum infinitum, quod annuum fecit (n). Ab-

(i) Orationes has XII consulares Cicero ipse refert lib. II ad Atticum epist. I.

(k) Epist. ad Famil. XV, 4. Orat. in Pison. cap. 3. Plut. c. 19.

(l) Ibid. c. 20 sqq. Juvenalis sat. VIII, 243 sq. Plin. hist. nat. VII, 30.

(m) Orat. pro L. Murena c. 32.

(n) De legib. III, 8.

euntem magistratu Q. Metellus Nepos, tribunus plebis, concionis habendae potestate privavit. Furare tantum cum hic ei permetteret, magna voce iuravit rempub. & urbem sua unius opera esse salvam (o).

Post consulatum gestum Metello isti, adversario suo, fortiter repugnat; P. Sullam, conjunctionum superiorum reum, defendit. Hoc autem anno epistolae ad Familiares 1, 2, 5, 6 & 7 libri V scriptae putantur.

An. XLVI Cicero Lic. Archiam in civitatis iure tuetur; contra Clodium, incesti reum, testatur; unde inimicitiae graves. Quirinus frater a praetura Asiam sortitur provinciam, quam per triennium obtinet (p). Triumviratus Cn. Pompeji, M. Crassi & C. Caesaris coalescit. Tullius extra urbem in litteris vivit, indeque a quarta Libri II usque ad decimam octavam epistolas ad Atticum mittit.

Sequentes ad eundem epistolas Romae redire scripsit. Ibidem totum ad forenses operam denovo se conferens C. Antonium, item A. Thermum bis (q), & Val. Flaccum defendit. Clodius, juvenis audax & callidus, Ciceroni vel maxime infensus, multis artibus tribunatum plebis invadit; consules Pisonem & Gabinium, imo & triumviros, quos diximus, in suas par-

(o) *Epist. ad Fam.* V, 2. *Plut.* c. 23. Fortitudinem & felicitatem suam consularem passim ipse Cicero praedicat. *Vid. orat. in Pison.* c. 2 sq. *De offic.* I, 22 &c. Commentarium de consulatu suo graece scripsit, misitque ad Atticum & Rhodum ad Posidonium. *Epist. ad Attic.* II, 1.

(p) *Epist. ad Attic.* I, 15. *Ad Quintum fr.* I, 1.

(q) *Orat. pro L. Flacco* c. 39.

res adducit. Lata inde lege, ut qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur, Cicero in summas angustias incidit, quippe propter Lentulum, Cethegum & alios conjurationis Catilinae participes, se consule in carcere necatos, se unum peti videbat. Neque in tanta calamitate sua, propter vim & metum, defensorem efficacem ullum invenit, ut ipsi amici fugam suaderent. Exiit itaque urbe, petiturus Siciliam. Facto interim alio editto, ne intra 500 millia pass. reciperetur, Brundisio in Graeciam trajicit anxie (r), quo Romae comperto Clodius domum ejus & villas incendit; neque Pompejo, qui Ciceronem deseruerat, parcat. Hoc autem adjuvante senatus decernit, ut de nulla ante re, quam de Ciceronis reditu ageretur (s).

Redit Romam pridie non. Sept. post XVI menses exilii, anno aet. L. mira omnis Italiae & S. P. Q. R. acclamatione (t), postquam Clodiani nec caedibus illatis id impedire potuissent. Secutae inde orationes post reditum ad Quirites & in senatu; nec non pro Domo sua ad Pontifices.

Actis Clodianis rescissis, pristinam auctoritatem & in causis gravissimis defensionem clientum resumit: Ptolemaei regis restitutionem P. Lentulo decernit; P. Sextium, anno sup. Tribunum pl. a Clodianis de vi accusatum, sibi quicquid amicum, defendit, simulque in Vatinius,

(r) Misericordiam & desperationem animi sui summam ipse fatetur in *Epist. ad Attic.* III, 6, 7 sq.

(s) *Plur.* c. 33.

(t) Prolixè hac de re ipse in *Epist. ad Attic.* IV, 1 sqq.

inter testes adversae partis productum, acri interrogatione invehitur; de Haruspicum responsis disputat, eaque non ad se, quod Clodius voluerat, sed ad ipsum Clodium pertinere ostendit; de provinciis consular. probat, adimendas esse Pisoni & Gabinio, nullo S. C. sed lege Clodia eas obtinentibus atque spoliantibus. Denique & pro M. Coelio, de veneno a Clodianis accusato, & pro Corn. Balbo, Gaditano, quem Pompejus civitatis jure donaverat, peroravit. Mortuo Pifone Tulliam suam Furio Crassipedi desponsavit (u).

An. LII libros tres de Oratore scripsit, & orationem in L. Pisonem, propter provinciam ademptam ipsi infensum, habuit. Hoc anno scriptae epistolae ad Q. fratrem octava, nona & decima libri II, & ad Attic. 9 — 12, lib. IV. Sequenti anno libros de Republica sive politicos emisit (x); defendit Cn. Plancium, aedilem, de ambitu, & C. Rabirium Posthumum, equitem Rom. de repetundis accusatos; epistolas ad Q. fratrem lib. II, 11 — 16 & III, 5 sqq. in Britanniam, ubi Caesaris legatus erat; ad Attic. IV, 13 sqq. &c. misit. An. LIV successit Augur in locum P. Crassi jun. in Asia interfecti. Coopraez & inauguratus est ab Hortensio. Scriptae ad Famil. epistolae lib. II, 1, 5 sqq. ad Curionem.

An. LV Clodius, praeturae candidatus, interficitur a Milone, consulatum petente; unde hunc de vi accusatum, unus Cicero defendit. Munatius Plancus Bursa, quod curiam incen-

(u) Epist. ad Quintum fr. II, 5 sq.

(x) De Divinat. II, 1. Epist. ad Famil. VIII, 1.

disset, ab eo accusatur atque damnatur (y). Fin-
gitur h. a. habitus sermo de Finibus bonorum &
mal. quem postea libris V perscripsit. Tum etiam
de Legibus, cerce post Clodii mortem, dispu-
tauit.

An. LVI Ciliciam, provinciam consularem,
adjuncta Cypro insula & consinibus aliis civita-
tibus cum imperio sortitur ex S. C. (z) legatum
inter alios habiturus Quintum fratrem. Pro-
fectus Roma mense Maj. Athenas venit VII Kal.
Quintil. (a) & Laodiceam prid. Kal. Sextiles,
indeque ad Iconium in castra. Adventu ejus,
justitia, abstinentia, clementia reviviscunt omnes
(b). Hic de rebus suis epistolas illas scripsit pro-
consul ad consules (c). Ab Iconio per Tauri py-
las Tarsum, indeque ad Amanum montem, Par-
thorum plenum, pervenit, ubi III Id. Oct. ma-
gnum eorum numerum caedit & imperator ap-
pellatur (d). Capto longa obsidione Pindenisso,
munitissimo oppido, exercitum in hiberna di-
mittit, ei que Q. fratrem praeponit (e).

Reditum suum & honorem novis consulibus,
Aemilio Paulo & Claudio Marcello, enixe com-

(y) *Epist. ad Famil.* VII, 2.

(z) *Ibid.* III, 2.

(a) Itineris sui rationes ipse reddidit *Attico epist.* V,
1 sqq. & Appio Pulchro, cui successit, *Famil.*
III, 3 sqq.

(b) *Ad Attic. epist.* 15 sq. libri V. I

(c) *Ad Familiares* lib. XV, 1 sqq.

(d) *Ad Attic.* V, 20. *Ad Familiares* II, 10. XV, 4.
Plut. c. 36.

(e) *Famil.* XV, 4.

mendat (f). Decernuntur ei Romae supplicationes de re bene gesta (g). Ipse provincia mox decessurus, eam integerrime obit (h) ac dein quaestori suo, C. Coelio, regendam tradit (i). Redit per Ephesum, Rhodum, Athenas, Tironem libertum aegrum Patris relinquens, ad quem ex itinere plures epistolas misit, totius itineris rationem continentes (k). Ab Epiro Brundisum attingit VII Kal. Dec. (l) indeque Romam perrexit; ubi pridie Non. Jan. honorificentissime excipitur, exardescente jam belli civilis flamma propter Caesarem, exercitum & provinciam invito senatu retinentem (m). Cicero utrique parti pacis est auctor, sed frustra. Descriptis mox, quam quisque tueretur, Italiae regionibus, ipse Capuam accipit, oraeque maritimae praest a Formiis (n). Evocatus inde litteris Pompeii in Apuliam atque Brundisum, in itinere Caesarem, urbi imminentem, convenit. Arpini Tullio filio suo togam puram dedit (o). Profecto Caesare in Hispaniam, Cicero in Graeciam navigat ad Pompejum VII Id. Junii; cuius quidem facti ipsum poenituit, propter vitia multa, quae ibi offendit (p).

(f) Ibid. 9 - 12 sq.

(g) Lib. VIII, epist. II.

(h) Ad Attic. V, 21.

(i) Ibid. lib. VI, epist. 6.

(k) Quae libro XVI ad Famil. leguntur.

(l) Ad Attic. VII, 2.

(m) Ad Famil. XVI, II.

(n) Ibid. epist. 12.

(o) Ad Attic. IX, epist. 19.

(p) Ad Famil. VII, 3. XIV, 7.

Hispania potitus Caesar Romae armatis comitiis consul creatur (an. Cicer. LIX) indeque Pompejum persequitur in Epirum & Thessaliam, ubi eum pugna illa Pharsalica, cui Cicero propter corporis infirmitatem non interfuit, devicit. Classis & praesidii apud Dyrrachium relictum imperium Ciceroni, ut consulari, desertur, quod is recusat, percaesus belli; idque ipsum Pompejanis suspectum reddit. Redux Brundisii Caesarem expectat victorem ex Aegypto (q). Flebilem suam conditionem ipso die natali deplorat annos natus sexaginta (r). Tullia filia, tertio jam marito, Corn. Dolabellae, nupta, prid. Id. Junii Brundisium ad patrem venit (s); qui brevi post (prid. Id. Sextil.) litteras a Caesare satis liberales accipit (t), eique Tarento Brundisium pergenti obviam procedit (u). Kal. Oct. de proximo suo in Tusculano adventu ad Terentiam ux. scribit (x). Inde in urbem, & cum libris suis in gratiam redit (y).

An. LXI Cicero conquiescens in studiis (z), dum Caesar Scipionem & Juba regem in Africa debellaret, Cato autem Uticae sibi mortem consciret, Partitiones oratorias & Brutum seu de claris oratoribus libellos conscribit. Dein

(q) Scriptae tum ad Atticum epist. priores libri XI. Conf. Plutarchi vitam Cic. c. 39.

(r) Epist. 9 ad Attic. lib. XI.

(s) Ad Famil. XIV, 11 & 15. Ad Attic. ep. 17 l. c.

(t) Ibid. ad Famil. 23.

(u) Plutarch. l. c.

(x) Ad Famil. XIV, 20.

(y) Ibid. IX, 1.

(z) Ibid. ep. 6.

laudat Catonem, cui Caesar, e bello redux, Anticatoem opponit, sed cum maximis Ciceronis laudibus (a). In Oratorem suum, quidquid habuerat iudicii, confert (b). Diuturnum in senatu silentium tandem frangit, ut Caesari de restituto M. Marcello gratias ageret (c); apud quem & pro Q. Ligario, causae Pompejanae in Africa olim fautore, deprecatus est (d). Denique cum Terentia uxore divortium facit, quod domum suam exinaniverat & magnum aes alienum contraxerat (e), mox Publiliam, virginem divitem, ducturus.

Tullia moritur ex partu; unde plures ad patrem litterae consolatoriae scriptae (f). Ipse solatium quaerens librum, a multis laudatum, de consolatione vel de luctu minuendo scripsit an. LXII, & Publiliae, de hac morte laetari visae, nuntium remisit. Domo absens, in villis & studiis unice versatur, philosophicis maxime; unde prodiit Hortensius, prodire Academicarum Quaestionum libri IV, & de Finibus bonorum & malorum libri V (g); forte & Tusculanar. Quaest. libri V. Tullium filium Arhenas mittit (h). Post reditum Caesaris victoris ex

(a) *Ad Attic.* XII, 41. XIII, 50.

(b) *Ad Famil.* VI, epist. 18.

(c) *Ibid.* IV, 4.

(d) *Lib.* VI, epist. 14.

(e) *Plutarch.* c. 41. *Ad Famil.* IV, epist. 14. De Publilia est ep. *ad Attic.* XII, 32.

(f) Pulcherrima est Sulpicii *ad Famil.* IV, 5.

(g) *De Divinat.* II, 1.

(h) *Ad Attic.* XII, epist. 52.

Hispania pro Dejotaro, Armeniae min. rege, coram eo dixit (i).

Annum LXIII Romae auspiciatur, nec deserit urbem ante Id. Mart. quibus Cæsar a Bruto, Cassio & allis conjuratis in curia Pompeji multis ictibus confectus est. Cicero initio Aprilis rus profectus villas suas lustravit, unde dedit litteras plures (k), modo spei modo desperationis plenas. Haec eadem rusticatio nobis dedit tres libros de Nat. Deorum, & duos de Divinatione; praeterea dialog. de Senectute & Lælium s. de Amicitia. C. Octavius, C. Caesaris interfecti ex sorore Julia pronepos & heres, Apollonia Romam rediens, apud Cic. ruri diverrit (l), qui cum Hirrio cos. des. in Puteolano sermonem de Fato habuit. Antonio interim Romae omnia miscente, iter in Graeciam suscipit, in quo multa ad Atticum, Topica & de Gloria libri duo scripti (m). Ventis impeditus, ne in Graeciam trajiceret, accepto Regii nuntio, fore, ut Antonius cederet, adeoque respub. libertatem, senatus dignitatem suam reciperet, in urbem properavit, ibique prid. Kal. Sept. cum summa populi gratulatione exceptus est (n). Postridie Kal. absente Antonio in senatum venit, & Philippicam I satis libere dixit; a quo omnem hic furorem in Ciceronem effudit, qui Philippicam II in eum quasi praesentem scripsit. Rusticatus deinde libros de Of-

(i) Ad Famil. IX, epist. 12.

(k) Ad Attic. lib. XIV.

(l) Ibid. epist. 12.

(m) Lib. XVI. epist. ad Attic.

(n) Ad Famil. XII, epist. 25. Plur. c. 43.

ficii perfecit, forte & Paradoxa. Quum autem Antonius urbe excessisset, Octavii pueri rebus magis magisque efflorescentibus, hoc ipso urgente Romam rediit V Id. Dec. (o) & XIV Kal. Jan. in senatu rogatus sententiam dixit, Philippica III expressam; inde progressus in concionem, quid in senatu actum esset, populo exposuit Philippica IV.

Antonio D. Brutum in Gallia citeriore oppugnante, Cicero cum suis id egit, ut hostis reip. judicaretur, unde enata est Philippica V. Factum prid. Non. Jan. de mittendis ad Antonium legatis S. C. populo declaravit Philippica VI. Metuens interim, ne senatorum animi in pacem inclinarent, hanc dissuasit Philippica VII. Qui tumultus, non belli nomen in sententia ponendum censuerant, eos Philippica VIII reprehendit ante Id. Mart. Sergio Sulpicio, qui in legatione ad Ant. decesserat, statuam aeneam pedestrem in rostris ponendam suavit Philippica IX. Recitatis in senatu M. Bruti, cui Cicero fil. strenue operam militarem navabat, e Graecia litteris, Cicero pater in Fusum Calenum, Bruti laudatoribus adversantem, Philippica X insurrexit. P. Dolabella propter crudelitatem hoste judicato, & variantibus de imperatore in ipsum persequendum deligendo sententiis, habita V Kal. Maj. Philippica XI C. Cassium ceteris praetulit (p).

Cum dein alia ad Antonium legatio de pace decerneretur, ipseque Cicero ad illam deligere-

(o) Ad Famil. XI, epist. 5.

(p) Epist. 5 ad M. Brutum; ad Famil. XII, ep. 7.

tur, is Philippica XII omnem hanc rem acerrime dissuasi. Pacem cum Antonio & sociis ejus iniri non posse, contra quod Lepidus Pont. Max. statuerat, Philippica XIII declaravit (q). Nuntiata mox victoria de Antonio Murinense a. d. Kal. XVII Maj. parra (r), omnis populus ad Ciceronem gratulabundus concurrir, eumque cum plausu summo in Capitolium deducit. Inde X Kal. Maj. is supplicationem 50 dierum decernit Philippica XIV. Interim Antonius Alpes transgressus IV Kal. Jun. cum Lepido se conjunxit in Gallia (s), qua re Romae comperta, prid. Kal. Quint. & Lepidus in senatu hostis judicatus est. Caesar Octavianus ut cognovit Antonium a Lepido receptum, causam optimatum deserit, & cum illis de foedere per epistolas agit; mox 400 milites ad senatum mittit, qui consularum sibi vix 20 annos nato deposcerent. His infecta re reversis Antonium & Lepidum in Italiam accersit, ipseque legiones ad urbem hostiliter movet. Cicero ad eum in castra venit, & paullo post lectica ex urbe fugit. Octavianus X Kal. Oct. consul creatus, iura cum Ant. & Lep. triumvirali pactione, valere jubet Ciceronem, tum in Tusculano agentem cum Q. fratre, cum quo is, certior de sua utriusque proscritione factus, aufugit Asturam, villam suam, marique fugam tentat, sed frustra. Superveniunt percussores, quibus a liberto proditus, ubi

(q) Scripta tum ad Lepidum objurgatio ad Famil. X, epist. 27.

(r) De qua epist. Galbae ad Cic. Famil. X, 30.

(s) Ibid. epist. 23.

Herennium centurionem sibi instare sensisset, servos suos lecticam ponere jubet, & immortam cervicem extra lecticam praebet praecidendam VII Id. Dec. Caput & manus, quibus Philippicas scripserat, praeciduntur, Antonio afferenda, qui poni illa jubet in rostris, horrendum Romanis spectaculum (t). Vixit vir immortalis annos LXIII, menses XI, dies V.

- (t) Haec omnia fusius multi enarrant, inprimis Plutarchus cap. 46 sqq. Vellej. Patere. lib. II, c. 62 sqq.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS
R H E T O R I C O R V M

SEV DE

INVENTIONE RHETORICA

LIBRI DV O

QVI RELIQVI SVNT EX QVATVOR.

LIBER PRIMVS.

SAEPE & multum hoc mecum cogitavi, I
bonine an mali plus attulerit hominibus & I
civitatis copia dicendi, ac summum elo-
quentiae studium. Nam cum & nostrae repu-
blicae detrimenta confidero, & maximarum
civitatum veteres animo calamitates colligo,
non minimam video per disertissimos homi-
nes invecram partem incommodorum. Cum
autem res ab nostra memoria, propter vetu-
statem, remotas, ex litterarum monumentis
repetere instituo; multas urbes constitutas,
plurima bella restincta, firmissimas societates,
sanctissimas amicitias intelligo cum animi ra-
tione, tum facilius eloquentia comparatas.
Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in
hanc potissimum sententiam ducit, ut existi-
Cicero. T. I.

A

mem, sapientiam sine eloquentia parum prod-
esse civitatibus, eloquentiam vero sine sa-
pientia nimium obesse plerumque, prodesse
nunquam. Quare si quis, omiſſis rectiſ-
ſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis &
officii, conſumit omnem operam in exercita-
tione dicendi, is inutilis ſibi, pernicioſus pa-
triæ civis alitur; qui vero ita ſeſe armat elo-
quentia, ut non oppugnare commoda patriæ,
ſed pro his propugnare poſſit, is mihi vir &
ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque
amiciffimus civis fore videtur.

2 Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur
eloquentia, ſive ſtudio, ſive artis, ſive exer-
citationis cujuſdam, ſive facultatis a natura
proſectæ conſiderare principium; reperiemus
id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque ab
2 optimis rationibus proſectum. Nam fuit quod-
dam tempus, cum in agris homines paſſim
beſtiarum modo vagabantur, & ſibi victu ſero-
vitam propagabant; nec ratione animi quid-
quam, ſed pleraque viribus corporis admini-
ſtrabant. nondum divinæ religionis, non hu-
mani officii ratio colebatur: nemo nuptias
viderat legitimas: non certos quiſquam ad-
ſpexerat liberos: non, juſ æquabile quid uti-
litatis haberet, acceperat. Ita, propter er-

rorem atque inscientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam, magnus videlicet vir & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines, in agris & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & mansuetos. Ac 3 mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines a consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Age vero, urbibus constitutis, ut fidem colere & iustitiam retinere discerent, & aliis parere sua voluntate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere

potuissent? Profecto nemo, nisi gravi ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate a jucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primo quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur; & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam vero commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

4 Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec vero ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cum a summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. quibus in controversiis cum sæpe a mendacio contra

verum homines stare consuescerent, dicendi
assiduitas aluit audaciam, ut necessario superiores illi propter injurias civium resistere
audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cum in dicendo sæpe
par, nonnunquam etiam superior visus esset
is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi
præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut
& multitudinis & suo judicio dignus, qui
republicam gereret, videretur. Hinc nimium
non injuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant,
maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ
suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate
in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa vita se
in studium aliquod traderent quietum. Quare
mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta,
per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc vero a plerisque eorum
desertum obsolevisse eo tempore, quo multo
vehementius erat retinendum, & studiosius
adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam
& rectissimam violabat stultorum
& improborum temeritas & audacia, summo
cum reipublicæ detrimento; eo studiosius &

illis resistendum fuit, & reipublicæ consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (vere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamēto, & reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & privatim & publice perverse abutuntur: sed eo quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum & communi omnium perniciē, plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res, & privatas & publicas, maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi

quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præsent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est videre, quid dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

Civilis quædam ratio est, quæ multis & 5 magnis ex rebus constat. ejus quædam ma- 6 gna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem: finis, persuadere dictione. inter officium autem & finem hoc interest, quod in officio, quid fieri;

in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite; finem, sanare curatione: item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus.

7 Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimavit. Hic infinitam & immensam huic artificio materiam subicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem aut vituperationem: delibe-

rativum, quod positum in disceptatione & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem: judiciale, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in causam & in quæstionem dividat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione; quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam tres ei partes, quas ante diximus, supponimus, judicalem, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem? verine sint sensus? quæ sit mundi forma? quæ solis magnitudo? Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta in-

telligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quodsi magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituuisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc vero ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concefferit. Neque eo dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur: nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque novi protulisse: verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere; quod eum minime potuisse, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus; partes autem hæ, quas plerique
7 dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, me-
9 moria, pronunciatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant: dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio: elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio: memo-

ria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio: pronuntiatio est, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possumus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam & multorum verborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

Omnis res, quæ habet in se positam in 8
diCTIONE aut disceptatione aliquam contro- 10
versiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti: non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, consti-

tutio conjecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, translativa dicitur constitutio; quia actio translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam rem non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. quare eam ne causam quidem convenit putari.

- II Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controversia est, cum de facto convenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere

neceſſe eſt [ideo nominis] eſſe controverſiam, (non quod de re ipſa non conveniat) non quod de facto non conſtet, ſed quod id, quod factum ſit, aliud alii videatur eſſe, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter deſcribenda: ut, ſi quis ſacrum ex privato ſurripuerit, utrum fur, an ſacrilegus ſit iudicandus. Nam id cum quæritur, neceſſe erit definire utrumque, quid ſit fur, quid ſacrilegus, & ſua deſcriptione oſtendere, alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adverſarii dicant.

Generis eſt controverſia, cum & quid factum ſit, convenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, conſtat: & tamen, quantum, & cuiusmodi, & omnino quale ſit, quæritur; hoc modo: Juſtum, an injuſtum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale ſit id, quod factum eſt, quæritur, ſine ulla nominis controverſia. Huic generi Hermagoras partes quatuor ſuppoſuit, deliberativam, demonſtrativam, juridicalem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum, reprehendendum videtur; verum brevi, ne aut, ſi taciti præterierimus, ſine cauſa non ſecuti eum putemur; aut, ſi diu-

tius in hoc confiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut judiciale solum, aut & judiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est: unum autem judiciale solum esse qui potest, cum deliberatio & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab judiciali genere plurimum dissideant, & suum quæque finem habeat, quo referri debeat? relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

IO Quod si generis causæ partes non possunt
13 recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ constitutio est omnis. non enim causa ad consti-

tutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari, quo ipsa sunt genera: multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus quælibet, intentionis depulsio est; quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est; demonstratio & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est; deliberatio & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, constitutionem intentionis esse depulsionem: placeat igitur oportet, demonstrationem & deliberationem non esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, siue constitutionem, primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequuntur.

Deinde conjecturalis causa non potest si-
mul ex eadem parte, eodem in genere, &

conjecturalis esse & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere, & definitiva esse & translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis, potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideo quod unaquæque ex se, & ex sua natura, simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere, & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes ali-

II cujus constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicalem & negotialem. Juridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, præmii, aut pœnæ ratio quæritur: negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiae præesse apud nos jurisconsulti existimantur. Ac juridicialis quidem ipsa in duas distri-

distribuitur partes, absolutam & assumptivam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris & injuriæ quæstionem: assumptiva, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se & ab sua culpa, vi & potestate in alium reus remove conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur vi & potestate factum: factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum ideo jure factum dicitur, quod aliquis ante injuria lacefferit. Comparatio est, cum aliud aliquid alicujus factum rectum aut utile con-

Cicero. T. I.

B

tenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

- 16 In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, cum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quod non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est,) quam invidia atque obtreptione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.
- 17 Constitutione causæ reperta, statim placeat considerare, utrum causa sit simplex, an

juncta; & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Conjuncta ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur, hoc pacto: Utrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maximæ contra Hannibalem copiae sint. Deinde considerandum est, in ratione an in scripto sit controversia. Nam scripti controversia est ea, quæ ex descriptionis genere nascitur. Ejus autem I 3 genera, quæ sunt separata a constitutionibus, quinque sunt. Nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi, quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quare pri-

mum genus, de scripto & sententia; secundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum nominamus. Ratio autem est, cum omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.

At tum, considerato genere causae, & cognita constitutione, cum, simplexne an conjuncta sit, intellexeris, &, scripti an rationis habeat controversiam, videris; deinceps erit videndum, quæ quaestio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causae sit; quæ omnia a constitutione proficiantur oportet. Quaestio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controversia, quam quaestionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit? Ratio est, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controversiæ relinquitur, hoc modo, ut docendi causa in facili & pervulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causæ

ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Judicatio est, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controversia. nam fit ea nobis exposita ratio, quam paullo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem meum occiderat. At non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac 14 deductione rationis illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. ea est hujusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, & appositissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est, (factum enim non conceditur,) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est, eandem esse quæstionem & judicationem: ut, factum est, non est factum; factumne sit? Quot autem in causa constitutiones, aut earum par-

tes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri.

His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata; tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in rationem exordiendi præcepta dabimus.

- 15 Exordium est oratio animum auditoris
 20 idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile,

anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostræ auditoris favet animus: admirabile, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt: humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur: anceps, in quo aut judicatio dubia est; aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut & benevolentiam pariat, & offensionem: obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium & insinuationem. Principium est oratio, perspicue & protinus perficiens auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. Insinuationis est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum.

In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspicue pax & benivolentia petitur; non modo ea non invenitur, sed augetur atque inflammatur

odium. In humili autem genere causæ, contemtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis & partem honestatis habebit, benivolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: sin uti principio placebit, benivolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. **16** Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

22 Benivolentia quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ instant

difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab adversariorum autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, si quod eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur: in invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam causæ suæ confidere: in contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona benivolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii & auctoritatis expectatio sit, ostendatur: ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus. Attentos autem 23 faciemus, si demonstrabimus, ea, quæ dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam rempublicam per-

tinere; & si pollicebimur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte & breviter summam causæ exponemus; hoc est, in quo consistat controversia. Nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire.

- 17 Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime; si aut inest in ipsa causa quædam turpitudine, aut ab iis, qui ante dixerunt, jam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratore nonnumquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudine contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re homi-

nem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignentur adversarii, tibi quoque indigna videri; deinde, [cum lenieris eum, qui audiet,] demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin ora-²⁵ tio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, quod ei, qui intellegit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maxime ii, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui

potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium defatigatio abalienavit a causa, te brevius, quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re nova aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, acclamationem: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi satietas & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur; sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu novatur.

- 18 Ac separatim quidem, quæ de principio & insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt. Nunc quiddam breviter & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium sententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad

dignitatem, in se continere, propterea quod id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendet: splendoris & festivitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiae nascitur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimet auctoritatem. Vitia vero hæc sunt certissima²⁶ exordiorum, quæ summopere vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quam in contrariam partem causæ, potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultra quam satis est, producit. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cum benivolentiam causa desiderat, aut, si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit,

quorum causa de exordiis praecepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil pejus est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem factis dictum est.

- 19 Narratio est rerum gestarum, aut ut ge-
 27 starum, expositio. Narrationum tria sunt genera. unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiae continetur: alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienae ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa, non inutiles cum exercitatione, dicitur & scribitur. Ejus partes sunt duae, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec verae, nec verisimiles res continentur. cujusmodi est:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Historia est gesta res, ab aetatis nostrae memoria remota: quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est

ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicere possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis, Mirio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumtum suggeris?

Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipse durus est præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipiuntur, ornamenta sumentur.

Nunc de narratione ea, quæ causæ con- 28
tinet expositionem, dicendum videtur. Opor- 20
tet igitur eam tres habere res: ut brevis,
ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si,
unde necesse est, inde initium sumatur, &

non ab ultimo repetetur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. Nam sæpe satis est, quid factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum: & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicitur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur: & si semel unumquodque dicetur: & si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cum se breves putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicunt: Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine super-

persequendum est. Aperta autem narratio 29
poterit esse, si, ut quidque primum gestum
erit, ita primum exponetur, & rerum ac tem-
porum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut
gestæ res erunt, aut ut potuisse geri vide-
buntur. Hic considerandum erit, ne quid
perturbate, ne quid contorte dicatur, ne
quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo
repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne
quid, quod ad rem pertineat, prætereatur:
& omnino, quæ præcepta de brevitate sunt,
hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam
sæpe res parum est intellecta longitudine ma-
gis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis
quoque dilucidis utendum est: quo de genere
dicendum est in præceptis elocutionis. Pro 21
babilis erit narratio, si in ea videbuntur in-
esse ea, quæ solent apparere in veritate; si
personarum dignitates servabuntur; si causæ
factorum existabunt; si fuisse facultates fa-
ciundi videbuntur; si tempus idoneum; si
spatii satis; si locus opportunus ad eandem
rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur;
si res & ad eorum, qui agent, naturam, &
ad vulgi morem, & ad eorum, qui audient,
opinionem accommodabitur. Ac veri quidem
similis ex his rationibus esse poterit. Illud 30

Cicero. T. I.

C

autem præterea considerare oportebit, ne aut, cum oblit narratio, aut cum nihil profit, tamen interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam arguendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum aut ab adversariis re exposita, nostra nihil interest, iterum aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Non, quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide & ornatè exponitur, aut id, quod ipsum adjuvat, obscure dicitur & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda

sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur: deinceps ad partitionem transeamus.

Recte habita in causa partitio illustrem ²² & perspicuam totam efficit orationem. Ejus ³¹ partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam, & ad constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse a filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra: Interfectum esse a Clytæmne-

fra Agamemnonem, convenit. Nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum invenitur, ante dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsarum rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani aut Trojani, genus.

23 Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio,

ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est, omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia.

Hoc igitur vitandum est, ne, cujus ge- 33
nus polueris, ejus secum aliquam, sicut diversam ac dissimilem, partem ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuatur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse. & fecisse: nam fecisse ostendere satis est: aut, cum in causa partitio nulla sit, & cum quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perraro potest accidere. Ac sunt alia quoque

præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertineant; quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, & omnibus explicatis, peroratum sit; hoc modo, ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

*Eo pacto, & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.*

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum gnati vitam:

*Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas.*

Deinde suum consilium:

Et nunc id operam do.

Deinde quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omni-

bus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præciendum videtur.

Confirmatio est, per quam argumentando, 24
nostre causæ fidem, & auctoritatem, & fir- 34
mamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividuntur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam silvam atque materiam universam ante permistam & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat.

Omnes res argumentando confirman-
tur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod
negotiis est attributum. Ac personis has res
attributas putamus, nomen, naturam, vi-
ctum, fortunam, habitum, affectionem, stu-
dia, consilia, facta, casus, orationes. No-
men est, quod unicuique personæ attribuitur,
quo suo quæque propria & certo vocabulo
appelletur. Naturam ipsam definire difficile
est: partes autem ejus enumerare eas, qua-

rum indigemus ad hanc præceptionem, faci-
35 lius est. Hæ autem partim divino, partim
mortali in genere versantur. Mortalium autem
pars in hominum, pars in bestiarum genere
numeratur. Atque hominum genus & in
sexu consideratur, virile an muliebre fit; &
in natione, patria, cognatione, ætate. Na-
tione, Grajus an Barbarus; patria, Athe-
nienfis an Lacedæmonius; cognatione, qui-
bus majoribus, quibus consanguineis: ætate,
puer an adolescens, natu grandior an senex.
Præterea commoda & incommoda conside-
rantur ab natura data animo aut corpori,
hoc modo: valens an imbecillus; longus an
brevis; formosus an deformis; velox an tar-
dus fit; acutus an hebetior; memor an obli-
viosus: comis, officiosus, pudens, patiens,
an contra. Et omnino, quæ a natura data
animo & corpori [considerabuntur], in na-
tura considerata sunt. Nam quæ industria
comparantur, ad habitum pertinent, de quo
25 posterius dicendum est. In victu considerare
oportet, apud quos, & quo more, & cujus
arbitratu fit educatus, quos habuerit artium
liberalium magistros, quos vivendi præcepto-
res, quibus amicis utatur, quo in negotio,
quæstu, artificio fit occupatus: quo modo

rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quaeritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate, jure an injuria: felix, clarus, an contra: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quaeretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem appellamus, 36 animi aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam: & item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaeque partam. Affectio est, animi aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut laetitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas & alia, quae genere in eodem reperiuntur. Studium est animi assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiae, poëticae, geometriae, litterarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi [vere] excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur; quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid

ipſi cauſarum ſit, qua ſit uſurus oratione.
Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attri-
buta.

26 Negotiis autem quæ ſunt attributa, par-
37 tim ſunt continentia cum ipſo negotio, par-
tim in geſtione negotii conſiderantur, par-
tim adjuncta negotio ſunt, partim geſtum ne-
gotium conſequuntur. Continentia cum ipſo
negotio ſunt ea, quæ ſemper affixa eſſe vi-
dentur ad rem, neque ab ea poſſunt ſeparari.
Ex his prima eſt brevis complexio totius ne-
gotii, quæ ſummam continet facti, hoc mo-
do: Parentis occiſio, patriæ proditio. deinde
cauſa ejus ſummæ, per quam, & quamobrem,
& cujus rei cauſa factum ſit, quæritur: de-
inde ante rem geſtam quæ facta ſunt, conti-
nenter uſque ad ipſum negotium: deinde,
in ipſo gerendo negotio quid actum ſit: dein-
de, quid poſtea factum ſit.

38 In geſtione autem negotii, qui locus ſe-
cundus erat de iis, quæ negotiis attributa
ſunt, quæritur locus, tempus, occaſio, mo-
dus, facultates. Locus conſideratur, in quo
res geſta ſit, ex opportunitate, quam videat-
ur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum.
Ea autem opportunitas quæritur ex magni-
tudine, intervallo, longinquitate, propin-

quitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer an profanus, publicus an privatus, alienus an ipsius, de quo agitur, locus sit an fuerit. Tempus est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est,) pars quædam æternitatis, cum alicujus annui, mensui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierint, considerantur; & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverint, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum reponantur; & quæ jam diu gesta, & a memoria nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris essent; & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insint in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas ejus est consideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis,

& diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in
27 aliqua parte alicujus horum. Occasio est pars
40 temporis, habens in se alicujus rei idoneam
faciendi aut non faciendi opportunitatem.
quare cum tempore hoc differt. nam genere
quidem utrumque idem esse intelligitur: ve-
rum in tempore spatium quodammodo decla-
ratur, quod in annis, aut in anno, aut in
aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad
spatium temporis, faciendi quædam oppor-
tunitas intelligitur adjuncta. quare cum ge-
nere idem fit, fit aliud, quod parte quadam
& specie, ut diximus, differat. Hæc distri-
buitur in tria genera, publicum, commune,
singulare. Publicum est, quod civitas uni-
versa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies
festus, bellum. Commune, quod accidit
omnibus eodem fere tempore, ut messis, vin-
demia, calor, frigus. Singulare autem est,
quod aliqua de causa privatim solet alicui ac-
cidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, con-
41 vivium, somnus. Modus est, in quo, quem-
admodum, & quo animo factum sit, quæri-
tur. Ejus partes sunt, prudentia & impru-
dentia. Prudentiæ ratio quæritur ex iis, quæ
clam, palam, vi, persuasione fecerit: im-
prudentia autem in purgationem confertur,

ejus partes sunt inscientia, casus, necessitas; & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

Adjunctum autem negotio id intelligitur, 28
quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æque magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus. Majus & minus, & æque magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex figura corporis, consideratur. Simile autem 42
ex specie comparabili, aut ex conferenda atque assimulanda natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo: sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenierit, eveniat, eventurum sit. Quare hoc in ge-

nere, ut commodius, quid eventurum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

43 Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac ex res quaeruntur, quæ gestum negotium consequuntur: primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus & inventionis comprobatores atque æmuli: deinde, ecquæ ea de re aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium; deinde, natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter & raro: postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint; & cetera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res ex, quas commemoravimus, sunt attributæ.

Omnis autem argumentatio, quæ ex iis 29
locis, quos commemoravimus, sumetur, aut 44
probabilis, aut necessaria debeat esse. Et-
enim, ut breviter describamus, argumen-
tatio videtur esse inventum ex aliquo genere,
rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut
necessarie demonstrans. Necessarie demon-
strantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri,
nec probari possunt, hoc modo: Si peperit,
cum viro concubuit. Hoc genus argumen-
tandi, quod in necessaria demonstratione ver-
satur, maxime tractatur in dicendo, aut per
complexionem, aut per enumerationem, aut
per simplicem conclusionem. Complexio est, 45
in qua, utrum concesseris, reprehenditur, ad
hunc modum: Si improbus est, cur uteris?
Si probus, cur accusas? Enumeratio est, in
qua, pluribus rebus expositis & ceteris in-
firmatis, una reliqua necessario confirmatur,
hoc pacto: Neesse est aut inimicitiarum causa
ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut
alicujus amici gratia, aut, si horum nihil
est, ab hoc non esse occisum: nam sine causa
maleficium susceptum esse non potest: sed
neque inimicitiae fuerunt, nec metus ullus,
nec spes ex morte illius alicujus commodi,
neque ad amicum hujus aliquem mors illius

pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non fit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariae conclusionis, verum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

- 46 Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum est, sive verum. In eo genere, quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si avarus est, negligit iusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas esse præparatas; eos, qui philosophiæ
30 dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrariis, hoc modo:

Nam

Nam si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic: Nam ⁴⁷ ut locus sine portu navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus; tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat.

Omne autem, (ut certas quasdam in partes distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, ⁴⁸ & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonii & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolu-

Cicero. T. I.

D

mes & beatos esse cupiat. Judicatum est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicujus aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Commune est, quod omnes vulgo probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus eo, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit.

49 Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt tres: imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in praeceptis elocutionis cognoscuntur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum

autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, five in ratione, five in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes convenient, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuse & permixte disperimus: post discrete & electe in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis 50 argumentatio poterit: inventam exornari, & certas in partes distingui & suavissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. quare & de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum visum est, ut ad inventionem argumenti absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per indu- 31
ctionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi

dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam: Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius an tuum malis? Illius, inquit. Quid si vestem & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, virumne tuum an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est; tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utram malis? Atque hic Xenophou quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam & tu mu-

lier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, ut & tu maritus sis quam optimæ, & hæc quam optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates 53
usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, 32
primum, ut illud, quod inducimus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, ante induxerimus. Nam ante

aliquid nobis concessum esse, nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus: deinde non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, 54 & ad quem sint exitum perventuræ. Nam qui videt, si ei rei, quam primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerumque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum: prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt: tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut,

quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia 33
non satis alicui videbitur dilucide demonstra- 55
tum, nisi quod ex civili causarum genere
exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi
quoque utendum exemplo, non quo præcep-
tio differat; aut aliter hoc in sermone, at-
que in dicendo sit utendum: sed ut eorum
voluntati fatis fiat, qui, quod aliquo in loco
viderint, alio in loco, nisi demonstratum est,
nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa,
quæ apud Græcos est pervagata, quo Epa-
minondas, Thebanorum imperator; ei, qui
sibi ex lege prætor successerat, exercitum
non tradidit, & cum paucos ipse dies contra
legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios
funditus vicit, poterit accusator argumenta-
tione uti per inductionem, cum scriptum le-
gis contra sententiam defendat, ad hunc mo-
dum: Si, judices, id, quod Epaminondas 56
ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad le-
gem, & addat exceptionem hanc, EXTRA
QVAM SI QVIS REIPVBLICAE CAV-
SA EXERCITVM NON TRADIDERIT,
patiemiini? non opinor. Quod si vosmetipsi,
quod a vestra religione & sapientia remotissi-
mum est, istius honoris causa hanc eandem
exceptionem, injussu populi, ad legem ad-

scribi jubeatis, populus Thebanus id patietur fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, judices. Quod si litteris corrigi neque ab illo, neque a vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re & judicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in praesentia dictum videtur.

57 Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam consideremus.

34 Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum, sua se vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usu dicendi sequerentur, paullulum in praecipendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque distribui partes 58
oportere, ajunt, primum convenire exponere
summam argumentationis, ad hunc modum:
Melius accurantur, quæ consilio geruntur,
quam quæ sine consilio administrantur. Hanc
primam partem numerant: eam deinceps ra-
tionibus variis, & quam copiosissimis verbis
approbari putant oportere, hoc modo: Do-
mus ea, quæ ratione regitur, omnibus in-
structior est rebus, & apparatus, quam ea,
quæ temere & nullo consilio administratur.
Exercitus is, cui præpositus est sapiens &
callidus imperator, omnibus partibus com-
modius regitur, quam is, qui stultitia & te-
meritate alicujus administratur. Eadem na-
vigii ratio est. nam navis optime cursum
conficit ea, quæ scientissimo gubernatore uti-
tur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, 59
& duæ partes transierint ratiocinationis, ter-
tia in parte ajunt, quod ostendere velis, id
ex vi propositionis oportere assumere, hoc
pacto: Nihil autem omnium rerum melius,
quam omnis mundus, administratur. Hujus
assumptionis quarto in loco aliam porro indu-
cunt approbationem, hoc modo: Nam & si-
gnorum ortus & obitus definitum quemdam
ordinem servant, & annuæ commutationes,

non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem & assumptionem, adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur, quam omnis mundus; consilio igitur mundus administratur. Quinquæpertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse
35 dicunt, ii non aliter putant tractari oportere
60 argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. negant enim neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata

non fit. Quare quas illi duas partes numerent, propositionem & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non fit, propositio non fit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio & assumptionis approbatio dicatur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis. No- 61
bis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque a Peripateticis, & Theophrasto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: & breviter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulet, commoremur.

36 Si quadam in argumentatione satis est uti
 62 propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio; separatum quiddam est a propositione approbatio. Quod enim & adjungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & a quo separatur: est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendemus. separata est igitur a propositione approbatio. Ostendetur autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, & quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare &
 63 firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. Hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. Nam esse quandam, quæ indigeat,

quid attinet ostendere, quod cuivis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam a propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est, non esse plus, quam tripertitam argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque 64 approbationem separatam esse ab assumptione. si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adungere approbationem assumptioni; quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendamus. separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ perspicuam 65 omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est hujusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hæc propositio indiget approbationis. non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitran-

tur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quandam indigere, perspicuum est. separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripertitam argumentationem. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, ut certum quiddam & breve, exempli causa, ponamus: Si summo opere sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda est: summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hic & assumptio, & propositio perspicua est. quare neutra quoque indiget approbatione. Ex hisce omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam, obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in

quinque partes distribuerunt argumentationem.

Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur; Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis: propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur: assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur: complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus. secunda est quadripertita: tertia tripertita. Dein bipertita; quod in controversia est. De una quoque parte potest alicui videri posse consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquapertita argumentatio est hujusmodi: Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majore

res nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicæ proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: &, si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes rempublicam optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reipublicæ servimus, & reipublicæ comodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta; sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reipublicæ conducat, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio definite litteras legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reipublicæ considerare. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tro-

pæo carius aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem salutis reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus con- 39
stat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non exstarent, magno-

Cicero. T. I.

E

pere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istum patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Carthaginenses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

71 Utraque approbatione præterita tripartita sit, hoc pacto: Aut metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes eos reliquerimus; aut

72

eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus.

Sunt autem, qui putent, nonnunquam 40
posse complexione superfederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem. Hic satis esse dicunt proponere & assumere: quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse; & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexione inferamus. Hoc autem fieri pot- 73
erit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem salutis reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto, & salutis communi consuluisse, & legibus non obtemperasse: aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus

sis: aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus: aut, ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur: fecit igitur incestum; & concluderis argumentationem, & perspicuam
74 fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. Nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo, quod & inventum aliquum in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expo-
75 litio. Quando igitur proferent aliquid hujus-

modi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: 41
atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquam tantum inter summos oratores & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. 76
Nam omnibus in rebus similitudo est fatietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti.

Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit.

77 Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorreere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse, non affirmamus; perquisitius & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituiamus proficisci, ordine ad reliqua pergemus.

42⁷⁸ Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur [aut allevatur]. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitio-
nem, ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc

quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut 79
ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur ali-
quod unum plurave: aut, his concessis, com-
plexio confici ex his negatur: aut si genus
ipsum argumentationis vitiosum ostenditur:
aut si contra firmam argumentationem alia
æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis,
quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum
aut id, quod credibile dicunt, negatur esse
ejusmodi: aut quod comparabile putant, dis-
simile ostenditur: aut judicatum aliam in
partem traducitur, aut omnino judicium im-
probatur: aut, quod signum esse adversarii
dixerunt, id ejusmodi negetur esse, aut si
complexio, aut ex una, aut ex utraque parte
reprehenditur, aut si enumeratio falsa osten-
ditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid
continere demonstratur. Nam omne, quod
sumitur ad argumentandum, sive pro proba-
bili, sive pro necessario, necesse est sumatur
ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro 43
80

credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut
perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est,
qui non pecuniam, quam sapientiam malit.
Aut ex contrario quoque credibile aliquid
habebit, hoc modo: Quis est, qui non offi-
cii cupidior sit, quam pecuniæ? Aut erit
omnino incredibile, ut si quis, quem constet
esse avarum, dicat, alicujus mediocris officii
causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut
si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus
accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc
pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior offi-
cio pecunia est. Qui locus desertus est, in
eo cædem factam esse oportet. In loco cele-
bri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod
raro fit, fieri omnino negetur: ut Curio pro
Fulvio: Nemo potest uno aspectu, neque
Si præteriens, in amorem incidere. Quod autem
pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus
confirmatur, infirmabitur. Nam in signo,
primum verum esse ostendi oportet: deinde
ejus esse rei signum proprium, qua de re agi-
tur, ut cruorem cædis: deinde factum esse,
quod non oportuerit; aut non factum, quod
oportuerit: postremo scisse eum, de qua quæ-
ritur, ejus rei legem & consuetudinem. Nam
ex res sunt signo attributæ: quas diligen-

tius aperiemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro 44 comparabili aliquid inducetur, quoniam id ⁸² per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet, simile id negare esse, quod conferetur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem asferetur, & quo in loco hoc genus, cujus causa asferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Sin judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est,

& commemorando, non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum; & demonstrando, difficilius & majus fuisse id iudicatum, quod afferatur, quam id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittat, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & videndum, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicavit, iudicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem, quæ quasi probabilia sumentur, ad hunc modum tentari

45 oportebit. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur; si falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?

*Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parvi auditu exi-
stimet?*

Hic, siue vereri dixeris, siue non vereri, concedendum hoc putat, ut neget esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Immo vero accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu aestimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non enim probus est. Alte- 84
rius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur: Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritum quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, furripueris necesse est: sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo furripueris. Hoc commode repre- 85
hendetur, si dici possit ex hostibus equus esse

captus, cujus prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, cum dixerint adversarii: Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; amico se morem gessisse
46 fateatur. Simplex autem conclusio reprehendetur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, coherere. Nam hoc quidem: Si spiritum ducit, vivit; Si dies est, lucet; ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius coherere videatur. Hoc autem: Si mater est, diligit; Si aliquando peccavit, numquam corrigetur; sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius coherere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit,

sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ
atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa
nobis alio tempore atque ad aliud institutum,
si facultas erit, explicabuntur. Nunc his
præceptionibus rhetorum ad usum oratorium
contentos esse oportebit. Cum igitur ex iis,
quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic
infirmabitur. Quum autem, his concessis, ⁴⁷
complexio ex his non conficitur, hæc erunt ⁸⁷
consideranda: num aliud conficiatur, aliud
dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat
se profectum esse ad exercitum, contraque
eum quis velit hac argumentatione uti: Si
venisses ad exercitum, a tribunis militaribus
visus esses; non es autem ab his visus; non
es igitur profectus ad exercitum. Hic cum
concefferis propositionem & assumptionem,
complexio est infirmanda. Aliud enim, quam
cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem, ⁸⁸
quo facilius res cognosceretur, perspicuo &
grandi vitio præditum posuimus exemplum:
sed sæpe obscurius positum vitium pro vero
probatur, cum aut parum memineris, quid
concefferis, aut ambiguum aliquid pro certo
concefferis. Ambiguum si concefferis ex ea
parte, quam ipse intellexeris, eam partem si
adversarius ad aliam partem per complexio-

nem velit accommodare; demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concefferis, sed ex eo, quod ille sumferit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: si pecuniam non habetis, pauperes estis: indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; hoc intellegebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis; & idcirco concedebam: cum autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant, quid
48
89 concefferis, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione inferitur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est, ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis. post assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat. Deinde inferitur, Ille igitur occidit. Id ex

lis, quæ sumferant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam a nobis facit, hoc modo: Idcirco, iudices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, iudices, non commisisset. Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: aut si perspicue rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

*Cum te experebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo, sola ut restituam, paro.*

- 49 Remotum est, quod ultra quam satis est, pe-
91 titur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Cor-
neliam filiam Ti. Graccho collocasset, atque
ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ se-
ditiones natæ non essent: quare hoc incom-
modum Scipioni adscribendum videtur. Hu-
iusmodi est illa quoque conquestio:

Utinam ne in nemore Pelio securibus

Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes!

Longius enim repetita est, quam res postu-
labat. Mala definitio est, cum aut commu-
nia describit, hoc modo: Seditiosus est is,
qui malus atque inutilis est civis. Nam hoc
non magis seditiosus, quam ambitiosus, quam
calumniatoris, quam alicujus improbi homi-
nis vim describit. Aut falsum quiddam dicit,
hoc pacto: Sapientia est pecuniæ quærendæ
intelligentia. Aut aliquid non grave, nec
magnum continens, sic: Stultitia est immen-
sæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stul-
titia, sed ex parte quadam, non ex omni
genere, definita. Controversum est, in quo
ad dubium demonstrandum, dubia causa af-
fertur, hoc modo:

Eho

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perpicuum est, de quo non est controversia: 92
ut, si quis, cum Orestem accuset, planum
faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulyssē accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicit; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judicariam laudet. Contrarium est, quod 50
contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diverse dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui

Cicero. T. I.

F

virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: aut, se amico adesse propter benivolentiam; sperare enim 94 aliquid commodi ad se perventurum. Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur: si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur: si plura pollicitus pauciora demonstrabit; aut, si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit: aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat: aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitii reprehendat: aut, si quis, cum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat: aut, si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita

laudet, ut alterius non faciat mentionem: aut si, cum de certa re quæretur, de com- 95 muni instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui deliberent, bellum gerant, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret: aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficit; aut si infirma, ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam,

Immune est facinus; verum in ætate utile

Et conducibile: nam ego amicum hodie meum

Concastigabo pro commerita noxia.

aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia; multos enim magnis incommodis affecit pecuniæ cupiditas: aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per 51 quem contra firmam argumentationem, æ- 96 que firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versabatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dicamus, demonstramus esse honestum.

Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

97 Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem, displicet; quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

52 Conclusio est exitus & determinatio totius
98 orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. E-

numeratio est, per quam res disperse & diffuse dictæ, unum in locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; sin varie fiet, & hanc suspensionem & satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciant propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes transire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus⁹⁹ (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem compa-

rationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum vero personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat a vobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparisonem suarum & contrariarum argumentationum.

300 Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota

iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quam brevissime transeatur; ut memoria, non oratio renovata videatur.

Indignatio est oratio, per quam confici- 53
tur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus lo- 101
cus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, & similibus rebus; item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, aut ad maiorem partem,

quod atrocissimum est; aut ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; aut ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; aut ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres expectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per

vim, per manum opulentam: quæ res ab legibus & ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est, per quem demonstramus, ⁵⁴ non vulgare, neque factitatum esse, ne ab ¹⁰³ audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur: atque id a feris quoque hominibus, & a barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicuntur; & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, a quibus eruditus, in mortuos, in miseros & misericordia dignos, in homines claros, nobiles & honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerint, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus ¹⁰⁴ locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt,

quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione & criminatione colligimus, & rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, & a quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu evenerit. ¹⁰⁵ Tertiusdecimus locus est, si cum injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his fere de locis gravissime sumetur.

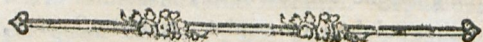
⁵⁵ Conquestionis autem hujusmodi de rebus ¹⁰⁶ partes petere oportebit. Conquestio est ora-

tio, auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter & sententiose, maxime demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiæ, 107 per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi perpeffurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi

adit, non verbis solum, ad misericordiam
x08 ducatur. Sextus, per quem præter spem in
miseriis demonstratur esse; &, cum aliquid
expectaret, non modo id non adeptus esse,
sed in summas misérias incidisse. Septimus,
per quem ad ipsos, qui audiunt, similem
casum convertimus, & petimus, ut de suis
liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis
carus debeat esse, nos cum videant, recor-
dentur. Octavus, per quem aliquid dicitur
esse factum, quod non oportuerit, aut non
factum, quod oportuerit, hoc modo: Non
affui, non vidi, non postremam ejus vocem
audivi, non extremum ejus spiritum excepi.
Item, inimicorum in manibus mortuus est,
hostili in terra turpiter jacuit insepultus, a
feris diu vexatus, communi quoque honore
109 in morte caruit. Nonus, per quem oratio
ad mutas & expertes animi res refertur: ut,
si ad equum, domum, vestem, sermonem
alicujus accommodes, quibus animus eorum,
qui audiunt & aliquem dilexerunt, vehe-
menter commovetur. Decimus, per quem
inopia, infirmitas, solitudo demonstratur.
Undecimus, per quem aut liberorum, aut
parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut
alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duo-

decimus, & r quem disjunctio deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjuutores fore putaverimus, aut a quibus indignum sit, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui 56 per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus. & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum esse, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus & magnificentia, in qua gravitas & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, *lacrima nihil citius arefcit*. Sed quo-

niam & fatis videmur de omnibus partibus orationis dixisse, & hujus voluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
R H E T O R I C O R V M

SEV DE
INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECVNDVS.

ICROTONIATAE quondam, cum florent
omnibus copiis, & in Italia cum primis beati
numerarentur, templum Junonis, quod re-
ligiosissime colebant, egregiis picturis locu-
pletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeu-
xin, qui tum longe ceteris excellere pictori-
bus existimabatur, magno pretio conductum
adhibuerunt. Is & ceteras complures tabu-
las pinxit, quarum nonnulla pars usque ad
nostram memoriam propter fani religionem

remanſit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in ſeſe imago contineret, Helenæ ſe pingere ſimulacrum velle dixit: quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præſtare ſæpe accepiſſent, libenter audierunt. putaverunt enim, ſi, quo in genere plurimum poſſet, in eo magnopere elaboraſſet, egregium ſibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio ſefellit. Nam Zeuxis illico quæſivit ab eis, quaſnam virgines formoſas haberent. Illi autem ſtatim hominem deduxerunt in palæſtram, atque ei pueros oſtenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus & dignitatibus anteſteterunt, atque honeſtiſſimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Cum puorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, ſorores ſunt apud nos virgines. quare, quæ ſint illæ dignitate, poteſ ex his ſuſpicari. Præbete igitur mihi, quæſo, inquit, ex iſtis virginibus formoſiſſimas, dum pingo id, quod pollicitus ſum vobis, ut mutum in ſimulacrum ex animali exemplo veritas transferatur.

3 Tum Crotoniatæ, publico de consilio, virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideo quod nihil, simplici in genere, omni ex parte perfectum natura expolivit. Itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concefferit, aliud alii commodi, aliquo adjuncto incommodi, muneratur.

2 Quod quoniam nobis quoque voluntatis
4 accidit, ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessario viderentur: sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere vobis videbatur. quapropter

propter stultitia visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur. Quod 5 si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis usque ad hoc tempus, expostis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit.

Ac veteres quidem scriptores artis, usque 6 a principe illo atque inventore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: at tantum inventoribus

Cicero, T. I.

G

- ipsis suavitatem & brevitate dicendi praeſtitit, ut nemo illorum praecepta ex ipſorum libris cognoſcat, ſed omnes, qui, quod illi praeſci-
pant, velint intelligere, ad hunc, quaſi ad
quendam multo commodiorem explicatorem,
7 revertantur. Atque hic quidem ipſe, & ſeſe
ipſum nobis, & eos, qui ante ſe fuerant, in
medio poſuit, ut & ceteros, & ſeipſum per
ſe cognoſceremus: ab hoc autem qui profe-
cti ſunt, quamquam in maximis philoſophiae
partibus operae plurimum conſumſerunt, ſicut
& ipſe, cujus inſtituta ſequebantur, fecerat;
tamen permulta nobis praecepta dicendi reli-
querunt. Atque alii quoque alio ex fonte
praeceptores dicendi emanaverunt, qui item
permultum ad dicendum, ſi quid ars proficit,
opitulati ſunt. Nam fuit tempore eodem,
quo Ariſtoteles, magnus & nobilis rhetor Iſo-
crates: cujus ipſius quam conſtet eſſe artem,
8 non invenimus. Diſcipulorum autem atque
eorum, qui protinus ab hac ſunt diſciplina
profecti, multa de arte praecepta reperimus.
3 Ex his duabus diverſis ſicuti familiis, qua-
rum altera, cum verſaretur in philoſophia,
nonnullam rhetoricæ quoque artis ſibi curam
aſſumebat, altera vero omnis in dicendi erat
ſtudio & praeceptione occupata, unum quod-

dam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus. Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ poenitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præterisse, aut non satis eleganter secuti videbimur, docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos ideo quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripisse videamur, illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius ora-

tio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

11 Igitur primus liber, exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, & constitutiones, & judicationes continebat, deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersæ autem de confirmatione & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur, simpliciter, sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expositio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

4. Omnis & demonstrativa, & deliberativa,
12 & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere, uno pluribusve, versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quæ-

dam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, queritur; in demonstrationibus, quid honestum; in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit & quid utile. Nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur generum fines & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine & ex genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera, simili implicata controversia, nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

Nunc ab conjecturali constitutione proficiscimur; cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad merca-

tum quendam, & secum aliquantum num-
morum ferentem, est consecutus. cum hoc,
ut fere fit, in via sermonem contulit: ex quo
factum est, ut illud iter familiarius facere
vellent. quare, cum in eandem tabernam
divertissent, simul cœnare, & in eodem loco
somnia capere voluerunt. Cœnati discu-
buerunt ibidem. Caupo autem (nam ita di-
citur post inventum, cum in alio maleficio
deprehensus esset) cum illum alterum, vide-
licet qui nummos haberet, animadvertisset:
noctu, postquam illos arctius, ut fit, ex las-
titudine dormire sensit, accessit, & alterius
eorum, qui sine nummis erat, gladium pro-
pter appositum e vagina eduxit, & illum al-
terum occidit, nummos abstulit, gladium
cruentatum in vaginam recondidit, ipse sese
15 in lectum suum recepit. Ille autem, cujus
gladio occisio erat facta, multo ante lucem
surrexit, comitem suum inclamavit semel &
sæpius. illum somno impeditum non respon-
dere existimavit: ipse gladium, & cetera,
quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus
est. Caupo non multo post conclamavit, ho-
minem esse occisum, & cum quibusdam de-
verforibus illum, qui ante exierat, consequi-
tur. in itinere hominem comprehendit, gla-

dium ejus e vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

Nunc exponemus locos, quorum pars ali-⁵
qua in omnem conjecturalem incidit contro-¹⁶
versiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsione, & in¹⁷
ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ra-¹⁸
tiocinatio autem est diligens & considerata

faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuisse tum, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitiae quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriae, si pecuniae, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur, aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, praeteritur.

19 Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. Nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum fit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum

commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum 6
ratione aliquem commisisse quid²⁰ dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa; quantam gloriam consecuturam existimabit: item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiae, si inimicitiarum; & omnino quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines; cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut

contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec
 22 malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris aut amici vita, aut denique officio antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui id, quod tam vere & pie dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de
 7 quo post dicendum est. Eventus autem tum
 23 fallit, cum aliter accidit, atque il, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si qui dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod
 1 aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportere; sed qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare; & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur,
 24 ad rem pertinere. In hoc autem loco caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi: secunda-

rium, si tantam aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur; aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus & integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda & confide-²⁵ randa. Defensor autem ex contrario primum impulsione aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo & erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, quæ impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, &

ipſa diligenter natura ejus affectionis quam
leniſſime quietiſſimam ad partem explicanda,
ut & res ipſa a facto crudeli & turbulento ad
quoddam mitius & tranquillius traducatur,
& oratio tamen ad animum ejus, qui audiet,
& ad animi quendam intimum ſenſum ac-
26 commodetur. Ratiocinationis autem ſuſpi-
ciones infirmabit, ſi aut commodum nullum
fuiſſe, aut parvum, aut aliis magis fuiſſe,
aut nihilo ſibi magis, quam aliis, aut in-
commodum ſibi majus, quam commodum
dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi,
quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum
eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo
periculo, quod ſubeatur, comparanda: qui
omnes loci ſimiliter in incommodi quoque vi-
27 tatione tractabuntur. Sin accuſator dixerit,
eum id eſſe ſecutum, quod ei viſum ſit com-
modum, aut id fugiſſe, quod putarit eſſe in-
commodum, quamquam in falſa fuerit opi-
nionē: demonſtrandum erit defenſori, nemi-
nem tanta eſſe ſtultitia, qui tali in re poſſit
veritatem ignorare. Quod ſi id concedatur,
illud non conceſſum iri; ne dubitaſſe quidem
hunc, quid ejus juris eſſet, ſed id, quod fal-
ſum fuerit, ſine ulla dubitatione pro falſo,
quod verum, pro vero probaſſe. Quod ſi

dubitaverit, summæ fuisse amentiae, dubia spe impulsus, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, 28 cum ab aliis culpam demovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre.

Ex persona autem conjectura capietur, si 9 eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. Nam & de nomine nonnumquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quibque intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si, ea re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, ut Mucius, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum 29 ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir an mulier; hujus an illius civitatis sit; quibus sit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspensiones, cum, quemadmodum,

& apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, quæ ratione vitæ, quo more domestico vivat.

30 Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum servus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, privatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolute consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt; res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est, aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & ora-

31

tiones, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

Ac personis quidem res hæ sunt attributa, IO
 tæ, ex quibus omnibus unum in locum coa- 32
 ctis, accusatoris erit improbatione hominis
 uti. Nam causa facti parum firmitudinis ha-
 bet, nisi animus ejus, qui insimulatur, in
 eam suspicionem adducatur, ut a tali culpa
 non videatur abhorruisse. Ut enim animum
 alicujus improbare nihil attinet, cum causa,
 quare peccaverit, non intercessit: sic cau-
 sam peccati intercedere leve est, si animus
 nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur.
 Quare vitam ejus, quem arguit, ex ante fa-
 ctis accusator improbare debebit, & osten-
 dere, si quo in pari ante peccato convictus
 sit. Sed id non poterit; si quam in similem
 ante suspicionem venerit, ac maxime, si fieri
 poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi
 causa aliqua commotum peccasse, aut in æ-
 que magna re, aut in majore, aut in minore:
 ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse,
 possit demonstrare aliqua in re ejus aliquod
 factum avarum. Item in omni causa natu- 33
 ram, aut victum, aut studium, aut fortu-

nam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantundem de facultate totius est defensionis deminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admissio demonstrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri; quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam: aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin
vita

vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

Defensor autem primum, si poterit, debet vitam ejus, qui infimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota & communia officia: quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, factum aliquid esse dicet: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per

Cicero. T. I.

H

quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in vita fuerit a vitis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ consingi quamvis facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vitæ turpitudine aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omis, illud, quod instet, agi oportere.

Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, 12
si totius administratio negotii ex omnibus 38
partibus pertentabitur: atque hæc suspiciones
partim ex negotio separatim, partim com-
muniter ex personis atque ex negotio profi-
ciscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas
res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter
considerabimus. Ex iis igitur in hanc con-
stitutionem convenire videntur genera eorum
omnia, partes generum pleræque. Videre 39
igitur primum oportebit, quæ sint continen-
tia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re se-
parari non possunt. Quo in loco satis erit
diligenter considerare, quid sit ante rem fa-
ctum, ex quo spes perficiendi nata, & fa-
ciendi facultas quæsitæ videatur; quid in ipsa
re gerenda; quid postea consecutum sit. De-
inde ipsius est negotii gestio pertractanda.
Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio
attributæ sunt, secundo in loco nobis est ex-
positum. Hoc ergo in genere spectabitur lo- 40
cus, tempus, occasio, facultas: quorum
uniuscujusque vis diligenter in confirmatio-
nis præceptis explicata est. Quare, ne aut
hic non admonuisse, aut ne eadem iterum
dixisse videamur, breviter demonstrabimus,
quid quaque in parte considerari oporteat.

In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non
41 potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æque magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit, hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est; ut metus, lætitia, titu-
42 batio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quærentur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus, ecquæ consuetudo sit, ecquæ actio, ecquod ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio, hominum aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnumquam elicitur aliquid suspicionis.

13 Sunt autem aliquæ suspensiones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortu-

na, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi aut corporis pleraque pertinent ad eandem res, quæ rem credibilem aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione junguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua ante diximus: deinde utrum id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse: item quod spem celandi non haberet: deinde necessitudo; in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsierit, quod simul deverterit, coenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita & excogitata, an ita temere, ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo

alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam sæpe, si pecunie, si adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa.

Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed [ad ea, quæ præcepta sunt, comparisonis] modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent: non facile autem, quod & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & alias aliter hæc in utramque partem
 45
 14 causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quod quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, qua spe

perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit; cur hoc ante factum sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an & hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentio-
ne omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & tum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabilis, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili vi præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debet. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

47 Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. Nam & ejus, qui in questione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, & ipsius rumoris causa & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum, quæ dicetur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit: pars autem est pervagatior, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas ac-

15 commodata. Hæc ergo argumenta, quæ trans-
48 ferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum; quo loco, nisi perorata & probata causa, non est utendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspicionibus credi oportere, & contra suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium per in-

dignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur 49 maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventione verborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi verborum & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in conjecturalem 16 constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, & non

oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: vitam anteaactam spectari oportere, & non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrariis partes deducuntur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere: defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur; hi autem gravius, & ornatius, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transferamus.

Cum est nominis controversia, quia vis ¹⁷
 vocabuli definienda verbis est, constitutio de-⁵²
 finitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis
 posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui
 consul rempublicam male gessit bello Punico
 secundo, cum tribunus plebis esset, invito
 senatu & omnino contra voluntatem omnium
 optimatum, per seditionem ad populum le-
 gem agrariam ferebat. Hunc pater suus
 concilium plebis habentem de templo dedu-
 xit: arcessitur majestatis. Intentio est, Ma-
 jestatem minuisse, quod tribunum plebis de
 templo deduxisti. Depulsio est, Non minui
 majestatem. Quæstio est, Majestatemne mi-
 nuerit. Ratio, in filium enim quam habe-
 bam potestatem, ea usus sum. Rationis in-
 firmatio: at enim, qui patria potestate, hoc
 est, privata [quadam] tribuniciam [potesta-
 tem] hoc est, populi potestatem infirmat, mi-
 nuit is majestatem. Judicatio est: minuatne
 is majestatem, qui in tribuniciam potestatem
 patria potestate utatur. Ad hanc judicatio-
 nem argumentationes omnes afferri oport-
 tebit.

Ac ne quis forte arbitretur, nos non in-⁵³
 telligere, aliam quoque incidere constitutio-
 nem in hanc causam; eam nos partem solam

sumimus, in quam praecepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, si quae forte in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quaeritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc si breviter expositum, pluribus verbis est & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descriperis, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse; verbi causa, Majestatem minuere; docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipse facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post
34 erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines

in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendatur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sit, eo concessio, ostendatur; id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut 55 pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt 18 definiendæ: ut, si quæeratur, Fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra surripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus 61 locus est, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, administrare.

Deinde hujus confirmatio similibus & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas aut honestas ad-
56 augetur. Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non
8 res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem, cum causa postulabit, utemur.

19 Cum autem actio translationis aut com-
57 mutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitu-

tio translativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus; sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine superfedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & prætorii exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare in jure plerumque versantur. 58 Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione: ut in quodam judicio, cum venefici cujusdam nomen esset delatum, &, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet & diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse,

ea poena afficere eum, qua parricidae afficiuntur: id autem, si damnetur, fieri necesse esse, quoniam & id causae subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem fit acceptum.

59 Ea igitur poena si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor poenae commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verum tamen ceteris quoque
32 criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum
20 autem translationis in causa nobis positum fit huiusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra praesto fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum praecidit. Agit is, cui manus praecisa est, injuriarum. postulat is, quicum agitur, a praetore exceptionem, EXTRA QVAM IN REVM
60 CAPITIS PRAEIVDICIVM FIAT. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: ille, quicum agitur, exceptionem addi, ait, oportere. Quaestio est, Excipiendum sit, an non? Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio iudicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quaeritur, praepjudicium fieri. Infirmitas rationis,

tionis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisfactio causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque queri oportebit, a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrum malitia aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium aut actio constituta, an recte, sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet; fugere judicium ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem; omnium fore perturbationem, si non ita res agantur & in judicium veniant, quo pacto oporteat; hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres

Cicero. T. I.

I

igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem & partes ejus consideremus.

- 21 Cum & facto, & facti nomine concesso,
62 neque ulla actionis illata controversia, vis & natura, & genus negotii ipsius quaeritur; constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem & juridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicatam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam venisset. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit? Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immo pater sibi

scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, præterquam quod ipsius fuit, testamento illius vestrum esse non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari: an heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint? Atque hoc non alienum est, 63 quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur. pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures, dissimilibus de causis, heredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset: infirmatio hæc erit, Non est una pe- 64 cunia, propterea, quod altera jam erat pupilli adventicia; cujus heres non, illo tempore, testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hac erunt usi infirmatione, Posse

plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis; de eo ipso judicatio nascitur, Possintne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus
22 generibus esse heredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant.

65 Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: post autem, approbata quædam, aut a consuetudine aut a vero utilia visa, legibus esse firmata: ac naturæ quidem jus esse, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis asserat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obser-
66 vantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum sit, appellant: pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat: gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honoris, & amicitiarum, observantiam teneat: vindicationem, per quam vim & contumeliam, de-

fendendo, aut ulciscendo, propulsamus a nobis, & a nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus: observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes veremur & colimus: veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa quærun-⁶⁷ tur ad hanc controversiam, quod neque in hoc civili jure versantur, & a vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa, consuetudine facta sunt: quod⁶⁸ genus pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut jure præstari dicatur. Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legiti-

ma ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore minoreve nasci videbitur, attendere atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidunt, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iudiciale genus & partes ejus consideremus.

23 Juridicialis est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut poenæ ratio quæritur.

Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani La-

cedæmonios bello superavissent, & fere mos
esset Grajis, cum inter se bellum gessissent,
ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in fini-
bus statuerent, victoriæ modo in præsentia
declarandæ causa, non ut in perpetuum belli
memoria maneret; æneum statuerunt tro-
pæum. Accusantur apud Amphictyonas, id
est, apud commune Græciæ concilium. In-70
tentio est, Non oportuit. Depulsio est, Opor-
tuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est,
Eam enim ex bello gloriam virtute peperim-
us, ut ejus æterna insignia posteris nostris
relinquere vellemus. Infirmatio est, Atta-
men æternum inimicitiarum monumentum
Grajos de Grajis statuere non oportet. Ju-
dicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ
causa Graji de Grajis æternum inimicitiarum
monumentum statuerint, rectene, an contra
fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus,
ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus,
cognosceretur. Nam si eam supposuissemus,
quæ fortasse usi sunt; Non enim juste, neque
pie bellum gessistis; in relationem criminis
delaberemur, de qua post loquemur. Utrum-
que autem causæ genus in hanc causam in-
cidere perspicuum est. In hanc argumenta-
tiones ex iisdem locis sumendæ sunt, atque

in causam negotialem, qua de ante dictum
 71 est. Locos autem communes & ex causa
 ipsa, si quid inerit indignationis aut conque-
 stionis, & ex juris utilitate, & natura mul-
 tos & graves sumere licebit & oportebit, si
 24 causæ dignitas videbitur postulare. Nunc
 assumtivam partem juridicialis consideremus.

Assumtiva igitur tum dicitur, cum ipsum
 ex se factum probari non potest; aliquo
 autem foris adjuncto argumento defenditur.
 Ejus partes sunt quatuor: comparatio, rela-
 tio criminis, remotio criminis, concessio.

72 Comparatio est, cum aliquod factum, quod
 per se ipsum non sit probandum, & ex eo,
 cujus id causa factum est, defenditur. Ea
 est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab
 hostibus circumfideretur, neque effugere ullo
 modo posset, depectus est cum eis, ut arma
 & impedimenta relinqueret, milites educeret:
 itaque fecit: armis & impedimentis amissis,
 præter spem milites conservavit. Accusatur
 majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos
 hunc locum, de quo agimus, consideremus.

73 Intentio est, Non oportuit arma & impedi-
 menta relinquere. Depulsio est, Oportuit,
 Quæstio est, Oportueritne? Ratio est, Mi-
 lites enim omnes perissent. Infirmatio est,

aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt judicationes, Periissentne? &. Ideone fecerit? aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire? Hoc causæ genus ex his locis tractari 74 oportebit, & adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta; ac maxime conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur; aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nam majestatis arcessitur,) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hoc quidem 25

plerumque in genere accidit, ut & conjectura
& definitione utendum sit. Sin aliud quo-
que aliquod genus incidet, ejus generis præ-
cepta licebit huc pari ratione transferre.
Nam accusatori maxime est in hoc elaboran-
dum, ut id ipsum factum, propter quod sibi
reus concedi putat oportere, quam plurimis
infirmet rationibus. Quod facile est, si quam
plurimis constitutionibus aggreditur id im-
75 probare. Ipsa autem comparatio, separata
a ceteris generibus controversiarum, sic ex
sua vi considerabitur, si illud, quod compa-
rabitur, aut non honestum, aut non utile,
aut non necessarium fuisse, aut non tantopere
utile, aut non tantopere honestum, aut non
tantopere necessarium demonstrabitur. De-
inde oportet accusatorem, illud, quod ipse
arguat, ab eo, quod defensor comparat, se-
parare. Id autem faciet, si demonstrabit,
non ita fieri solere, neque oportere, neque
esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut,
propter salutem militum, ea, quæ salutis
causa comparata sunt, hostibus tradantur.
Postea comparare oportebit cum beneficio
maleficium, & omnino id, quod arguitur,
cum eo, quod factum ab defensore laudatur,
aut faciendum fuisse demonstrabitur, conten-

dere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse id, quod vitarit reus, quam illud, quod fecerit. Honesti autem & utilis 76 & necessarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus 26 in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparisonem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci communes erunt, accusatoris, in eum, 77 qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre; defen-

foris, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur: qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit: & alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur: & tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. Indigne passus, virginem occidit, accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. Depulsio est, Jure occidi. Quæstio est, Jurene occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat,

fratrum negligebat: me & populum Romanum vicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen a fratre indemnata necari non oportuit. Ex qua judicatio fit: Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi Romani victoria non gauderet, oportueritne eam a fratre indemnata necari? Hoc in genere causæ primum si²⁷ quid ex ceteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est: postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere: deinde, levius esse, quod so in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit: postea translationis partibus uti, & ostendere a quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit; ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quam iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro

81 infecto haberi oportere: postea impudentiam
demonstrare eorum, qui eum nunc apud ju-
dices accusent, quem sine iudicibus ipsi con-
demnarint: & de eo iudicium faciant, de
quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea
perturbationem iudicii futuram dicemus, &
iudices longius, quam potestatem habeant,
progressuros, si simul & de reo, & de eo,
quem reus arguat, iudicarint: deinde, hoc
si constitutum sit, ut peccata homines pecca-
tis, & injurias injuriis ulciscantur, quantum
incommodorum consequatur: ac si idem fa-
cere ipse, qui nunc accuset, voluisset, ne hoc
quidem ipso quidquam opus fuisse iudicio: si
vero ceteri quoque idem faciant, omnino ju-
82 dicio nullum futurum. Postea demonstra-
bitur, ne, si iudicio quidem illa damnata es-
set, in quam id crimen ab reo conferatur,
potuisse hunc ipsum de illa supplicium sume-
re: quare esse indignum, eum, qui ne de
damnata quidem poenas sumere potuisset, de
ea supplicium sumisse, quæ ne adducta qui-
dem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut
legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde
quemadmodum in comparatione præcipieba-
mus, ut illud, quod comparabitur, extenua-
retur ab accusatore quam maxime: sic in hoc

genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per 28 alias constitutiones inducentur, ex iis locis, ⁸³ qui traditi sunt, infirmabit: ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea levius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, ⁸⁴ per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur, primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini

libero videatur non fuisse toleranda: deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: deinde ejusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo & a quo sit vindicata: postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quam mox iudicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio. qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, audaciam sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere

lere alicujus, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

Remotio criminis est, cum ejus intentio ²⁹ facti, quod ab adversario infertur, in alium aut in aliud demovetur. Id fit bipertito, nam tum causa, tum res ipsa removetur. Causæ 87 remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstiones sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim, qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum, sicut in ceteris; si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque & ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque cau-

Cicero, T. I.

K

- 88 sam convenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit, ad hoc iudicium, illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare: deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum huius defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur.
- 89 Primum cuius acciderit culpa, demonstrabit: deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse: quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata: quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quod minus, quam convenerit, factum sit, culpa id alterius acciderit. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studii fuerit in ipso: & id signis confirman-
- 90

dum huiusmodi, ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, ³⁰ sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione demta, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessione partibus, quæ convenient, assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Loci ⁹¹ autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumptivis, incident: hi tamen certissimi: accusatoris, facti indignatio; defensoris, cum in alio culpa fit, in ipso non fit, supplicio se affici non oportere.

Ipfius autem rei sit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcæ sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbat, & imperatore Samnitibus dedito,

quidam in senatu eum quoque dicit, qui por-
92 tam tenuerit, dedi oportere. Intentio est,
Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet.
Quaestio est, Oporteatne? Ratio est, Non
enim meum fuit officium, nec mea potestas,
cum & id ætatis, & privatus essem, & esset
summa cum auctoritate & potestate impera-
tor, qui videret, ut satis honestum foedus
feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam
tu particeps factus es in turpissimo foedere
summæ religionis, dedi te convenit. Judi-
catio est, Cum is, qui potestatis nihil habue-
rit, iussu imperatoris in foedere & in tanta
religione interfuerit, dedendus sit hostibus,
necne? Hoc genus causæ cum superiore hoc
differt, quod in illo concedit se reus oportu-
uisse facere id, quod fieri dicat accusator
oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam
attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedi-
mento, sine concessionis partibus. nam ea-
93 rum major quædam vis est; quod paullo post
intelligetur. in hoc autem non accusare al-
terum, nec culpam in alium transferre debet,
sed demonstrare, eam rem nihil ad se, neque
ad potestatem, neque ad officium suum per-
tinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere
hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe

ex remotione criminationem conficit. Ut, si quis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, eum consules adefsent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio & a sua potestate factum demovebat; sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omni-⁹⁴ bus honestatis & utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quæri oportebit, & fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne? Loccs autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

Concessio est, per quam non factum ipsum ³¹ probatur ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur. Cujus partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem. Impru-⁹⁵ dentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cum adversa tempestate in alto jacta,

rentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciabant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolatu-
 96 ros. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infir-
 97 matio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cum id fecerit, quod non oportue-
 rit, & id non oportere nescierit, sitne sup-
 98 plicio dignus? Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cum La-
 99 cedæmoniis lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset; hostias is, qui redemerat, cum sacri-
 100 ficii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum subito magnis commotis tempe-
 statibus fluvius Eurotas is, qui propter La-
 101 cedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo
 102 possent. Redemptor, suæ voluntatis ostend-
 103 æ causa, hostias constituit omnes in li-
 104 tore, ut, qui trans flumen essent, videre pos-

sent. Cum omnes studio ejus subitam flumi-
 nis magnitudinem scirent fuisse impedimento,
 tamen quidam capitis arcessierunt. Intentio
 est, Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium,
 præsto non fuerunt. Depulsio est, concessio.
 Ratio, Flumen enim subito accrevit, & ea
 re traduci non potuerunt. Infirmatio est,
 Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum
 non est, supplicio dignus es. Judicatio est,
 Cum in ea re redemptor contra legem fecerit,
 qua in re studio ejus subita fluminis oblite-
 rit magnitudo, supplicione dignus sit? Ne-
 cessitudo autem infertur, cum vi quadam⁹⁸
 reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc
 modo: Lex est apud Rhodios, ut, si qua ro-
 strata in portu navis deprehensa sit, publice-
 tur. Cum magna in alto tempestas esset,
 vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in
 portum navim coëgit. Quæstor navim po-
 puli vocat. Navis dominus negat publicari
 oportere. Intentio est, Rostrata navis in
 portu deprehensa est. Depulsio est, concessio.
 Ratio, Vi & necessario sumus in portum co-
 acti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen po-
 puli esse oportet. Judicatio est, Cum rostra-
 tam navim in portu deprehensam lex publi-
 carit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi

tempeſtatis in portum conjeſta ſit; oporteat-
99 ne eam publicari? Horum trium generum
idcirco unum in locum contulimus exempla,
quod ſimilis in ea præceptio argumentorum
traditur. Nam in his omnibus primum, ſi
quid res ipſa dabit facultatis, conjeſturam
induci ab accuſatore oportebit, ut id, quod
voluntate factum negabitur, conſulto factum,
ſuſpicionem aliqua demonſtretur: deinde indu-
cere definitionem neceſſitudinis, aut caſus,
aut imprudentiæ, & exempla ad eam defini-
tionem adjungere, in quibus imprudentia
ſuiſſe videatur, aut caſus, aut neceſſitudo,
& ab his id, quod reus inferat, ſeparare, [id
eſt, oſtendere diſſimile,] quod levius, faci-
lius, non ignorabile, non fortuitum, non
neceſſarium fuerit: poſtea demonſtrare, po-
tuiſſe vitari; & hac ratione provideri po-
tuiſſe, ſi hoc, aut illud feciſſet; aut ne ſic
feciſſet, præcaveri: & definitionibus oſten-
dere, non hanc imprudentiam, aut caſum,
aut neceſſitudinem, ſed inertiam, negligen-
100 tiam, fatuitatem nominari oportere. Ac
ſi qua neceſſitudo turpitudinem videbi-
tur habere, oportebit per locorum commu-
nium implicationem redarguentem demon-
ſtrare, quidvis perpeti, mori denique fatius

fuisse, quam ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta juridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent vindicandi, neglecta sit. Defensor autem con-³³
versis omnibus his partibus poterit uti. Ma-¹⁰¹
xime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quod non absit a culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter,

quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de
102 facti causa quaeratur: defensoris, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærurnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum, propterea quod quædam genera causarum simpliciter ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque
103 aliquod controversiæ genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

Deprecatio est, in qua non defensio facti, ³⁴
sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc ge- ¹⁰⁴
nus vix in iudicio probari potest, ideo quod
concesso peccato, difficile est ab eo, qui pec-
catorum vindex esse debet, ut ignoscat, im-
petrare. Quare parte ejus generis, cum
causam non in eo constitueris, uti licebit.
Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus
in rempublicam multa sint beneficia, dixeris;
possis, cum videaris non uti deprecatione, ³²
uti tamen, ad hunc modum: Quod si, judi- ¹⁰¹
ces, hic pro suis beneficiis, pro suo studio,
quod in vos habuit semper, tali suo tempore,
multorum suorum recte factorum causa, uni
delicto ut ignosceretis postularet, tam dignum
vestra mansuetudine, quam virtute hujus es-
set, judices, a vobis hanc rem, hoc postu-
lante, impetrari. Deinde augere beneficia
licebit, & judices per locum communem ad
ignoscendi voluntatem deducere. Quare hoc ¹⁰⁵
genus, quamquam in judiciis non versatur,
nisi quadam ex parte: tamen quia & pars
ipsa inducenda nonnumquam est, & in se-
natu, aut in consilio sæpe omni in genere
tractanda, in id quoque præcepta pone-
mus. Nam in senatu, & in consilio de Sy-
phace diu deliberatum est; & de Q. Numito-

48
101
rio Pullo apud L. Opimum & ejus consilium
diu dictum est. Et magis in hoc quidem
ignoscendi, quam cognoscendi postulatio va-
luit. Nam semper animo bono se in populum
Romanum fuisse non tam facile probabat,
cum conjecturali constitutione uteretur, quam
ut, propter posterius beneficium, sibi igno-
35
106
sceretur, cum deprecationis partes adjunge-
ret. Oportebit igitur eum, qui, sibi ut igno-
scatur, postulabit, commemorare, si qua sua
poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea
majora esse, quam hæc, quæ deliquerit, ut
plus ab eo boni quam mali profectum esse
videatur: deinde majorum suorum beneficia,
si qua exstabant, proferre: deinde ostendere,
non odio, neque crudelitate fecisse, quod fe-
cerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus,
aut aliqua honesta aut probabili causâ: post-
ea polliceri & confirmare, se & hoc peccato
201
doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignove-
rint, confirmatum, omni tempore a tali ra-
tione abfuturum: deinde spem ostendere, ali-
quo se in loco, magno iis, qui sibi concesser-
107
int, usui futurum: postea, si facultas erit,
se, aut consanguineum, aut jam a majoribus
inprimis amicum esse demonstrabit; & am-
plitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem ge-

neris eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem & amplitudinem sunt attributa, cum conqueſtione, ſine arrogantia, in ſe eſſe demonſtrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo ſupplicio dignus eſſe videatur: deinde ceteros proferre, quibus majora delicta conceſſa ſint. Ac multum proficiet, ſi ſe miſericordem in poteſtate, & propenſum ad ignoſcendum fuiſſe oſtendet. Atque ipſum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obſuiſſe videatur; & aut turpe, aut inutile demonſtrandum, tali de homine ſupplicium ſumere. Deinde locis communibus 36 miſericordiam captare oportebit ex iis præ- 108 ceptis, quæ in primo libro ſunt expoſita. Adverſarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, ſed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipſum immiſericordem, ſuperbum fuiſſe: &, ſi poterit, oſtendet, ſemper inimicum fuiſſe, & amicum fieri nullo modo poſſe. Si beneficia proferet: aut aliqua de cauſa facta, non propter benivolentiam demonſtrabit; aut poſtea odium eſſe acre ſuſceptum, aut illa omnia maleficiis eſſe deleta: aut leviora beneficia, quam maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus ſit,

pro maleficio poenam sumi oportere. Dein-
109 de turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde,
de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in
eum potestate non uti, summam esse stulti-
tiam: & cogitare oportere, quem animum
in eum, vel quale odium habuerint. Locus
autem communis erit, indignatio maleficii,
& alter, eorum misereri oportere, qui pro-
pter fortunam, non propter malitiam in mi-
seriis sint. Quoniam igitur in generali con-
stitutione tamdiu propter ejus partium mul-
titudinem commoramur, ne forte varietate
& dissimilitudine rerum diductus alicujus ani-
mus in quendam errorem deferatur: quid
etiam nobis ex eo genere restet, & quare re-
stet, admonendum videtur.

Juridicalem causam esse dicebamus, in
qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœ-
næ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus
de æquo & iniquo quæritur, exposuimus.

37 Restat nunc, ut de præmio & de pœna ex-
110 plicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ
ex præmii alicujus petitione constant. Nam
& apud judices de præmio sæpe accusatorum
quæritur, & a senatu, aut a consilio aliquod
præmium sæpe petitur. Ac neminem con-
veniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum

ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, etsi per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cognoverit, tum genere, tum etiam forma eas intelliget diffidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis III consideremus. L. Licinius Crassus consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes populi Romani dicerentur; quod tamen excursionibus & latrociniiis infestam provinciam redderent, confectatus est, & confecit. Romam redit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quaestione ipsa continebitur.

In deprecatione, hujusmodi, Oporteatne poena affici? in hac, hujusmodi, Oporteatne
112 præmium dari? Nunc ad præmii quæstionem
38 appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa; in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex casu considerantur. Ex sua vi quærentur hoc modo: magna, an parva; facilia, an difficilia; singularia sint, an vulgaria; vera, an falsa quædam ex ratione honestentur: ex tempore autem, si tum, cum indigeremus: cum ceteri non possent, aut nollent opitulari; si tum, cum spes deseruisset: ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset: ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si
113 industriæ fortuna obstitisset. In hominem autem; quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem aut laboris insumserit; ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere: aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit; aut num necesse fuerit ei facere
id,

id, quod fecerit; aut num hujusmodi fit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo venditet pretio; aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præjudicium factum esse videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, 39 & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur: deinde, apud majores quibus hominibus & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur: deinde, ne is honos nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra alii4 quem præmium postulantem dicet, locus erit communis; præmia virtutis & officii sancta & casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari, & alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato; quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulcra & jucunda hominibus videri: & tertius, si existant, qui apud majores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt: nonne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici videant, delibari putent? & eorum enumeratio, & cum
Cicero. T. I. L

eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros a virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum præmium postulatur: in quo utrum copia sit agri, vegetigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere oportere, & Impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur; & se non pretium pro facto, sed honorem [ita ut factitatum sit] pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

40 In scripto versatur controversia, cum ex
116 scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias,

cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiose cælata petit a filio mater. Ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum; propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti soleant eo verbo uno pluribusve in eam sententiam, in quam is, qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex ¹¹⁷ superiore & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quærat, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde, qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile,

quid verifimile fit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, 118 considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet; nos quod dicamus, facile & commode transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) 119 MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO. SI HABVERIT, PUBLICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. At in auro publicando & administrationem & exitum facilem esse, & incom- 41 modi nihil inesse. Ac diligenter illud quo- 119 que attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod

ab adversariis dicetur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum ¹²⁰ autem proficiet, illud demonstrare, quemadmodum scripisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ volet, si heredis voluntati permetteret. Eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentiam igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare ¹²¹ hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus: quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplifica-

tionis dabitur, communibus utroque locis
uti oportebit.

- 42 Ex scripto & sententia controversia con-
fistit: cum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt,
utitur, alter ad id, quod scriptorem sensisse
122 dicet, omnem adjungit dictionem. Scripto-
ris autem sententia ab eo, qui sententia se
defendet, tum semper ad idem spectare, &
idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto,
aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod in-
stituit, accommodabitur. Semper ad idem
spectare, hoc modo: Paterfamilias cum libe-
rorum nihil haberet, uxorem autem haberet,
in testamento ita scripsit: SI MIHI FI-
LIUS GENITVS VNVS, PLVRESVÈ,
121 IS MIHI HERES ESTO. Deinde quæ
affolent. Postea, SI FILIVS ANTE MO-
RITVR, QVAM IN TVTELAM SVAM
VENERIT, TV MIHI, dicebat, SECVN-
DVS HERES ESTO. Filius non est natus.
Ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si
filius ante, quam in suam tutelam veniat,
123 mortuus sit. In hoc genere non potest hoc
dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem
sententiam scriptoris oportere accommodari,
propterea, quod ea sola demonstratur, qua
fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam

esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt. in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis assumptivæ maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes castra haberent: tum relatio ¹²⁴ criminis, ut in eo milite, qui, cum communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum [militum] suum, qui vim sibi asferre conaretur, occidit: tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstitnerat, quia sumtum quæstor non dedit, profectus non est: tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re & tempore, hoc voluisse doceatur.

43 Ergo is, qui scriptum defendit, his locis
 125 plerumque omnibus, majore autem parte
 semper poterit uti: Primum scriptoris col-
 laudatione, & loco communi, nihil eos, qui
 judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare
 oportere: & hoc eo magis, si legitimum scri-
 ptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex
 lege aliquid. Postea quod vehementissimum
 est, facti, aut intentionis adversariorum cum
 ipso scripto contentione, quid scriptum sit,
 quid factum, quid juratus judex: quem lo-
 cum multis modis variare oportebit. Tum
 ipsum secum admirantem, quidnam contra
 dici possit: tum ad judicis officium reverten-
 tem, & ab eo quærentem, quid præterea au-
 dire, aut exspectare debeat: tum ipsum ad-
 versarium, quasi intentantis loco, producen-
 do, hoc est, interrogando, utrum scriptum
 neget esse eo modo, an ab se contra factum
 esse, aut contra contendere neget: utrum ne-
 126 gare ausus sit, se dicere desitutum. Si neu-
 trum neget, & contra tamen dicat: nihil
 esse, quo hominem impudentiorem quisquam
 se visurum arbitretur. In hoc ita commorari
 conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit,
 & quasi contra dici nihil possit, sæpe id,
 quod scriptum est, recitando; sæpe cum

scripto factum adversarii configiendo, atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius: cum & scriptum aperte sit, & adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut causa assumptiva inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituat, ut a scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatu-
 127
 128
 24

verint. Quod si voluntas scriptoris conser-
vanda sit, se, non adversarios, a voluntate
ejus stare. Nam multo propius accedere ad
scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam
litteris interpretetur, quam illum, qui sen-
tentiam scriptoris non ex ipsius scripto spe-
ctet, quod ille suæ voluntatis quasi imagi-
nem reliquerit, sed domesticis suspicionibus
129 perscrutetur. Sin causam afferet is, qui a
sententia stabit, primum erit contra dicen-
dum: quam absurdum, non negare contra
legem fecisse, sed quare fecerit, causam ali-
quam invenire: deinde conversa omnia esse:
ante solitos esse accusatores iudicibus persua-
dere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui
accusaretur; causam proferre, quæ eum ad
peccandum impulisset: nunc ipsum reum cau-
sam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc
inducere partitionem, cujus in singulas par-
130 tes multæ convenient argumentationes: pri-
mum nulla in lege ullam causam contra scri-
ptum accipi convenire: deinde si in ceteris
legibus conveniat, hanc esse hujusmodi le-
gem, ut in ea non oporteat: postremo si in
hac quoque lege oporteat, hanc quidem cau-
45 sam accipi minime oportere. Prima pars his
fere locis confirmabitur: scriptori neque in-

genium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consueisse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet ¹³¹ recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod, cum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe ¹³² quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum; omnibus causam dari & potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare: deinde & ipsis iudicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit: nam & iudices neque ¹³³ quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, quo pacto in aliis improbare possint, quod contra legem judi-

carint: & ceteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrarit: postea quærere ab iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediuntur, cum sæpius suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere
133 concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint: postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat: age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere: passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & litteris mutare non possint, eam re
134 ipsa, & iudicio maxime, commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commu-

tari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum: non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire: quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre & dissuadere velle: quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem, cujuscemodi sit, in præsentia conservari ab iudicibus, post, si displiceat, a populo corrigi convenire: deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cum scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His & hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda ⁴⁶
pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris ¹³⁵
legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaqua-

que de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis
136 afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia sit, eum, qui contra quam quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus justius & probabilius accusare videatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiamsi nollent, necesse esset; hæc autem, etiamsi necesse
137 non esset, ut vellent contra judicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis, quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, &

quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum; ut sententia quoque & voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

Contra scriptum autem qui dicet, primum ⁴⁷
eum inducet locum, per quem æquitas cau- ¹³⁸
sæ demonstretur: aut ostendet, quo animo,
quo consilio, qua de causa fecerit: &, quam-
cumque causam assumet, assumptionis parti-
bus se defendet, de quibus ante dictum est.
Atque hoc in loco cum diutius commoratus,
sui facti rationem & æquitatem causæ exor-
naverit, tum ex his locis fere contra adver-
sarios dicet oportere causas accipi. Demon-
strabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem
inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia sup-
plicia, quæ a legibus profiscantur, culpæ
ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse:
scriptorem ipsum, si existat, factum hoc pro- ¹³⁹
baturum: & idem ipsum, si ei talis res ac-
cidisset, facturum fuisse: & ea re legis scri-
ptorem certo ex ordine iudices, certa ætate
præditos constituisse, ut essent, non qui scri-
ptum suum recitarent, quod quivis puer fa-
cere posset, sed qui cogitationem assequi pos-
sent, & voluntatem interpretari: deinde il-

lum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc vero, quod intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpre-
140 tes fore putavit: postea quærere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sint, tacitis exceptionibus caveri: deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere:
48 deinde ex utilitatis & honestatis partibus
141 ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit: deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues & obscuræ notæ sint
volun-

Voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam: postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur: deinde, quam indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recefferit: atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere: deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi proficit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocina-

Cicero. T. I.

M

¹⁴³ tionem, de qua post dicemus. Quaecumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes ceteri ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicet, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

⁴⁹ Ex contrariis autem legibus controversia
¹⁴⁴ nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QVI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIVM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSCITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MA-

GISTRATVS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheræos in Theſſalia tyrannidem occuparat, uxor ſua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Hæc filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi in præmii loco depoſcit. Sunt, qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio eſt. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta conuenient, ideo quod uterque ſuam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum ¹⁴⁵ igitur leges oportet contendere, conſiderando, utra lex ad maiores, hoc eſt, ad utiliores, ad honeſtiores ac magis neceſſarias res pertineat: ex quo conficitur, ut, ſi leges duæ, aut ſi plures, aut, quotquot erunt, conſervari non poſſint, quia diſcrepent inter ſe; ea maxime conſervanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur: deinde, utra lex poſterius lata ſit: nam poſtrema quæque graviffima eſt: deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id, quod imperatur, neceſſarium: illud, quod permittitur, voluntarium eſt. deinde in utra lege, ſi non obtemperatum ſit, poena afficiatur, aut in utra major poena ſtatuatur: nam maxime conſervanda eſt ea, quæ diligentiffime ſancta eſt. ¹⁴⁶

deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. deinde, utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur: nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. deinde, ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram & sustentationem: nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. 147 deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti: contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius & firmitus id videatur esse, quod apertius scriptum sit. deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur, adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, videre oportet.

tebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controversia, 50
cum ex eo, quod uspiam est, ad id, quod 148
nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto:
Lex est: SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et
lex: PATERFAMILIAS VTI SVPER
FAMILIA PECVNIAQVE SVA LEGA-
VERIT, ITA IVS ESTO. Et lex: SI
PATERFAMILIAS INTESTATO MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE
EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE
ESTO. Quidam judicatus est parentem occi- 149
cidisse. ei statim, quod effugiendi potestas
non fuit, lignæ soleæ in pedes inductæ sunt:
os autem obvolutum est folliculo & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut
ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt: heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulae obsignantur. De illo post supplicium sumitur.

Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habueritne
 150 testamenti faciendi potestatem. Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & huiusmodi quosdam esse arbitramur: primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: deinde ejus rei, qua de quærat, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur: postea admirationem per contentionem, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: deinde idcirco hac de re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem
 151 dubitaturum arbitratus sit: postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: deinde

æquitas rei demonstranda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendatur: deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: [periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse præne, quod non alteri simile esse videatur,] multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia vel dissimilia demonstrari. Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam

intelligantur: contra ratiocinationem, hujus-
modi: conjecturam divinationem esse, &
fulti scriptoris esse, non posse omnibus de
rebus cavere, quibus velit.

51 Definitio est, cum in scripto verbum ali-
quod est positum, cujus de vi quaeritur, hoc
modo: Lex, QVI IN ADVERSA TEM-
PESTATE NAVIM RELIQUERINT,
OMNIA AMITTUNT: EORVM NA-
VIS ET ONERA SVNT, QVI IN
NAVI REMANSERINT. Duo quidam,
cum jam in alto navigarent, & cum eorum
alterius navis, alterius onus esset, naufra-
gum quendam natantem, & manus ad se ten-
dentem animadverterunt: misericordia com-
moti, navim ad eum applicaverunt: homi-
nem ad se sustulerunt. Postea aliquanto,
ipso quoque tempestas vehementius jactare
coepit, usque adeo, ut dominus navis, cum
idem gubernator esset, in scapham confuge-
ret, & inde funiculo, qui a puppi religatus
scapham annexam trahebat, navim, quoad
posset, moderaretur; ille autem, cujus mer-
ces erant, in gladium ibidem incumberet.
Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit,
& navi, quoad potuit, est opitulatus. Seda-
tis autem fluctibus, & tempestate jam com-

mutata, navis in portum pervehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter faucius facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia. Nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, 153
quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tamen harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam 156
placet, in iudicali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem; in demonstrativo, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur:

quædam separatius ad finem, quo referri omnem orationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores; sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

52. Rerum expetendarum tria genera sunt:
157 par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expectatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelliguntur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur; quæ autem in secundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem

honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas & utilitas; vitandarum, turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. de utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

Quod aut totum, aut aliqua ex parte ⁵³
propter se petitur, honestum nominabimus. ¹⁵⁹
Quare cum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor: prudentiam, justiciam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est ¹⁶⁰
rerum bonarum & malarum, neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam

animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. Iustitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus
161 & religio sanxit. Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inferuit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam cærimoniamque affert: pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus: gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria & remunerandi voluntas continetur: vindicatio, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo aut ulciscendo propulsatur: observantia, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu
162 quodam & honore dignantur: veritas, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fue-

runt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetu- 54
dine jus est, quod aut leviter a natura tra-
ctum aluit, & majus fecit usus, ut religio-
nem: aut si quid eorum, quæ ante diximus,
ab natura profectum, majus factum propter
consuetudinem videmus, aut quod in morem
vetustas vulgi approbatione perduxit: quod
genus, pactum, par, judicatum. Pactum
est, quod inter aliquos convenit: par, quod
in omnes æquabile est: judicatum, de quo
alicujus, aut aliquorum jam sententiis con-
stitutum est. Lege jus est, quod in eo scri-
pto, quod populo expositum est, ut observet,
continetur. Fortitudo est considerata peri- 163
culorum susceptio & laborum perpassio. Ejus
partes, magnificentia, fidentia, patientia,
perseverantia. Magnificentia est rerum ma-
gnarum & excelsarum cum animi ampla qua-
dam & splendida propositione agitatio, atque
administratio. Fidentia est, per quam magnis
& honestis in rebus multum ipse animus in
se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patien-
tia est honestatis aut utilitatis causa, rerum
arduarum ac difficilium voluntaria ac diu-
turna perpassio. Perseverantia est in ratione 164
bene considerata stabilis & perpetua perman-
sio. Temperantia est rationis in libidinem,

atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilii gubernatione regitur: clementia, per quam animi, temere in odium alicujus concitati inventio comitate retinetur: modestia, per quam pudor honestus caram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & a brevitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia: verum etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus fidentiae contrarium, est diffidentia, & ea re vitium est: audacia non contrarium, sed appositum est ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperitur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiae; pertinacia, quæ perseverantiae finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item, uti contraria rerum

bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

Nunc de eo, in quo utilitas quoque ad-⁵⁵
jungitur, quod tamen honestum vocamus,¹⁶⁶
dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude: dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas: amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia: amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia¹⁶⁷
de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existiment, reprehendere incipiant. quanquam sunt, qui propter utilitatem modo petendam putent amicitiam: sunt, qui propter se solum: sunt, qui propter se, & utilitatem. quorum quid verissime constituitur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expe-

163 tendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam
partim sunt religionibus junctæ, partim non
sunt, & quia partim veteres sunt, partim
novæ, partim ab illorum, partim ab nostro
beneficio profectæ, partim utiliores, partim
minus utiles; ex causarum dignitatibus, ex
temporum opportunitatibus, ex officiis, ex
56 religionibus, ex vetustatibus habebitur. Utili-
tas autem aut in corpore posita est, aut in
extraneis rebus: quarum tamen rerum mul-
to maxima pars ad corporis commodum re-
vertitur, ut in republica quædam sunt, quæ
(ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis,
ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ,
milites, focii; quibus rebus incolumitatem
ac libertatem retinent civitates: alia vero,
quæ jam quiddam magis amplum, & minus
necessarium conficiunt, ut urbis egregia ex-
ornatio atque amplitudo, ut quædam excel-
lens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac so-
169 cietatum multitudo. Quibus rebus non illud
solum conficitur, ut salvæ & incolumes, ve-
rum etiam, ut amplæ atque potentes sint ci-
vitates. Quare utilitatis duæ partes viden-
tur esse, incolumitas & potentia. Incolu-
mitas est salutis tuta atque integra conserva-
tio: potentia est ad sua conservanda, & alte-
rius

rius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducì potest.

Quoniam ergo de honestate & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione, perscribamus. Puto 57 igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est; atque ita necesse, ut vis postulat ea, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, cum in

Cicero. T. I.

N

dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur: sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæ-
171 stione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus; Necesse est Casilinenfes se dedere Annibali: aliter autem, Necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Illic, in superiore, adjunctio est hæc, nisi si malunt fame perire: si enim id malunt, non necesse: hoc inferius non item, propterea quod, siue velint Casilinenfes se dedere, siue famem perpeti atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus:
172 cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis,) reperiās nullam esse rem,

quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus: pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut 173 dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut [ad honestatem] hoc modo exponenda necessitudo sit: Necesse est, si honeste volumus vivere: necesse est, si incolumes volumus esse: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa 58 quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem 174 inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præstet honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulendum sit, deliberetur. cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, quæ in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & indu-

- stria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, vel in præsentia quiescere, atque
- 175 aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.
- 176 Affectio est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut, ad hostes transire turpe videtur esse; at

non illo animo, quo Ulysses transiit: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, quo Aristippus dejecit. Sunt igitur res quædam ex tempore & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est, & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos fumi oportere arbitramur. Laudes autem, 59
& vituperationes ex his locis fumentur, qui¹⁷⁷ loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi est virtus, cujus de partibus paullo ante dictum est: corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas: extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia & cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, quæ & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando¹⁷⁸ oportebit, non tam quæ in corpore, & in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam

quidem & laudare, stultitia, & vituperare, superbia est: animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBVS
LIBER,
QVI DICTVR
BRVTVS.

CVM e Cilicia decedens Rhodum venissem, I
& eo mihi de Q. Hortensii morte esset alla-^I
tum, opinione omnium maiorem animo cepi
dolorem. Nam & amico amisso, cum con-
suetudine jucunda, tum multorum officiorum
coniunctione me privatum videbam, & in-
teritu talis auguris dignitatem nostri collegii
diminutam dolebam: qua in cogitatione, &
cooptatum me ab eo in collegium recordabar,
in quo iuratus iudicium dignitatis meae fece-
rat, & inauguratum ab eodem; ex quo, au-
gurum institutis, in parentis eum loco colere
debebam. Augebat etiam molestiam, quod 2
magna sapientium civium, bonorumque pe-

nuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicæ tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrektatorem laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram.

3 Etenim, si in leviorum artium studio memorizæ proditum est, poëtas nobiles poëtarum æqualium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum præsertim non modo nunquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus & communicando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis, quam suorum civium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benivolentia potius, quam misericordia prosequamur, ut,

quotiescumque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, 5 quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum; quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. Sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; summam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hor- 2 tensius, cetera fortasse desideraret una cum 6 reliquis bonis & fortibus civibus; hunc autem præter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis Græcisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equi- 7 dem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria cum præstantis in republica viri, tum bene moratæ & bene constitutæ civitatis. Quodsi fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut ere-

8 rore hominum, aut timore. Ita nobismet-
 ipsis accidit, ut quamquam essent multo ma-
 gis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod,
 quo tempore ætas nostra perfuncta rebus am-
 plissimis, tanquam in portum confugere de-
 beret, non inertiae neque desidia, sed otii
 moderati atque honesti; cumque ipsa oratio
 jam nostra canesceret, haberetque suam quan-
 dam maturitatem, & quasi senectutem; tum
 9 arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui di-
 dicerant eis uti gloriose, quemadmodum fa-
 lutariter uterentur, non reperiebant. Ita-
 que ii mihi videntur fortunate beateque vi-
 xisse, cum in ceteris civitatibus, tum maxi-
 me in nostra, quibus cum auctoritate, rerum-
 que gestarum gloria, tum etiam sapientiae
 laude perfrui licuit. quorum memoria. &
 recordatio in maximis nostris gravissimisque
 curis jucunda sane fuit, cum in eam nuper
 ex sermone quodam incidissemus.

3 Nam cum inambularem in xyſto, & es-
 10 sem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut con-
 sueverat, cum T. Pomponio venerat, homi-
 nes cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari,
 itaque jucundi, ut eorum adſpectu omnis,
 quæ me angebat de republica, cura conse-
 derit. Quos postquam salutavi, Quid vos,

inquam, Brute & Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, & praesentem me cura levatis, & absenti magna solatia dedistis. Nam vestris primum litteris creatus, me ad pristina studia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est visus. nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolum proelio populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic post rerum nostrarum & communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum, si qui-

dem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quæ te Attici litteræ delectaverint? Istæ vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi jacentem excitavit? Tum ille, 14 Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, & ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum 4 mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut no- 15 vum, aut tanto usui posset esse? Ille vero & nova, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quæ cum studiose tractare cœpisssem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso fumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium lauda-

tur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatione, si possis. Ego autem voluntatem tibi profecto 16 emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolæ solent) fructibus est, unde tibi reddam, quod accepi: sic omnis foetus repressus, exustusque siti flos veteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille, 17 Ego vero & expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, et si fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. At 5 vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, 18 nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non

mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. Nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadverti paullo te
19 hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto. Quodnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. jampridem enim conticuerunt tuæ litteræ. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsī atque incensi sumus. Sed illa cum poteris; atque ut possis rogo.
20 Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expose nobis quod quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est

commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego vero, inquam, si potuero, 21
faciam vobis fatis. Poteris, inquit: relaxa
modo paullum animum, aut sane (si potes)
libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus
est sermo, quod erat a me mentio facta, cau-
sam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis,
ornatissime & copiosissime a Bruto me au-
disse defensam. Scio, inquit, ab isto initio 6
tractum esse sermonem, teque Bruti dolen-
tem vicem, quasi deslevisse judiciorum vasti-
tatem, & fori. Feci, inquam, istuc quidem,
& sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te in- 22
tuenti, crebro in mentem venit vereri, ec-
quodnam curriculum aliquando sit habitura
tua & natura admirabilis, & exquisita do-
ctrina, & singularis industria. Cum enim in
maximis causis versatus esses, &, cum tibi
ætas nostra jam cederet, fascesque summitter-
ret, subito in civitate cum alia ceciderunt,
tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordi-
mur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ce- 23
terarum rerum causa, inquit, istuc & doleo,
& dolendum puto; dicendi autem me non
tam fructus & gloria, quam studium ipsum,
exercitatioque delectat: quod mihi nulla res

eripiet, te præsertim tam studio. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam
 24 potest. Præclare, inquam, Brute, dicis, eo-
 que magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse vi-
 ctoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam confedimus.

25 Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem asserat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, siue illa arte pariat-
 tur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura; rem unam esse omnium difficillimam. Quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantam-
 que

que difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, præstetque ceteris, tamen omnes artes vetustiores habet, & multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est a Græcis elaborata dicendi vis atque copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis & litteris oratio est cœpta mandari. Tamen ante Periclem, cujus scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paullo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest percipi, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulen-

Cicero, T. I.

O

tum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppare Al-
 29 cibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subob-
 8 scuri. Sed ut intellectum est, quantam vim
 30 haberet accurata & facta quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Ceus, Hippias Eleus, in honore magno fuit, alique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior pos-
 31 set. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus,

J. T. J. J.

abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus degressi sumus, revertamur. Exstitit igitur jam senibus illis, 32 quos paullo ante diximus, Isocrates, cujus domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forense luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo, meo quidem iudicio, est poëta consecutus. Is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios: & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum verum effugeres, modum tamen, & numerum quandam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam; quæ forsitan laus sit: verumtamen natura magis tum, casuque nonnumquam, quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione 34 quadam verborum comprehendit, concluditque sententiam: quæ cum aptis restricta verbis est, cadit etiam plerumque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, & spiritu, quasi necessitate ali-

qua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe
9 est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis
35 forensibus non versatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem jam prope audas oratorem perfectum dicere. Nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum defuit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non viderit; nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset
36 elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschinas fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla exstant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; &, ut opinio mea fert, succus ille & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non
37 fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra. itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. Procef-

ferat enim in solem & pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus³⁸ inflexit orationem, & eam mollem teneramque reddidit: & suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis: sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

Videsne igitur, in ea ipsa urbe, in qua IO & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero³⁹ prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memorie proditum est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium sæcula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante vixerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troi-⁴⁰ cis temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem,) nisi jam tum effet honos eloquen-

tiæ; neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset. Cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina La-
41 cedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles infecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Græcia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. Nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum vi-
42 rorum; siquidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. Nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen,
II ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo vero, inquit, arbitrato: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. Ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle fin-

xit. Nam, quem Thucydides, qui & Athe- 43
nienſis erat, & ſummo loco natus, ſummus-
que vir, & paullo ætate poſterior, tantum
mortuum ſcripſit, & in Attica clam huma-
tum; addidit, fuiſſe ſuſpicionem veneno ſibi
conſciviſſe mortem: hunc iſti ajunt, cum tau-
rum immolaviſſet, excepiſſe ſanguinem pa-
tera, & eo poto, mortuum concidiſſe. Hanc
enim mortem rhetorice & tragice ornare po-
tuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat
materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi
ita quadrat, omnia fuiſſe in Themistocele pa-
ria & Coriolano, pateram quoque a me ſu-
mas licet: præbebo etiam hoſtiã, ut Corio-
lanus ſit plane alter Themistoceles. Sit ſane, 44
inquam, ut lubet, de iſto: & ego cautius
poſthac hiftoriam attingam, te audiente;
quem rerum Romanarum auctorem laudare
poſſum religioſiſſimum. Sed tum fere Peri-
cles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, pri-
mus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum
nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora phy-
ſico eruditus, exercitationem mentis a recon-
ditis abſtruſiſque rebus ad cauſas forenſes
popularesque facile traduxerat. Hujus ſua-
vitate maxime hilaratæ ſunt Athenæ: hujus
ubertatem & copiam admiratæ, ejuſdem vim

12 dicendi terroremque timuerunt. Hæc igitur
45 ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique focia, & jam bene constitutæ civitatis quasi alumna quædam, eloquentia.
46 Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis, res privatæ longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controversa naturâ, artem & præcepta Siculos, Coracem & Tisiam conscripisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse & paratas a Protagora rerum illustrium disputationes,
47 quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripisset: quod judicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphonem Rhamnusium similia quædam habuisse conscripta: quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scri-

psit Thucydides. Nam Lysiam primo profi- 48
 teri solitum artem esse dicendi: deinde, quod
 Theodorus esset in arte subtilior, in orationi-
 bus autem jejunior, orationes eum scribere
 aliis coepisse, artem removisse. Similiter Iso-
 cratem primo artem dicendi esse negavisse,
 scribere autem aliis solitum orationes, quibus
 in judiciis uterentur: sed, cum ex eo (quia
 quasi committeret contra legem, quo quis
 iudicio circumveniretur,) sæpe ipse in judi-
 cium vocaretur, orationes aliis destitisse scri-
 bere, totumque se ad artes componendas
 transulisse. Et Græciæ quidem oratorum 13
 partus atque fontes vides, ad nostrorum an- 49
 nalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane
 recentes. Nam antequam delectata est Athe-
 nienſium civitas hac laude dicendi, multa jam
 memorabilia & in domesticis & in bellicis re-
 bus effecerat. Hoc autem studium non erat
 commune Græciæ, sed proprium Athenarum.
 Quis enim aut Argivum oratorem, 50
 aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse
 temporibus illis? nisi quid de Epaminonda,
 docto homine, suspicari libet. Lacedæmoni-
 um vero usque ad hoc tempus, audivi, 41
 fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem
 illum quidem tradit Homerus, sed pauca di-

centem. Brevitas autem, laus est interdum
 in aliqua parte dicendi, in universa eloquen-
 51 tia laudem non habet. At vero extra Græ-
 ciam magna dicendi studia fuerunt, maximi-
 que huic laudi habiti honores, illustre orato-
 rum nomen reddiderunt. Nam ut semel e
 Piræeo eloquentia evecta est, omnes pera-
 gravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia
 est, ut se externis oblineret moribus, omnem-
 que illam salubritatem Atticæ dictionis, &
 quasi sanitatem perderet, ac loqui pæne de-
 disceret. Hinc Asiatici oratores non con-
 2 temnendi quidem nec celeritate, nec copia,
 sed parum pressi & nimis redundantes. Rho-
 dii saniores & Atticorum similiore. Sed de
 32 Græcis hætenus. Etenim hæc ipsa forsitan
 fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam
 necessaria fuerint, non facile dixerim: ju-
 cunda certe mihi fuerunt, neque solum non
 longa, sed etiam breviora, quam vellem.
 Optime, inquam: sed veniamus ad nostros,
 de quibus difficile est plus intelligere, quam
 quantum ex monumentis suspicari licet. Quis
 14 53 enim putet aut celeritatem ingenii L. Bruto
 illi, nobilitatis vestræ principi, defuisse? qui
 de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam

acute arguteque conjecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, judiciisque devinxerit; qui collegæ suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. Quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Vi- 54 demus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium miliarium consedisset, eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invdiam, plebem, in patres incitatam, legibus & concionibus suis mitigaverit. Possumus Ap- 55 pium Claudium suspicari disertum, quia senatum jamjam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio

valuisse videatur: M. Curium, quod is tri-
 bunus plebis, interrege Appio Cæco, disertio
 homine, comitia contra leges habente, cum
 de plebe consulem non accipiebat, patres ante
 auctores fieri coëgerit; quod fuit permagnum,
 56 nondum lege Mænia lata. Licet aliquid et-
 iam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cum
 consul esset, eodemque tempore sacrificium
 publicum cum læna faceret, quod erat fla-
 men Carmentalis, plebei contra patres con-
 citatione & seditione nunciata; ut erat læna
 amictus, ita venit in concionem, seditionem-
 que cum auctoritate, tum oratione sedavit.
 Sed eos oratores habitos esse, aut omnino
 tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil
 sane mihi legisse videor. tantummodo con-
 57 jectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam
 C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem,
 de agro Gallico & Piceno viritim dividendo,
 tulerit, qui consul apud Trasimenum sit in-
 22 terfectus, ad populum valuisse dicendo. Q.
 etiam Maximus Verrucosus orator habitus
 est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui
 bello Punico secundo cum L. Veturio Philone
 15 consul fuit. Quem vero extet, & de quo
 sit memoriæ proditum, eloquentem fuisse, &
 ita esse habitum, primus est M. Cornelius

Cethegus, ejus eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; præsertim cum & ipse eum audiverit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. Est igitur sic 58 apud illum in nono (ut opinor) annali:

Additur orator Corneliu' suaviloquenti

Ore Cethegus Marcu', Tudirano collega,

Marci filius - -

& oratorem appellat, & suaviloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in ple-risque. Latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur; sed est ea laus eloquentiæ certe maxima,

- - is dictus ollis popularibus olim,

*Qui tum vivebant homines, atque ævum agi-
tabant,*

Flos delibatus populi.

Probe vero. Ut enim hominis decus, inge- 59 nium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt; -- *Sua-
daeque medulla.* Περὶ δὲ quam vocant Græci, ejus effector est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. ejus autem Cethegum me-
dullam fuisse vult, ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic

medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.

At hic Cethegus consul cum P. Tuditano fuit
 60 bello Punico secundo: quæstorque his consu-
 libus M. Cato, modo plane annis CXL ante
 me consulem, & idipsum nisi unius esset En-
 nii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut
 allos fortasse multos, oblivione obruisset. Il-
 lius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Næ-
 vianis scriptis intelligi potest. His enim con-
 sulibus, ut in veteribus commentariis scrip-
 tum est, Nævius est mortuus: quamquam
 Varro noster, diligentissimus investigator an-
 tiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque
 Nævii producit longius. Nam Plautus P.
 Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos,
 quos ante dixi, consules, mortuus est, Catone
 censore.

- 61 Hunc igitur Cethegum consecutus est æ-
 tate Cato, qui annis IX post eum fuit con-
 sul. eum nos ut perveterem habemus, qui
 L. Marcio, M'. Manilio consulibus mortuus
 est, annis LXXXIII ipsis ante me consulem.
- 16 Nec vero habeo quemquam antiquiorem, cu-
 jus quidem scripta proferenda putem, nisi
 quem Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho,
 & nonnullæ mortuorum laudationes forte de-
 lectant. Et hercules hæc quidem exstant:

ipsæ enim familiæ suæ quasi ornamenta ac 62
monumenta servabant, & ad usum, si quis
ejusdem generis occidisset, & ad memoriam
laudum domesticarum, & ad illustrandam
nobilitatem suam. Quamquam his laudatio- 63
nibus historia rerum nostrarum est facta men-
dosior. Multa enim scripta sunt in eis, quæ
facta non sunt, falsi triumphi, plures consu-
latus, genera etiam falsa, & a plebe transi-
tiones, cum homines humiliores in alienum
ejusdem nominis infunderentur genus: ut, si
ego me a M'. Tullio esse dicerem, qui patri-
cius cum Servio Sulpicio consule, anno x
post exactos reges fuit. Catonis autem ora- 63
tiones non minus multæ veræ sunt, quam
Attici Lyfiæ; cujus arbitror plurimas esse.
Est enim Atticus, quoniam certe Athenis est
& natus, & mortuus, & functus omni ci- 64
vium munere: quamquam Timæus eum,
quasi Licinia & Mucia lege, repetit Syracu-
sas. Et quodam modo est nonnulla in iis et-
iam inter ipsos similitudo. acuti sunt, ele-
gantes, faceti, breves: sed ille Græcus ab
omni laude felicior. Habet enim certos sui 64
studiosos, qui non tam habitus corporis opi-
mos, quam gracilitates confectentur; quos,
valitudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectet.

Quamquam in Lyſia ſæpe ſunt etiam lacerti,
 ſic ut fieri nihil poſſit valentius: verum eſt
 certe genere toto frigidiſſor, ſed habet tamen
 ſuos laudatores, qui hac ipſa ejus ſubtilitate
 17 admodum gaudeant. Catonem vero quis
 65 noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt,
 legit? aut quis novit omnino? At quem vi-
 rum? dii boni! mitto civem aut ſenatorem,
 aut imperatorem: oratorem enim hoc loco
 quærimus: quis illo graviſor in laudando?
 acerbior in vituperando? in ſententiis argu-
 tiſſor? in docendo edifferendoque ſubtilior?
 Refertæ ſunt orationes amplius centum quin-
 30 quaginta (quas quidem adhuc invenerim &
 legerim) & verbis, & rebus illuſtribus. licet
 ex his eligant ea, quæ notatione & laude
 digna ſint; omnes oratoriæ virtutes in eis
 66 reperientur. Jam vero Origines ejus quem
 florem, aut quod lumen eloquentiæ non ha-
 bent? Amatores huic deſunt, ſicuti multis
 jam ante ſæculis & Philoſo Syracuſio, & ipſi
 Thucydidi. Nam ut horum conciſis ſenten-
 tiis, interdum etiam non ſatis apertis, cum
 brevitate, tum nimio acumine, officiit Theo-
 pompus elatione atque altitudine orationis
 ſuæ: quod idem Lyſiæ Demoſthenes; ſic Ca-
 tonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum
 quali

quasi exaggerata altius oratio. Sed & in 67
 nostris incititia est, quod ii ipsi, qui in Græ-
 cis antiquitate delectantur, eaque subtilitate,
 quam Atticam appellant, hanc in Catone non
 noverunt quidem: Hyperidæ volunt esse &
 Lysæ. Laudo. sed cur nolunt Catonis?
 Attico genere dicendi se gaudere dicunt.
 Sapienter id quidem. Atque utinam imita- 68
 rentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem!
 gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur
 Lysias & Hyperides amatur, cum penitus
 ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo,
 & quædam horridiora verba: ita enim tum
 loquebantur. id muta, quod tum ille non
 potuit, & adde numeros; & aptior sit oratio:
 ipsa verba compone, & quasi coagmenta, quod
 ne Græci quidem veteres fecerunt: jam
 neminem antepones Catoni. Ornari oratio- 69
 nem Græci putant, si verborum immutatio-
 nibus utantur, quos appellant τροπῆς, & sen-
 tentiarum orationisque formis, quæ vocant
 σχήματα. non verisimile est, quam sit in utro-
 que genere & creber & distinctus Cato. Nec 18
 vero ignoro, nondum esse satis politum hunc
 oratorem, & quærendum esse aliquid perfe-
 ctius: quippe cum ita sit ad nostrorum tem-
 porum rationem vetus, ut nullius scriptum

Cicero. T. I.

P

exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui hæc minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen, quæ non dubites pulcra dicere: pulcriora etiam Polycleti, & jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus: at in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul & inventum, & perfectum: nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum, & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt?

- - quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,

Nec didici studiosus erat - - -

Ante hunc - - -

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. Nam & Odyſſea Latina eſt, ſic tanquam opus aliquod Dædali, & Livianæ fabulæ, non ſatis dignæ, quæ iterum legantur. Atque hic Livius, qui pri-⁷²mus fabulam, C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano conſulibus, docuit, anno ipſo, antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem quartodecimo & quingentefimo, ut hic ait, quem nos ſequimur. Eſt enim inter ſcriptores de numero annorum contraverſia. Attius autem: Q. Maximo quintum conſule captum Tarento ſcripſit Livium, annis xxx poſt, quam eum fabulam docuiſſe & Atticus ſcribit, & nos in antiquis commentariis invenimus: docuiſſe autem fabulam ⁷³annis poſt xi C. Cornelio, Q. Minucio conſulibus, ludis Juventatis, quos Salinator Senenſi prælio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his conſulibus xl annos natus Ennius fuerit: cui cum æqualis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant ante hos conſules, & Plantus & Nævius.

- 19 Hæc si minus apta videntur huic sermoni,
 74 Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse
 75 accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exstarent illa carmian, quæ multis seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato! tamen illius, quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, bellum
 76 Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia
 8 bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, - - *scripsere*, inquit, *alii rem Versibus*, - - & luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Nævio vel sumfisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.
- 27 Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Me-

cellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant cum oratiunculæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissime. Numeroque eodem fuit ²⁰ Sex. Aelius, juris quidem civilis omnium ⁷⁸ peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maxime omnium nobilium Græcis litteris studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc prætorè ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. ⁷⁹ qui bis consul & censor fuit, cujus est oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, M. alium, illius, qui sacra acceperit, filium: etiam L. Len-

tulum, qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem, M. F. jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indifertum dicunt fuisse.

30 Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; & vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque & octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit.

21 Sed vivo Catone minores natu multi. uno
81 tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græce scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, & una Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cujus & aliæ sunt orationes, & contra Ti. Gracchum

exposita est in C. Fannii annalibus. Tum 82 ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos, ætate paullum his antecedens, sine controversia Ser. Galba eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quam aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Lælii & Scipionis ingenio 83 quamquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegiis, non melior, quam de multis quam volēs, Scipionis: non quo illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior & hor-

23 ridior ille, quam Scipio: &, cum sint in di-
 cendo variæ voluntates, delectari mihi ma-
 gis antiquitate videtur, & lubenter verbis
 34 etiam uti paullo magis priscis Lælius. Sed
 est mos hominum, ut nolint eundem pluri-
 bus rebus excellere. Nam ut ex bellica lau-
 de adspirare ad Africanum nemo potest, in
 qua ipsa egregium Viriatico bello reperimus
 fuisse Lælium: sic ingenii, litterarum, elo-
 quentiæ, sapientiæ denique, et si utrique pri-
 mas, priores tamen libenter deferunt Lælio.
 Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur,
 sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita
 35 tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut
 in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso hu-
 manior, ut faciles essent in suum cuique tri-
 22 buendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex
 P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, ado-
 lescentulo se accidisse, ut ex senatusconsulto
 P. Scipio & D. Brutus (ut opinor) consules
 de re atroci magnaquererent. Nam cum
 in silva Sila facta cædes esset, notique homi-
 nes interfecti, insimulareturque familia, par-
 tim etiam liberi, societatis ejus, quæ pica-
 rias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus
 redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re
 36 cognoscerent & statuerent consules. Causam

pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Lælium. Cum consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronunciavissent; paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Lælium, cum eum focii domum reduxissent, egissentque gratias, & ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset, honoris eorum causa, frudiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam illam a Ser. Galba, quod is in dicendo gravior acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei ⁸² viro succedendum esset, verecunde & dubitanter recepit. ⁸³ unum, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerata causa, componendaque posuisse. & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse,

quorum aliis aliud dictare eodem tempore solitus esset. Interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum
 38 putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulctos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die, quæstione liberatos
 23 89 esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba prætore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis popu-

lum incitante, & rogationem in Galbam, privilegii similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? Tum igitur 90 nihil recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, cum suis pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Cum 91 hæc dixissem, & paullum interquievissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, in- 24 quam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forenses. Pleræque enim scribuntur orationes

92 habitæ jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. Memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contingit, ut ipsi

93 Galbæ. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consecretantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit & dicere & scribere. Ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis & quasi flamma oratoris

94 exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem vis occidi se.

Fuerunt etiam in oratorum numero me-²⁵
 diocrium L. & Sp. Mummii, fratres, quo-
 rum exstant amborum orationes: simplex
 quidem L. & antiquus: Sp. autem nihilo ille
 quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit
 enim doctus ex disciplina Stoicorum. Mul-
 tæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L.
 & C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo vi-
 deo in numero oratorum fuisse. P. etiam ⁹⁵ |
 Popillius cum civis egregius, tum non indi-
 fertus fuit. C. vero, filius ejus, disertus. Ca-
 jusque Tuditanus cum omni vita atque victu
 excultus atque expolitus, tum ejus elegans
 est habitum etiam orationis genus. Eodem-
 que in genere est habitus is, qui injuria ac-
 cepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in
 rebus optimis constantissimus, M. Octavius.
 At vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porci-
 na dictus, iisdem temporibus fere, quibus
 Galba, sed paullo minor natu, & summus
 orator est habitus, & fuit, ut apparet ex ora-
 tionibus, scriptor sane bonus. Hoc in ora-⁹⁶
 tore Latino primum mihi videtur & lenitas
 apparuisse illa Græcorum, & verborum com-
 prehensio, etiam artifex (ut ita dicam) filius.
 Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi,
 & prope æquales, C. Carbo & Ti. Gracchus,

audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerō. Q. enim Pompejus non contemptus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum est adeptus. Tum L. Crassus multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo, non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia & severitate popularis: cujus quidem legi tabellariæ M. Antius Briso, tribunus plebis, diu resistit, M. Lepido consule adjuvante; eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia sublevabant. Sed Pompeji sunt scripta nec nimis extenuata (quamquam veterum est similis,) & plena prudentiæ. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem fere temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quædam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: &, cum esset P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævola, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat

summam fuisse, maximamque gratiam, cum
 & confuleretur plurimum, & diceret. Ho-⁹⁹
 rum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, C. &
 M. filii, fuerunt: quorum Caji filius, qui
 consul cum Domitio fuit, unam orationem
 de sociis & nomine Latino, contra Gracchum
 reliquit; sane & bonam, & nobilem. Tum
 Atticus, Quid ergo? esine ista Fannii? nam
 varia opinio pueris nobis erat. alii a C. Per-
 sio, litterato homine, scriptam esse ajebant,
 illo, quem significat valde doctum esse Luci-
 lius: alii multos nobiles, quod quisque po-
 tuisset, in illam orationem contulisse. Tum ¹⁰⁰
 ego, Audivi equidem ista, inquam, de ma-
 joribus natu, sed numquam sum adductus,
 ut crederem; eamque suspicionem propter
 hanc causam credo fuisse, quod Fannius in
 mediocribus oratoribus habitus esset: oratio
 autem vel optima esset, illo quidem tempore,
 orationum omnium. sed nec ejusmodi est,
 ut a pluribus confusa videatur: (unus enim
 sonus est totius orationis, & idem stilus: nec
 de Persio reticuisse Gracchus, cum & Fan-
 nius de Menelao Maratheno, & de ceteris
 objecisset,) præsertim cum Fannius numquam
 sit habitus elinguis. Nam & causas defensi-
 tavit, & tribunatus ejus, arbitrio & aucto-

ritate P. Africani gestus, non obscurus fuit.
 101 Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Lælii
 gener, & moribus, & ipso genere dicendi
 durior. Is focii instituto, (quem, quia co-
 optatus in augurum collegium non erat, non
 admodum diligebat, præsertim cum ille Q.
 Scævolam, sibi minorem natū, generum præ-
 tulisset: cui tamen Lælius se excusans, non
 genero minori dixit se illud, sed majori filiae
 detulisse:) is tamen, instituto Lælii, Panæ-
 tium audiverat. Ejus omnis in dicendo fa-
 cultas ex historia ipsius non ineleganter scri-
 pta perspicui potest; quæ neque nimis est in-
 102 fans, neque perfecte diserta. Mucius autem
 augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat,
 ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium.
 Is oratorum in numero non fuit; juris civilis
 intelligentia, atque omni prudentiæ genere
 præstitit. L. Coelius Antipater, scriptor,
 quemadmodum videtis, fuit, ut temporibus
 illis, luculentus, juris valde peritus, mul-
 torum etiam, ut L. Crassi, magister.
 27 Utinam in Ti. Graccho, Cajoque Carbone
 103 talis mens ad rempublicam bene gerendam
 fuisset, quale ingenium ad bene dicendum
 fuit! profecto nemo his viris gloria præstitis-
 set. Sed eorum alter propter turbulentissi-
 mum

mum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate iudicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Car- 104
 bonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendoris verbis, sed acutas, prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, & Graecis litteris eruditus. Nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae, temporibus illis, disertissimum. Sed & breve 105
 tempus ingenii augendi & declarandi fuit. Carbo, quod vita suppeditavit, est in multis 106
 iudiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat: addebat, industri- 107
 um etiam & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusque multum operae solitum esse ponere. Hic optimus, illistem- 108

Cicero. T. I.

Q

poribus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri iudicia coeperunt. Nam & quaestiones perpetuae, hoc adolescente, constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio consulibus, tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut diffusor fuit: isque & orationes reliquit, quae jam evanuerunt, & annales, sane exiliter scriptos;) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino consulibus, tulit.

28 Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex
107 familiari ejus L. Attio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. Quae tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti: & vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem,
108 tum acrem agebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiae dicitur. Iisdemque tem-

peribus L. Furius Philus perbene Latine lo-
 qui putabatur, litteratiusque, quam ceteri.
 P. Scævola valde prudenter & acute, paullo
 etiam copiosius: nec multo minus prudenter
 M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed
 paullo fervidior erat oratio. In aliquo nu-
 mero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato
 Africani sororis filius, mediocres oratores;
 etfi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi littera-
 rum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit,
 non infans ille quidem, sed ut vita, sic ora-
 tione etiam turbulentus. M. Drusus, C. F. 109
 qui in tribunatu C. Gracchum, collegam,
 iterum tribunum, fecit, vir & oratione gra-
 vis, & auctoritate; eique proxime adjunctus
 C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis,
 Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu
 C. Gracchum, paullum ætate antecedens.
 Fuit enim M. Lepido & L. Oreste consulibus
 quæstor Gracchus, tribunus Pennus, illius
 M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed
 omnia is summa sperans, ædificius est mor-
 tuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi,
 nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, 29
 P. Rutilius, C. Gracchus. De Scauro & Ru- 110
 tilio breviter licet dicere, quorum neuter

- summi oratoris habuit laudem: & uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suaviter dicere. Ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu,
- 111 motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur, adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione, sapientis hominis & recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret.
- 112 Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. Significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. Habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. Quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fusidium libri, scripti de vita ipsius acta, sane utiles,

quos nemo legit: at Cyri vitam & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam ¹¹³ Fufidius in aliquo patronorum numero fuit: ³⁰ Rutilius autem in quodam tristi & severo genere dicendi versatus est, & uterque natura vehementer, & acer. Itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorum, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium vocavit: multa que opera, multa que industria Rutilius fuit; quæ erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes ¹¹⁴ jejunæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panætii auditor, prope perfectus in Stoicis: quorum peracutum & artis plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro & stabilis inventa est. Qui quamquam innocentissimus ¹¹⁵ in iudicium vocatus esset, (quo iudicio convulsam penitus scimus esse rempublicam,) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L.

Crassus & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipse pro sese; & pauca C. Cotta, quod fororis erat filius, & is quidem tamen ut orator; quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem & polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicii & magnitudo causæ postulat. **VI6** Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo veritas, non molesta.

31 Et quoniam Stoicorum est facta mentio, **117** Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. Itaque honoribus majore

rum respondere non potuit. Fuit autem constans civis & fortis, & in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. Sunt etiam in Gracchum, Tiberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quam hoc idem 118 in nostris contingere intelligo, quod in Græcis! ut omnes fere Stoici prudentissimi in differendo sint, & id arte faciant, sintque architecti pæne verborum: iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiuntur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo 119 Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tiberone nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine 119 causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; vagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quodsi omnia a philosophis essent petenda; peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quô magis tuum, Brute, iudicium 120 probo, qui eorum [id est, ex vetere acade-

mia] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi & copia: quamquam ea ipsa peripateticorum academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur consuetudo judiciorum
 121 & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem, ajunt philosophi, si Græce loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior? Lætitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate verborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in judicia, pacatior.

32
 122 Nunc reliquorum oratorum ætates, si placeat, & gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem ætatis fere, sane illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus examinari potest. Sunt enim & aliæ, & pro

Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. Certe enim & boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi & ornatius: & nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque: quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes: verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & vita suppeditavisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute,

pleniorē & uberiorē ad dicendū fuisse. Et ille. Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus pæne solum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius immaturo interitu res
 126 Romanæ Latinæque litteræ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset! quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. Grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti. Non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

127 Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Mamilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis,

erat, ut eum etiam edisceremus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latine loquendo cuius erat par, & omnes sale facetiisque superabat. Ejus collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatum, (nam P. Popillium, vi C. Gracchi expulsum, sua rogatione restituit,) vir & acer, & non indifertus, tristes exitus habuit consulatus. Nam invidiosa lege Mamilia [quæstione] C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus, C. Licinius Nerva, non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius ætate provectus, habitus est sane (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili,

34

128

129

& cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber; cujus orationes pueri legebamus, 130 quas jam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset & juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehementis & molestus, ut facile cerneretis naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse 131 vitio depravatæ voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæfulenus fuit, quem ego audiui jam senem, cum ab L. Sabellio multam lege Aquillia de justitia petivisset. Non fecissem hominis pæne infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosus aut criminosus diceret, audivisse me neminem. 35 Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel potius pæne Græcus. Loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem

Athenis adolescens: perfectus Epicureus eva-
ferat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, 132
sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfe-
ctius) eruditus. multæ litteræ, summa non
vitæ solum, atque naturæ, sed orationis et-
iam comitas, incorrupta quædam Latini ser-
monis integritas: quæ perspicui cum ex ora-
tionibus ejus potest, tum facillime ex eo li-
bro, quem de consulatu, & de rebus gestis
suis conscriptum molli & Xenophonteo ge-
nere sermonis, misit ad A. Furium poëtam,
familiarem suum: qui liber nihilo notior est,
quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri
libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste 133
notus est, nec illi: sed hæc mea culpa est;
numquam enim in manus inciderunt. Nunc
autem & a te sumam, & conquiram ista post-
hac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo
Latinus: quæ laus dicendi non mediocris,
ab oratoribus plerisque neglecta est. Nam
de sono vocis & suavitate appellandarum
litterarum, quoniam filium cognovisti, noli
expectare quid dicam: quamquam filius
quidem non fuit in oratorum numero, sed
non deerat ei tamen in sententia dicenda cum
prudencia, tum elegans quoddam & erudi-

124 tum orationis genus. Nec habitus est tamen
 pater ipse Catulus princeps in numero patro-
 125 norum: sed erat talis, ut, cum quosdam au-
 dires, qui tum erant præstantes, videretur
 esse inferior: cum autem ipsum audires sine
 comparatione, non modo contentus esses,
 135 sed melius non quærerēs. Q. Metellus Nu-
 midicus, & ejus collega M. Silanus, dicebant
 de republica quod esset illis viris & consulari
 dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæ-
 pe dicebat, sed polite: Latine vero in primis
 est eleganter locutus. Quæ laus eadem in
 A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen
 Albinus etiam in numero est habitus disertor-
 136 rum. Q. etiam Cæpio, vir acer & fortis,
 cui fortuna belli crimini; invidia populi ca-
 36 lamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmii
 136 fuerunt oratores mediocres, accusatores acres
 atque acerbi. Itaque in judicium capitis mul-
 tos vocaverunt, pro reis non sæpe dixerunt.
 Sp. Thorius satis valuit in populari genere
 dicendi, is, qui agrum publicum, vitiosa &
 inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus,
 Aesernini pater, non ille quidem in patronis,
 sed & in promptis tamen, & non inexercitatis
 ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentu-
 137 lus. L. etiam Cotta, prætorius, in medio-

erium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequabatur, atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego & in hoc ipso Cotta, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit ascensio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim jam oratores commemo-¹³⁸ rati sunt, & quam diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem; ³⁷ eaque suo quæque loco, ubi plurimum pro-¹³⁹ ficere & valere possent: ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus col-

locabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit. Neque tamen est admodum inquinatè locutus: sed illa, quæ proprie laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum; sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. Non enim tam præclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur,) sed tamen Antonius in verbis & eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis,) & collocandis, & comprehensione devinciendis nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum
 140 ornamentis & conformationibus. Quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps iudicatus. *ῥήματα* enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in
 141 verbis

verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna 38
in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum atque vocem, gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, sup-
plosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in questi- 142
bus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsisisset, quid primum esset in dicendo, *actionem*; quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii ante- 143
ponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crassio nihil statuo fieri potuisse perfectius.
Cicero. T. I. R

Etius. Erat summa gravitas: erat cum gra-
 vitate junctus facetiarum & urbanitatis ora-
 torius, non scurrilis, lepos: Latine loquendi
 accurata, & sine molestia diligens elegantia:
 in differendo mira explicatio: cum de jure ci-
 vili, cum de æquo & bono disputaretur, ar-
 39 gumentorum & similitudinum copia. Nam,
 144 ut Antonius, conjectura movenda, aut sedan-
 da suspicione aut excitanda, incredibilem
 vim habebat: sic in interpretando, in defi-
 niendo, & explicanda æquitate, nihil erat
 Craffo copiosius: idque cum sæpe alias, tum
 apud centumviros in M'. Curii causa cogni-
 145 tum est. Ita enim multa tum contra scri-
 ptum pro æquo & bono dixit, ut hominem
 acutissimum, Q. Scævolam, & in jure, in quo
 illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret
 argumentorum exemplorumque copia: atque
 ita tum ab his patronis æqualibus, etiam con-
 sularibus, causa illa dicta est, cum uterque
 ex contraria parte jus civile defenderet, ut
 eloquentium jurisperitissimus Craffus, juris-
 peritorum eloquentissimus Scævola putaretur:
 qui quidem cum peracutus esset ad excogi-
 tandum, quid in jure, aut in æquo verum
 aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad
 rem cum summa brevitate mirabiliter aptus.

Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, ¹⁴⁶
 explanandique, & differendi genere mirabilis,
 sic ut simile nihil viderim: in augendo, in
 ornando, in refellendo magis existimator me-
 tuendus, quam admirandus orator. Verum ⁴⁰
 ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Et si ¹⁴⁷
 fatis, inquit, mihi videbar habere cognitum
 Scævolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe
 ex C. Rutilio, quo utebatur propter familia-
 ritatem Scævolæ nostri, tamen ista mihi ejus
 dicendi tanta laus nota non erat. Itaque
 cepi voluptatem, tam ornatum virum, tam-
 que excellens ingenium fuisse in nostra repu-
 blica. Hic ego, Noli, inquam, Brute, exi- ¹⁴⁸
 stimare, his duobus quidquam fuisse in nostra
 civitate præstantius. Nam, ut paullo ante
 dixi, consultorum alterum disertissimum, di-
 fertorum alterum consultissimum fuisse; sic
 in reliquis rebus ita dissimiles erant inter se-
 se, statuere ut tamen non posses, utrius te
 malles similiorem. Crassus erat elegantium
 parcissimus, Scævola parcorum elegantissi-
 mus. Crassus in summa comitate habebat et-
 iam severitatis fatis, Scævolæ multa in seve-
 ritate non deerat tamen comitas. Licet ¹⁴⁹
 omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi vi-
 deantur hæc, ut dicantur a me quodam mo-

do; res se tamen sic habet. Cum omnis vir-
tus sit, ut vestra, Brute, vetus academia
dixit, mediocritas; uterque horum medium
quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut
150 alter ex alterius laude partem, uterque aut-
em suam totam haberet. Tum Brutus, Cum
ex tua oratione mihi videor, inquit, bene
Crassum & Scævolam cognovisse, tum de te
& de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vo-
bis cum illis similitudinem iudico. Quonam,
inquam, istuc modo? Quia mihi & tu vide-
ris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse,
quantum satis esset oratori; & Servius elo-
151 quentiae tantum assumsisse, ut jus civile fa-
cile possit tueri: ætatesque vestrae, ut illo-
rum, nihil, aut non fere multum differunt.

41 Et ego, De me, inquam, dicere nihil est ne-
151 cesse: de Servio autem & tu probe dicis, &
ego dicam, quod sentio. Non enim facile
quem dixerim plus studii, quam illum, & ad
dicendum, & ad omnes bonarum rerum dis-
ciplinas adhibuisse. Nam & in iisdem exer-
citationibus, ineunte ætate, fuimus; & post-
ea una Rhodum ille etiam profectus est, quo
melior esset & doctior: &, inde ut rediit,
videtur mihi in secunda arte primus esse ma-
luisse, quam in prima secundus. Atque haud

scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non ejusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. et 152 iamne Q. Scævola Servium nostrum antepōnis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scævola-
lam, & apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera & falsa judicarentur, & quæ, quibus positæ, essent, quæque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc ar- 153 tem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi vide- 42 ris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis: sed adjunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspicui potest. Cumque discendi causa duobus 154 peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Bal-

bo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti
& exercitati, promptam & paratam in agendo
& in respondendo celeritatem subtilitate dili-
gentiaque superavit: Balbi, docti & eruditi
hominis, in utraque re consideratam tardita-
tem vicit, expediendis conficiendisque rebus:
sic & habet, quod uterque eorum habuit &
155 explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut
Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam
Scævola: (hic enim causas studiose recipie-
bat, in quibus a Crasso superabatur; ille se
consuli nolebat, ne qua in re inferior esset,
quam Scævola,) sic Servius sapientissime.
Cum enim duæ civiles artes ac forenses plu-
rimum & laudis haberent & gratiæ; perfe-
cit, ut altera præstaret omnibus, ex altera
tantum assumeret, quantum esset, & ad tuen-
dum jus civile, & ad obtinendam consula-
156 rem dignitatem, satis. Tum Brutus, Ita
prorsus, inquit, & antea putabam. Audi-
vi enim nuper eum studiose & frequenter Sami,
cum ex eo jus nostrum pontificium, qua ex
parte cum jure civili conjunctum esset, vel-
lem cognoscere, & nunc meum iudicium
multo magis confirmo testimonio & iudicio
tuo: simul illud gaudeo, quod & æqualitas
vestra, & pares honorum gradus, & artium

studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest ab obtreſtatione invidiaque, quæ ſolet lacerare pleroſque, uti ea non modo non exulcerare veſtram gratiam, ſed etiam conciliare videatur. Quali enim te erga illum perſpicio, tali illum in te voluntate iudicioque cognovi. Itaque doleo & illius conſilio, 157 & tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per ſe dolendum eſt, tum multo magis conſideranti, ad quos iſta non translata ſint, ſed, neſcio quo pacto, devenierint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut ſileremus: itaque faciamus. Nam ſi iſto modo volumus ſingulas res deſiderare, non modo querendi, ſed ne lugendi quidem finem reperiemus. Perga- 43 mus ergo, inquam, ad reliqua, & inſtitutum¹⁵⁸ ordinem perſequamur. Paratus igitur veniebat Craſſus, exſpectabatur, audiebatur: a principio ſtatim, (quod erat apud eum ſemper accuratum) exſpectatione dignus videbatur: non multa jaſtatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra ſupploſio pedis: vehemens, & interdum irata & plena juſti doloris oratio: multæ & cum gravitate facetiæ: quodque difficile eſt, idem & perornatus, & perbrevis. Jam in alter- 159

cando invenit parem neminem: versatus est in omni fere genere causarum: mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est
160 consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxvii natus esset. In ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem senior, ut ita dicam, quam illa ætas ferebat, oratio. Multæ deinde causæ; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnavisset apud præconem Granium, idque nobis
161 bis narravisset Lucilius, tribunum plebis ne sciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scævola quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suavit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scævola gessit; eum enim magistratum nemo umquam Scævolarum petivit. Sed hæc Crassi cum

edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione consule natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut dicendi Latine prima maturitas, in qua ætate exstitisset, posset notari; & intelligeretur, jam ad summum pæne esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam ⁴⁴ est iste, quem expectas? Nescio, inquam. ¹⁶² Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta, non brevis, ut laudatio; ut oratio autem, brevis: postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuce veritatis color. Quin etiam comprehensio & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & brevis, & in membra quædam, quæ *πῶλα* Græci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, ¹⁶³ Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tan-
topere laudas; vellem aliquid Antonio, præ-

ter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. Cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scævolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.

164 Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, & invidia concitatur in iudicium & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis, intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus.

915 Et vero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis, quam concionibus.

45 Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. Nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque

ingenii, quo & magistratus personam, & consulari dignitatem tueretur: quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis amicis ejus, in republica ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, Latine & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui, meo iudicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pæne Attico scriptae esse videantur. Easdem argutias in tragoedias satis quidem ille acute, sed parum tragice transfudit. Quem studebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus,

168 Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario iudicatus est, acer & vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Græcis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Grattidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, M. Marii Grati-diani pater.

46 169 Atque etiam apud socios & Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus, e Mar-sis, quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti & Græcis litteris & 170 Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitæ. illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sane, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius; qui scripsitavit orationes multas, orator ipse nun- 170 quam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papi-rium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. filii, fere ætate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis,

coloniisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quod non est eorum urbanitate quædam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui 171 est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dedisci que possunt: illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam & resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego 172 memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat, nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris: tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum æta-*

tem ageret Athenis, optimeque loqueretur. Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum, sonus. Sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

- 47 Duobus igitur summis, Crasso & Antonio,
 173 L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferebat, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abest a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. Sed tamen erant ea in Philippo, quæ, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multæ facetiæ: satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum
 174 aliquo aculeo & maledicto facetus. Horum ætati prope conjunctus L. Gellius, non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. Nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum

immemor, & verbis solutus fatis; sed in ma- 24
 gnos oratores inciderat ejus ætas: multam
 tamen operam amicis, & utilem præbuit;
 atque ita diu vixit, ut multarum ætatum ora-
 toribus implicaretur, multum etiam in causis
 versaretur. Hisdem fere temporibus D. Bru- 175
 tus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo
 & Græcis doctus litteris & Latinis. Dicebat
 etiam L. Scipio non imperite, Cnæusque Pom-
 pejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat.
 Nam Sextus, frater ejus, præstantissimum inge-
 nium contulerat ad summam juris civilis, &
 ad perfectam geometriæ & rerum Stoicarum
 scientiam. Item in jure, & ante hos M. Bru-
 tus, & paullo post eum C. Bilienus, homo
 per se magnus, prope simili ratione summus
 evaserat; qui consul factus esset, nisi in Ma-
 rianos consulatus, & in eas petitionis angus-
 tias incidisset. Cn. autem Octavii eloquen- 176
 tia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in
 consulatu multis concionibus est vehementer
 probata. Sed ab eis, qui tantum in dicen-
 tium numero, non in oratorum fuerunt, jam
 ad oratores revertamur. Censeo, inquit At-
 ticus. eloquentes enim videbare, non sedu-
 los, velle conquirere.

48 Festivitate igitur, & faciliis, inquam, C.

¹⁷⁷ Julius, L. filius, & superioribus & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus

¹⁷⁸ sine nervis perspicitur. Ejus æqualis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. Itaque in senatu consularium auctoritatem assequatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, & acutus, & jurisperitus. nam Aphilia, aptior concionibus, quam iudiciis. prudens etiam T. Annius Velina, & in ejus generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pæne frigidus: sed & callidus, & in capiendis adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelli-

¹⁷⁹ gentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad
sum-

summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullæ imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui & plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo & acutissimum judico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sane probabili, T. Junius, L. F. tribunicius, quo accusante P. Sextius, prætor designatus, damnatus est ambitus. Is processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam ægra valitudine fuisset.

Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, præteritique a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratio-
ne. Quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem

Cicero. T. I.

S

- fere prætermittimus eorum, quos aliquando
 182 dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta
 & tam vetere republica maximis præmiis
 eloquentiæ propositis, omnes cupisse dicere,
 non plurimos ausos esse, potuisse paucos.
 Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut in-
 telligi possit, quem existimem clamatorem,
 quem oratorem fuisse. Iisdem fere tempori-
 bus, ætate inferiores paullo, quam Julius,
 sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta,
 P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C.
 Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius,
 nec ulla ætate uberior oratorum foetus fuit.
 183 Ex his Cotta & Sulpicius cum meo judicio,
 tum omnium, facile primas tulerunt. Hic
 Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum
 tuo judicio, tum omnium? semperne in ora-
 tore probando aut improbando, vulgi judi-
 cium cum intelligentium judicio congruit?
 An alii probantur a multitudine, alii autem
 ab iis, qui intelligunt? Recte requiris, in-
 quam, Attice: sed audies ex me fortasse,
 184 quod non omnes probent. An tu, inquit, id
 laboras, si huic modo Bruto probaturus es?
 Plane, inquam, Attice, disputationem banc
 de oratore probando aut improbando, multo
 malim tibi & Bruto placere: eloquentiam

autem meam populo probari velim. Etenim
 necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine
 probetur, eundem doctis probari. Nam, quid
 in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judi-
 cabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam
 judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod
 is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria ¹⁸⁵
 sunt enim (ut quidem ego sentio) quæ sint
 efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem
 dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehemen-
 tius. Quibus virtutibus oratoribus horum
 quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator
 aut non assequatur hæc, aut etiam in his la-
 batur & cadat, artifex aliquis judicabit. Ef-
 ficiatur autem ab oratore, necne, ut ii, qui
 audiant, ita afficiantur, ut orator velit; vul-
 gi assensu & populari approbatione judicari
 solet. Itaque numquam de bono oratore, aut
 non bono, doctis hominibus cum populo
 dissensio fuit. An censes, dum illi vigerunt, ⁵⁰
 quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum ¹⁸⁶
 vulgi iudicio & doctorum fuisse? De populo,
 si quem ita rogavisses: quis est in hac civi-
 tate eloquentissimus? in Antonio & Crasso
 aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius di-
 ceret. Nemone Philippum, tam suavem ora-
 torem, tam gravem, tam facetum, his ante-

ferret, quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo
 187 videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Mihi cane*
 287 *& Musis*; ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane & populo, mi Brute*, dixerim: ut, qui audiant, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quæ dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat, fi-
 188 dem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo numquam fuit populo
 189 cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum

multi essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crasum? Aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, ⁵¹ quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui, cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam; & mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione disertissimi habiti sint, eisdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes ¹⁹⁰ dicere, quod dixisse Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui, cum convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novi-

sis, volumen suum, & eum legentem omnes,
 præter Platonem, reliquissent, *Legam, inquit,*
nihilominus: Plato enim mihi unus instar est
omnium millium. & recte. Poëma enim re-
 conditum paucorum approbationem; oratio
 popularis ad sensum vulgi debet movere. At,
 si eundem hunc Platonem unum auditorem
 habet Demosthenes, cum esset relictus a ce-
 192 teris, verbum facere non posset. Quid? tu,
 Brute, posses, si te, ut Curionem quondam,
 concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut
 me tibi indicem, in eis etiam causis, in qui-
 bus omnis res nobis cum iudicibus est, non
 cum populo, tamen, si a corona relictus sim,
 non queam dicere. Ita se, inquam, res ha-
 bet: ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum,
 abjiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori
 populi aures tanquam tibiæ sunt; eæ si in-
 flatum non recipiunt, aut si auditor omnino
 tanquam equus non facit, agitandi finis fa-
 52 ciendus est. Hoc tamen interest, quod vul-
 193 gus interdum non probandum oratorem pro-
 bat; sed probat sine comparatione: cum a
 mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo
 est contentus: esse melius non sentit: illud,
 quod est, qualecumque est, probat. Tenet
 enim aures vel mediocris orator, si modo ali-

quid in eo: nec res ulla plus apud animos
 hominum, quam ordo & ornatus orationis
 valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scæ- 194
 volam pro M. Coponio dicentem audiret in
 ea causa, de qua ante dixi, quidquam poli-
 tius aut elegantius, aut omnino melius aut
 expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is 195
 hoc probare vellet, M. Curium, cum ita he-
 res institutus esset, si pupillus ante mortuus
 esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo
 non nato heredem esse non posse. Quid ille
 non dixit de testamentorum jure? de anti-
 quis formulis? quid? quemadmodum scribi
 oportuisset, si etiam filio non nato heres in-
 stitueretur? quam captiosum esset populo, 196
 quod scriptum esset, negligi, & opinione quæri
 voluntates, & interpretatione disertorum, scri-
 pta simplicium hominum pervertere? Quam 197
 ille multa de auctoritate patris sui, qui sem-
 per jus illud esse defenderat? quam omnino
 multa de conservando jure civili? quæ qui-
 dem omnia cum perite & scienter, tum ita
 breviter, & presse, & satis ornate, & perele-
 ganter diceret; quis esset in populo, qui aut
 expectaret, aut fieri posse quidquam melius
 putaret? At vero, ut contra Crassus ab ado- 53
 lescente delicato, qui in litore ambulans scal-

num reperisset, ob eamque rem ædificare navem concupivisset, exorsus est: similiter Scævola ex uno scalmo captionis, centumvirale iudicium hereditatis effecisse; hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam venisset, five non natus, five ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere plerosque, & id valere, & valuisse semper. Hæc & multa ejusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis alterum.

198 Deinde æquum bonum testamentorum sententias voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule & facete explicans, eam admirationem assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc

erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, iudicium suum contemneret. At vero intelligens & doctus, audiens Scævola, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus & ornatius. Ab utroque autem, causa perorata, si quæreretur, uter præstaret orator, numquam profecto sapientis iudicium a iudicio vulgi discreparet. Qui præstat igitur intelligens imperito? magna re & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud, quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem oratori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ii pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimatur, non assidens & attente audiens, sed uno adspectu, & præteriens, de oratore sæpe iudicat. Videt oscitantem iudicem, lo-

54
199

20a

quentem cum altero, nonnumquam etiam
circulantem, mittentem ad horas, quæsitō-
rem, ut dimittat, rogantem: intelligit, ora-
torem in ea causa non adesse, qui possit ani-
mis iudicum admovere orationem, tamquam
fidibus manum. Idem si præteriens adspe-
xerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri
de re, idque etiam vultu probare videantur:
aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit
oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id
quod maxime opus est, misericordia, odio,
motu animi aliquo perturbatos esse vehemen-
tius: ea si præteriens (ut dixi) adspexerit, si
nihil audierit, tamen oratorem versari in illo
iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfe-
ctum jam esse, profecto intelliget.

55. Cum hæc differuissem, uterque assensus est,
201 & ego tamquam de integro ordiens, Quando
igitur, inquam, a Cotta & Sulpicio hæc omnis
fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illo-
rum hominum, & illius ætatis dixissem pro-
batos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos,
ut institui, deinceps persequar. Quoniam
ergo oratorum bonorum (hos enim queri-
mus) duo genera sunt, unum attenuate pres-
sequæ, alterum sublate ampleque dicentium:
etsi id melius est, quod splendidius & magni-
ficentius, tamen in bonis omnia, quæ sum-

ma sunt, jure laudantur. Sed cavenda est ²⁰²
 pressio illi oratori inopia & jejunitas: amplo
 autem inflatum & corruptum orationis ge-
 nus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat
 pure ac solute: & ut ad infirmitatem late-
 rum perscipienter contentionem omnem remi-
 ferat, sic ad virium imbecillitatem dicendi
 accommodabat genus. Nihil erat in ejus
 oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum at-
 que sanum: illudque maximum, quod, cum
 contentione orationis flectere animos judicum
 vix posset, nec omnino eo genere diceret,
 tractando tamen impellebat, ut idem face-
 rent a se commoti, quod a Sulpicio concitati.
 Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, ²⁰³
 quos quidem ego audiverim, grandis, &, ut
 ita dicam, tragicus orator: vox cum magna,
 tum suavis, & splendida: gestus & motus
 corporis ita venustus, ut tamen ad forum,
 non ad scenam institutus videretur: incitata
 & volubilis, nec ea redundans tamen, nec
 circumfluens oratio. Crassum hic volebat
 imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab
 hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.
 O magnam, inquit, artem! Brutus. Siqui- ²⁰⁴
 dem istis, cum summi essent oratores, duæ
 res maximæ, altera alteri defuit. Atque in ⁵⁶

his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque: & ea duce utentem sic instituere, ut Ilocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se
 205 calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quæ feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio, disertissimus. Ipsi Sulpicii nulla oratio est: sæpeque ex eo audiui, cum se scribere neque consueſſe, neque posse diceret. Cottæ pro se, lege Varia, quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. Fuit is omnino vir egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissimus & Græcis litteris, & Latinis: antiquitatisque nostræ & in inventis rebus, & in actis, scriptorumque veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster, acceptam ab illo, auctamque
 405 per se, vir ingenio præstans, omnique doctrina, pluribus & illustrioribus litteris explicavit. Sed idem Aelius Stoicus esse vo-

luit, orator autem nec studuit umquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello filio, ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompejo Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumque audire perstudiose solem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Aelianas leves oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. Horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Cæsarem: secundum Philippum & Cæsarem Cotta & Sulpicius expetebantur. Ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, judicia fiebant; neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non

audivimus: in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem quemadmodum quæque res audiatur.

Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro cau-

209 sam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra, suo quæque loco locata, suam & vim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conveniat: quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 Erant tamen, quibus videretur illius æ-
210 tatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur; & quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque au-

diat quotidie domi, quibuscum loquatur a
puero, quemadmodum patres, pædagogi, ma-
tres etiam loquantur. Legimus epistolas
Corneliæ, matris Gracchorum: apparet, fi-
lios non tam in gremio educatos, quam in
sermone matris. Auditus est nobis Læliæ, Cail
filix, sæpe sermo. ergo illam patris elegantia
tinctam vidimus; & filias ejus Mucias am-
bas, quarum sermo mihi fuit notus; & ne-
ptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc
vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, ali-
quando audisti loquentem. Ego vero, ac lu-
benter quidem, inquit Brutus; & eo luben-
tius, quod L. Crassi erat filia. Quid Cras-
sum, inquam, illum censes, istius Licinix
filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus?
Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse,
inquit. Et vero hic Scipio, collega meus,
mihi sane bene & loqui videtur, & dicere.
Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius
genus est ex ipsius sapientix stirpe genera-
tum. Nam & de duobus avis jam diximus,
Scipione & Crasso; & de tribus proavis, Q.
Metello, cujus quatuor filii; P. Scipione, qui
ex dominatu Ti. Gracchi privatus in liberta-
tem rempublicam vindicavit; Q. Scaevola au-
gure, qui peritissimus juris, idemque perco-

213 mis est habitus. Jam duorum abayorum
 quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui
 214 bis consul fuit, qui est Corculum dictus; al-
 terius omnium sapientissimi, C. Lælii? O ge-
 nerosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam
 arborem plura genera, sic in istam domum
 multorum insitam atque illuminatam sapien-
 59 tiam! Similiter igitur suspicor, (ut confera-
 mus parva magnis,) Curionis, etsi pupillus
 relictus est, patrio fuisse instituto puro ser-
 mone assuefactam domum: & eo magis hoc
 judico, quod neminem ex iis quidem, qui
 aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni
 215 genere honestarum artium tam indoctum,
 tam rudem. Nullum ille poetam noverat,
 nullum legerat oratorem, nullam memoriam
 antiquitatis collegerat: non publicum jus,
 non privatum & civile cognoverat: quam-
 quam id quidem fuit etiam in aliis, & ma-
 gnis quidem oratoribus, quos parum his in-
 structos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut
 Antonium. Sed ii tamen unum illud habe-
 bant dicendi opus elaboratum: idque cum
 constaret ex quinque notissimis partibus, ne-
 mo in aliqua parte earum omnino nihil pote-
 rat. In quacumque enim una plane claudi-
 caret, orator esse non posset. Sed tamen
 alius

alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo præparari, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest 216 est, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore & copia. Nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, 60 agere & meminisse. In utroque cachinnos irradientium commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsit, *quis loqueretur e lintre*: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem 217 & Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus,

Cicero. T. I.

T

Numquam, inquit, Octavi, collegae tuo gratiam referes: qui nisi se suo more iactavisset, hodie te istic muscae comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. Qui in iudicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ peroravisset, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum esse
 218 dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit; cum senatum Cæsar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum inveheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, [quem senatum Cæsar consul habuisset,] reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administra-
 61 visset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tan-
 219 tamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto

præsertim, ut ne legens quidem umquam
senserit, quantum flagitii commississet? Quid
autem, inquam, Brute, stultius, quam, si
ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non
eo tempore instituere sermonem, cum illa-
rum rerum jam tempora præterissent? Sed
ita totus errat, ut in eodem sermone dicat,
in senatu se, Cæsare consule, non accedere,
sed id dicat ipso consule exiens e senatu.
Jam qui hac parte animi, quæ custos est ce-
terarum ingenii partium, tam debilis esset,
ut ne in scripto quidem meminisset, quid
paullo ante posuisset, huic minime mirum
est, ex tempore dicenti solitam effluere men-
tem. Itaque cum ei nec officium deesset, & 220
flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum
causæ deferebantur. Orator autem, vivis ejus
æqualibus, proximus optimis numerabatur,
propter verborum bonitatem, ut ante dixi,
& expeditam ac profluentem quodammodo
celeritatem. Itaque ejus orationes adspicien-
das tamen censeo. Sunt illæ quidem langui-
diores, veruntamen possunt augere & quasi
alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse
concedimus: quod habet tantam vim, ut so-
lum, sine aliis, in Curione speciem oratoris
alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

62 In eodem igitur numero ejusdem ætatis
 221 C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius,
 non satis acutus orator; sed tamen orator
 numeratus est. Erat in verbis gravitas, &
 facile dicebat, & auctoritatem naturalem
 quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius
 rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus:
 fortis vero actor, & vehemens, & ver-
 bis nec inops, nec abjectus, & quem plane
 oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius la-
 teribus pugnans, incitans animos, acer, acer-
 222 bus, criminofus. Multum ab iis aberat L.
 Fufius, tamen ex accusatione M'. Aquillii di-
 ligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drufum,
 tuum magnum avunculum, gravem orato-
 rem, ita duntaxat, cum de republica diceret:
 L. autem Lucullum etiam acutum, patrem-
 que tuum, Brute, juris quoque & publici
 & privati sane peritum: M. Lucillum; M.
 Octavium, Cn. filium, (qui tantum auctori-
 tate, dicendoque valuit, ut legem Sempro-
 niam frumentariam populi frequentis suffra-
 giis abrogaverit;) Cn. Octavium, M. filium;
 M. Catonem patrem; Q. etiam Catulum fi-
 lium, abducamus ex acie, id est, a judiciis,
 & in præfidiis reipublicæ, cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpio-

nem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu discedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. Quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam hujus generis facta mentio est, ²²⁴ seditioforum omnium post Gracchos, L. Apulejus Saturninus eloquentissimus visus est: magis specie tamen & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis & fortunæ & vitæ fordibus, in prætura consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco confusibus, [publice] est interfectus; homo similis Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comædiæ notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo ²²⁵

loquax sane, & satis acutus, sed tam solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi *Titius* nomen esset. Ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove
 63 facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem ætatem reiecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur.

226 Conjunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii illam confusus petitionem extraordinariam, veram causam agens, est probatus: & eo magis, quod, eandem causam cum ageret, ejus collega ille ipse Sulpicius hic plura & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ
 227 quæcumque erant, deferrebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat & perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus

floruit iis, quibus, inter professionem reditumque L. Sullæ, sine jure fuit & sine ulla dignitate respublica. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat & Curio: vivebat e reliquis patronis ejus ætatis nemo, præter Carbonem & Pomponium; quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicæ, non sine facetiis: sed neque laboris multum, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas ætates, Hortensii & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quæcum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidias signum, simul adspectum & probatum est. Is, L. Crasso, Q. Scævola consulibus, 229 primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem consules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelli-

64
228

gentia anteibant, iudicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo, C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor & quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco volumus ætatem ejus in disparem oratorum ætatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius iisdem ædilibus, ait, se & Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset:

230 sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore conjungitur; si quidem & Crasso vivo dicere solebat, & magis jam etiam vigeat cum Antonio, & cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeji bonis dicente. In illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat: & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit: & me adolescentem nactus octo

annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, ⁶⁵ pervenerimus, tam multis inter nostrum tu- ²³¹ umque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare; ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo. Tam Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ii tibi succenseant, quos præterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, ²³² tibi, Brute, dicam: non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum; sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Im-

mo vero, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te; nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quam [quod] gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo
 233 cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & a M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus æqualis & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res

agere populum, ut esset infano inter desertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem ²³⁴ opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quamquam & ex facie & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, (etfi fallebat in eo ipso) sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Len- ²³⁵ tulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & venustatis, vocis & suavitas & magnitudo. Sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. ⁶⁷ Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, ²³⁶ maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, (quod etiam arte limaverat,) quod erat in reprehendendis verbis versutum & follers, sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum

etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiûsque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is cum satis floruiisset adolescens, minor haberi est cœptus postea. Deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, 237 tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, litterarum & studiosus & non imperitus, multæ industriæ & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non inuentus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. 238 C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. Huius si vita, si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii evertisset, majus nomen in patronis fuisset. Non erat

abundans, non inops tamen: non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorē maioremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam dicerēs. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, 68
statarius, & sermonis plenus orator, minime 239
ille quidem tardus in excogitando, verum-
tamen vultu & simulatione, multo etiam
acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus
æqualem M'. Glabrionem, bene institutum
avi Scævolæ diligentia, socors ipsius natura
negligensque tardaverat. Etiam L. Torqua-
tus, elegans in dicendo, in existimando ad-
modum prudens, toto genere perurbanus.
Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad
omnia summa natus, maiorem dicendi glo-
riam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cu-
piditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat
oratione satis amplus, rem prudenter videbat:
actio vero ejus habebat & in voce magnum
splendorem, & in motu summam dignitatem.
Noster item æqualis D. Silanus, vitricus tuus, 240
studii ille quidem habuit non multum, sed

acuminis & orationis fatis. Q. Pompejus, A. filius, qui Bithynicus dictus est, biennio, quam nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum. fuit enim mecum & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. Hujus actio non satis commendabat orationem; in hac enim satis erat copiae, in illa autem
241 leporis parum. Erat ejus aequalis P. Autronius, voce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis: & L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. Is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. Et C. Stalenus, qui se ipse adoptaverat, & de Stajeno Aelium fecerat, fervido quodam, & petulanti, & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, adscendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus & judicio dedisset.
69 Eodem tempore C. & L. Caepasii fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines & repentinus, quaestores celeriter facti sunt oppidano quodam & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem praeteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum,

qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. Sed ut pugiles in exercitati, etiam si pugnos & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de sæce, inquit, hauris, idque jamdudum: sed tacebam; hoc vero non putabam, te usque ad Stalenos & Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione melabi; quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspicui, omnibus conquisitis, qui in multitudine di-

cere auri sint, memoria quidem dignos per-
 paucos; verum, qui omnino nomen habue-
 rint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem
 70 institutum revertamur. T. Torquatus, T.
 245 filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Mo-
 lonis, & a natura ad dicendum satis solutus
 atque expeditus (cui si vita suppeditavisset,
 sublato ambitu, consul factus esset,) plus fa-
 cultatis habuit ad dicendum, quam volunta-
 tis. Itaque studio huic non satisfecit: offi-
 cio vero nec in suorum necessariorum causis,
 246 nec in sententia senatoria defuit. Etiam M.
 Pontidius, municeps noster, multas privatas
 causas agitavit, celeriter sane verba volvens,
 nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam
 quam non hebes, sed effervesceens in dicendo
 stomacho sæpe iracundiaque vehementius; ut
 non cum adversario solum, sed etiam (quod
 mirabile) cum iudice ipso, cujus delinitor
 esse debet orator, jurgio sæpe contenderet.
 M. Messalla minor natu, quam nos, nullo
 modo inops, sed non nimis ornatus genere
 verborum; prudens, acutus, minime incau-
 tus, patronus in causis cognoscendis compo-
 nendisque diligens, magni laboris, multæ
 247 operæ, multarumque causarum. Duo etiam
 Metelli, Celer & Nepos, nihil in causis ver-
 sati,

fati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant
populare dicendi genus affecuti. C. autem
Lentulus Marcellinus, nec unquam indisfer-
tus, & in consulatu pereloquens visus est,
non tardus sententiis, non inops verbis, voce
canora, facetus satis. C. Memmius, L. fi-
lius, perfectus litteris, sed Græcis; fastidio-
sus sane Latinarum: argutus orator, verbifi-
que dulcis, sed fugiens non modo dicendi,
verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi
de facultate detraxit, quantum imminuit in-
dustrie.

Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, 71
de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi 248
dicere luberet. Et, si de aliis minus, de duo-
bus tamen, quos a te scio laudari solere, Cæ-
sare & Marcello, audirem non minus luben-
ter, quam audiui de iis, qui fuerunt. Cur
tandem, inquam? an exspectas, quid ego
judicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac
mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus sa-
tis est notus; Cæsar autem parum. illum
enim sæpe audiui: hic, cum ego judicare
jam aliquid possem, absuit. Quid igitur de 249
illo judicas, quem sæpe audisti? Quid cen-
ses, inquit, nisi id, quod habiturus es simi-
lem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim

Cicero. T. I.

V

tibi eum placere quam maxime. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec vero sine causa. Nam & didicit, &, omiſſis ceteris ſtudiis, unum id egit, ſeſeque quotidianis commentationibus acerrime exercuit.

250 Itaque & lectis utitur verbis & frequentibus, & ſplendore vocis, & dignitate motus fit ſpectioſum & illuſtre, quod dicitur; omniaque ſic ſuppetunt, ut ei nullam deeſſe virtutem oratoris putem: maximeque laudandus eſt, qui hoc tempore ipſo, cum liceat, in hoc communi noſtro & quaſi fatali malo, conſoletur ſe cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renovatione doctrinæ.

Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque, ut dixi, vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui ſimilem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctiſſimo viro, tibiſque, ut intellexi, amiciſſimo, Cratippo, inſtructum

251 omni copia, multo videbam ſimiliorem. Hic ego, Etſi, inquam, de optimi viri, nobiſque amiciſſimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miſeriarum, quarum oblivionem quærens, hunc ipſum ſermonem produxi longius. Sed de Cæſare cupio audire, quid tandem Atticus

72 iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi con-

ffas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de iis egiffi, qui jam mortui sunt, neminem ut præmitteres; næ tu in multos Autronios & Stalenos incurreres. Quare siue hanc turbam effugere voluiffi, siue veritus es, ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri posset: de Cæsare tamen potuiffi dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obsecurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, 252 de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime; nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, summoque studio & diligentia est consecutus. Quin etiam, in maximis occupationibus, cum 253 ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum deletum originem esse eloquentiæ; tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit,

quam se dicere, laudem singularem: nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *Ac, si cogitata praeclare eloqui ut possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cuius te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus: hunc facilem & quotidianum novisse sermonem, num pro*
⁷³ relicto est habendum? Tum Brutus, Amice,
²⁵⁴ hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiae dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. Quo enim uno vincebamus a victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum.
²⁵⁵ Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute: modo fit hoc Cæsaris iudicii, non benivolentiæ testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi
²⁵⁶ sunt; ut scitis, triumphi. Verum quidem si

audire volumus, omiſſis illis divinis conſiliis, quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia ſalus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præſtat minutis imperatoribus. At prodeſt plus imperator. Quis negat? ſed tamen, (non metuo, ne mihi acclametis: eſt autem quod ſentias, dicendi liber locus:) malim mihi L. Craſſi unam pro M'. Curio diſtinctionem, quam caſtellanos triumphos duos. At plus interfuit rei publicæ, caſtellum capi Ligurum, quam bene defendi cauſam M'. Curii. Credo. Sed Athenienſium quoque plus interfuit firma teſta in domiciliis habere, quam Minervæ ſignum ex ebore pulcherrimum; tamen ego me Phidiam eſſe malletm, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quiſque proſit, ſed quanti quiſque ſit, ponderandum eſt: præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli deſſe non poſſint. Sed perge, Pomponi, de Cæſare, & redde quæ reſtant.

74
258

Solum quidem, inquit ille, & quaſi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam & Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut ſcientiæ, ſed quaſi bonæ conſuetudinis. Mitto C. Læ-

lium, P. Scipionem. ætatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine loquendi; nec omnium tamen. Nam illorum æquales, Cæcilium & Pacuvium, male locutos videmus. sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis. Quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quæ mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latine loqui, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis

usitati cum esse vellet, ne a C. Rufio quidem
 accusatore deterreri potuit, quo minus inu-
 sitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? 260
 inquit Brutus: aut quis est iste C. Rufius?
 Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo
 accusante Chritilium, Sisenna defendens, di-
 xit, quædam ejus sputatilica esse crimina.
 Tum C. Rufius, *Circumvenior*, inquit, judi- 75
ces, nisi subvenitis. Sisenna, quid dicas, nescio:
metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? spu-
ta quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus:
 sed ille tamen familiaris meus recte loqui pu-
 tabat esse, inusitate loqui. Cæsar autem ra- 261
 tionem adhibens, consuetudinem vitiosam &
 corruptam pura & incorrupta consuetudine
 emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam
 verborum Latinorum (quæ, etiamsi orator
 non sis, & sis ingenuus civis Romanus, ta-
 men necessaria est) adjungit illa oratoria or-
 namenta dicendi: tum videtur tamquam ta-
 bulas bene pictas collocare in bono lumine.
 Hanc cum habeat præcipuam laudem in
 communibus, non video, cui debeat cedere.
 splendidam quandam, minimeque veterato-
 riam rationem dicendi tenet, voce, motu:
 forma etiam magnifica & generosa quodam-
 modo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus 262

mihī vehementer probantur: complures autem legi. Atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum; valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, tamquam veste, detracto. Sed dum voluit alios habere parata, unde fumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volent illa calamistris inurere: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura & illustri brevitāte dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, revertamur.

76 C. Sicinius igitur, Q. Pompeji illius, qui
263 censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator; jam vero etiam probatus, ex hac inopi ad ornandum, sed ad inveniendum expedita Hermagoræ disciplina. Ea dat rationes certas & præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplinaque dicendi jam in patronorum numero pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus

meus, qui fuit cum Sicinio ætate conjunctus. Is cum post curulem ædilitatem judex quæstionis esset, est mortuus: in quo fateor vulgi judicium a judicio meo dissensibile. Nam populo non erat satis vendibilis: præceps quædam, & cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: sed neque verbis aptiorem cito alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in litteris, jurisque civilis jam a patre Aculeone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, 265 quem tu non tam cito rhætorem dixisses, (etsi non deerat oratio,) quam, ut Græci dicunt, πολιτὸν. Erant in eo plurimæ litteræ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam & reconditæ; divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. Atque hæc omnia vitæ decorabat dignitas & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa ætate, plena litteratæ senectutis oratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non consideratum exhibat ex ore! Tum Brutus, Torquati & 266 Triarii mentione commotus, (utrumque enim eorum admodum dilexerat,) Næ ego, inquit, (ut omittam cetera, quæ sunt innumerabi-

lia,) de istis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse! nam nec istos excellentes viros, nec multos alios praestantes cives respublica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. Nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque omittamus lugere, & tantum, quid quisque dicendo potuerit, 77 (quoniam id quaerimus,) praedicemus. Sunt
 267 etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, ^{ed} M. Bibulus, qui & scriptitavit accurate, cum praesertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus, collega & familiaris meus; hic jam & satis studiosus, & valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latine tamen, & multa cum
 268 libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum viro-

rum essent, non dubitaret adsciscere, eaque
 omni dignitate obtineret. L. autem Lentu-
 lus satis erat fortis orator, si modo orator;
 sed cogitandi non ferebat laborem. vox ca-
 nora, verba non horrida sane, ut plena esset
 animi & terroris oratio. quæreret iu judi-
 ciis fortasse melius: in republica, quod erat,
 esse judicares satis. Ne T. quidem Postu- 269
 mius contemnendus in dicendo: de republica
 vero non minus vehemens orator, quam bel-
 lator fuit: effrenatus, & acer nimis, sed bene
 juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit,
 ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jam-
 diu colligis, viverent. Omnes enim com-
 memoras, qui ausi aliquando sunt stantes lo-
 qui, ut mihi imprudens M. Servilium præ-
 teriisse videre. Non, inquam, ego istuc 78
 ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum 279
 numquam in publico fecissent, cum melius
 aliquanto possent, quam isti oratores, quos
 colligo, dicere: sed his commemorandis et-
 iam illud assequor, ut intelligatis primum ex
 omni numero, quam non multi ausi sint di-
 cere, deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint
 laude digni. Itaque ne hos quidem equites 271
 Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui

sunt, P. Cominium Spoletinum, quò accusante defendi C. Cornelium; in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit: T. Accium Pifauremsem, ejus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui & accurate dicebat, & fatis copiose, eratque præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam, & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur: studio autem ne-
472 minem, nec industria majore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. Nullum tempus illi umquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. Itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque sententiæ; gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quæ non erat, & e disciplina motus quidam videretur accedere. Vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo, dicere; quod

non ita est. alia enim de illo majora dici possunt. Nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec vero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati mæx paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu & a bonorum causa steterit constantius; quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem inprimis faceta & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, æque omnes ex reipublicæ contentione susceptæ: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari cœpit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis; potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententias mollis & pellucens vestiebat oratio. Nihil tam tenerum,

quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile, nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæreresceret: nullum, nisi loco positum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum; ac non propria verba rerum, sed pleraque translata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec vero hæc soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, non eodem modo semper, sed varie
 275 dissimulanterque conclusis. Erant autem & verborum & sententiarum illa lumina, quæ vocant Græci *ῥήματα*, quibus tanquam insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisperitorum includitur formulis, id ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque
 80 dicendi placidum & sanum genus. Quod si
 270 est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse,

quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio; siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur, siue quod natura non esset ita factus, siue quod non consueffet, siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, absuit: si opus erat, defuit. Quin etiam memini, cum in accusatione sua 277 Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate & exquisite disputavisset; me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis, se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, 278 sic ageres? præsertim cum ista eloquentia alie-*

norum hominum pericula defendere acerrime
 soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor
 animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere
 voces & querelas solet? nulla perturbatio ani-
 mi, nulla corporis, frons non percussa, non fe-
 mur: pedis (quod minimum est) nulla suppositio.
 Itaque tantum absuit, ut inflammares nostros
 animos; somnum isto loco vix tenebamus. Sic
 nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio,
 pro argumento ad diluendum crimen usi su-
 279 mus. Tum Brutus, Atque dubitamus, in-
 quit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium?
 quis enim non fateatur, cum ex omnibus
 oratoris laudibus longe ista sit maxima, in-
 flammare animos audientium, &, quocum-
 que res postulet modo, flectere, qui hac vir-
 tute caruerit, id ei, quod maximum fuerit,
 81 defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redea-
 mus ad eum, qui jam unus restat, Horten-
 sium: tum de nobismetipsis, quoniam id et-
 iam, Brute, postulas, pauca dicemus, quam-
 quam facienda mentio est, ut quidem mihi
 videtur, duorum adolescentium, qui si diu-
 tius vixissent, magnam essent eloquentiae lau-
 dem consecuti.

280 C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Li-
 cinium Calvum arbitror dicere. Recte, in-
 quam,

quam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile soluteque verbisolvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire voluisset, ut coeperat, honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos sit præmium virtutis, iudicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Craffo, M. filio, cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer. Cicero. T. I.

282 menter hortarer, ut eam laudis viam rectif-
 fimam esse duceret, quam majores ejus ei
 tritam reliquissent. Erat enim cum institu-
 tus optime, tum etiam perfecte, planeque
 eruditus: ineratque & ingenium satis acre,
 & orationis non inelegans copia: præterea-
 que sine arrogantia gravis esse videbatur, &
 sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque
 absorbuit æstus quidam non insolitæ adoles-
 centibus gloriæ: qui quia navarat miles ope-
 ram imperatori, imperatorem se statim esse
 182 cupiebat: cui muneri mos majorum ætatem
 certam, sortem incertam reliquit. Ita gra-
 vissimo suo casu, dum Cyri & Alexandri si-
 milis esse voluit, qui suum cursum transcur-
 rerant, & L. Crassi, & multorum Crassorum
 82 inventus est dissimillimus. Sed ad Calvum
 283 (is enim nobis erat propositus) revertamur:
 qui orator fuisset, cum litteris eruditior,
 quam Curio, tum etiam accuratius quoddam
 dicendi & exquisitius afferebat genus: quod
 quamquam scienter eleganterque tractabat,
 nimium tamen inquirens in se, atque ipse se-
 se observans, metuensque ne vitiosum colli-
 geret, etiam verum sanguinem deperdebat.
 Itaque ejus oratio nimia religione attenuata,
 doctis & attente audientibus erat illufris: a

multitudine autem, & a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

Tum Brutus, Atticum se, inquit, Cal- 284
vus noster dici oratorem volebat. Inde erat
ista exilitas, quam ille de industria conseque-
batur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse er-
rabat, & alios etiam errare cogebat. Nam
si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose,
nec putide, Attice putat dicere; is recte, nisi
Atticum, probat neminem. Insulsi-
tatem enim & insolentiam, tanquam insaniam quamdam
orationis, odit: sanitatem autem & integri-
tatem, quasi religionem & verecundiam ora-
toris, probat. Hæc omnium debet orato-
rum eadem esse sententia. Sin autem jeju- 285
nitatem, & siccitatem, & inopiam, dummo-
do sit polita, dum urbana, dum elegans, in
Attico genere ponit; hoc recte duntaxat:
sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat,
ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, &
vim, & varietatem Atticorum. Atticos, in-
quit, volo imitari. quos? nec enim est unum
genus. Nam quid est tam dissimile, quam
Demosthenes & Lyfias? quam idem, & Hy-
perides? quam omnium horum Aeschines?
Quem igitur imitaris? Si aliquem; ceteri
ergo Attice non dicebant. si omnes; qui

potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quæro, Phaleræus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyfias. natura quædam, 83 aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo 286 fuerunt per idem tempus dissimiles inter se; sed Attici tamen: quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyfiam, Demochares autem, qui fuit Demostheni fororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegefias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut 287 veros illos præ se pæne agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitatur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? Thucydidem, inquit, imitatur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum

gestarum pronuntiator sincerus, & grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, iudiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multæ enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quærat: (atqui eæ notæ sunt optimæ, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. num igitur, qui hoc septiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur ætatem.) sic ego istis censuerim & novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidis nimis veterem, tanquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ

proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste & exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiore & ple-
 290 norem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes: risus, cum velit; cum velit, ætus: ut, qui hæc procul videat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem
 291 Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc

proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutæ subtilitati locus. Ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ⁸⁵ ista mihi tua fuit per iucunda a proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, faciam & elegantem puto. Est enim & minime inepti hominis, & ejusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrachere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in

historia, qua tu es usus in omni sermone; cum, qualis quisque orator fuisset, expones, vide, quaeso, inquit, ne tam reprehenda fit ironia, quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum & singularem virum: nemo dicet secus; sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. Bella ironia, si jocaremur; sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhienda sit, quam si testimonium dicamus.

294 Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto & Thucydide comparares, Bruto ne te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne

e Græcis quidem quisquam imitari potest, iis
tu comparas hominem Tusculanum, nondum
suspicientem, quale esset copiose & ornatè
dicere. Galbam laudas: si ut illius ætatis 86
principem, assentior; sic enim accepimus: 295
sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes,
(sunt enim,) & dic, hunc, quem tu plus,
quam te, amas, Brutum, velle te illo modo
dicere. Probas Lepidi orationes. Paulum
hic tibi assentior, modo ita laudes, ut anti-
quas: quod item de Africano, de Lælio, cu-
jus tu oratione negas fieri quidquam posse 78
dulcius. addis etiam nescio quid augustius, no- 88
mine nos capi volens summi viri, vitæque ele-
gantissimæ verissimis laudibus. Remove hæc:
næ ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam
aspicere nemo velit. Carbonem in summis 296
oratoribus habitum scio: sed cum in ceteris
rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil
est melius, id laudari, qualecumque est, so-
let. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea
sunt a te dicta, quibus ego assentior. Omitto
ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfe-
ctam putas esse eloquentiam, quos ego au-
divi sine controversia magnos oratores, Craf-
sum & Antonium. De horum laudibus tibi
prorsus assentior: sed tamen non isto modo,

ut Polycleſi Doryphorum ſibi Lyſippus aje-
 bat, ſic tu ſuaſionem legis Serviliæ tibi ma-
 giſtram fuiſſe. Hæc germana ironia eſt. Cur
 ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentiri
 297 putes. Omitto igitur, quæ de iis ipſis, quæ
 de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de
 Cœlio dixeris. ii enim fuerunt certe orato-
 res. quanti autem, & quales, tu videris.
 Nam illud minus curo, quod congeſſiſti ope-
 rarios omnes; ut mihi videantur mori vo-
 luiſſe nonnulli, ut a te in oratorum nume-
 87 rum referrentur. Hæc cum ille dixiſſet,
 298 Longi ſermonis initium pepuliſti, inquam,
 Attice, remque commoviſti, nova diſputa-
 tione dignam, quam in aliud tempus differa-
 mus. Volvendi enim ſunt libri cum aliorum,
 tum inprimis Catonis. intelliges, nihil illius
 lineamentis, niſi eorum pigmentorum, quæ
 inventa nondum erant, florem & colorem de-
 fuiſſe. Nam de Cræſſi oratione ſic exiſtimo,
 ipſum fortæſſe melius potuiſſe ſcribere: alium,
 ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam
 dixeris eſſe, quod eam orationem mihi ma-
 giſtram fuiſſe dixerim. Nam etſi tu melius
 exiſtimare videris de ea, ſi quam nunc ha-
 bemus, facultate; tamen, adoleſcentes quid
 in Latinis potius imitemur, non habeba-

mus. Quod autem plures a nobis nominati 299
sunt, eo pertinuit (ut paullo ante dixi,) quod
intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissi-
mi essent, quam pauci digni nomine evade-
rent. Quare *ἐξῆναι* me, ne si Africanus qui-
dem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius,)
existimari velim. Ut voles, inquit Atticus.
Ego enim non alienum a te putabam, quod
& in Africano fuisset, & in Socrate. Tum 300
Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me
intuens) orationes nobis veteres explicabis?
Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut
in Tusculano, aliquando, si modo licebit:
quoniam utroque in loco vicini sumus. Sed 88
jam ad id, unde digressi sumus, revertamur.
Hortensius igitur, cum admodum adoles- 301
cens orsus esset in foro dicere, celeriter ad
maiores causas adhiberi coeptus est. quam-
quam inciderat in Cottæ & Sulpicii ætatem,
qui annis decem majores, eccellente tum
Crasso & Antonio, deinde Philippo, post Ju-
lio, cum iis ipsis dicendi gloria comparaba-
tur. Primum memoria tanta, quantam in
ullo cognovisse me arbitror, ut, quæ secum 88
commentatus esset, ea sine scripto verbis eis-
dem redderet, quibus cogitavisset. Hoc ad-
jumento ille tanto sic utebatur, ut sua, &

302 commentata, & scripta, &, nullo referente,
 302 omnia adversariorum dicta meminisset. Ar-
 debat autem cupiditate sic, ut in nullo um-
 quam flagrantius studium viderim. Nullum
 enim patiebatur esse diem, quin aut in foro
 diceret, aut meditaretur extra forum. sæ-
 pissime autem eodem die utrumque faciebat.
 Attuleratque minime vulgare genus dicendi:
 303 duas quidem res, quas nemo alius: partitio-
 nes, quibus de rebus dicturus esset, & col-
 lectiones; memor & quæ essent dicta con-
 303 tra, quæque ipse dixisset. Erat in verborum
 splendore elegans, compositione aptus, fa-
 303 cultate copiosus: eaque erat cum summo in-
 genio, tum exercitationibus maximis conse-
 303 cutus. Rem complectebatur memoriter, di-
 videbat acute, nec prætermittebat fere quid-
 quam, quod esset in causa, aut ad confir-
 mandum, aut ad refellendum. vox canora,
 & suavis: motus & gestus etiam plus artis
 habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur
 florescente, Crassus est mortuus, Cotta
 pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum
 89 venimus. Erat Hortensius in bello, primo
 304 anno miles, altero tribunus militum: Sulpi-
 cius legatus aberat, etiam M. Antonius: exer-
 cebatur una lege iudicium Varia, ceteris

propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores, non illi quidem principes, L. Memmius & Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo; cujus in testimonio contentio & vim accusatoris habebat & copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem filebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans; disertum autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, ædilis curulis, quotidie fere accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. Reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operæ dabam Q. Scævola, P. filio, qui quamquam

nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosus audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule & Pompejo fuit. tum P. Sulpicii, in tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus: eodemque tempore, cum princeps academix Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus; in quo hoc etiam commorabar attentius, quod etsi rerum ipsarum varietas & magnitudo summa me delectatione retinebat, tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur esse a proposita ratione diversa, tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico hæc nota sunt,) & videre, quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium fere fuit urbs

sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus & Lentuli duo,) primas in causis agebat Hortensius: magis magisque quotidie probabatur Antistius: Piso sæpe dicebat; minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione versabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus. a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar; quæ quasi contracta & adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, iudicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis, ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel

quod a Græcis summis doctoribus, nisi Græce
dicerem, neque corrigi possem, neque do-
311 ceri. Tumultus interim pro recuperanda re-
publica, & crudelis interitus oratorum trium,
Scævolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ,
Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeji: le-
ges & judicia constituta: recuperata respu-
blica: ex numero autem oratorum Pompo-
312 nius, Cenforinus, Murena sublati. Tum pri-
mum nos ad causas, & privatas & publicas,
adire coepimus, non ut in foro disceremus,
quod plerique fecerunt, sed ut, quantum
nos efficere potuissemus, docti in forum ve-
312 niremus. Eodem tempore Moloni dedimus
operam: dictatore enim Sulla, legatus ad se-
natum de Rhodiorum præmiis venerat. Ita-
que prima causa publica; pro Sex. Roscio
dicta, tantum commendationis habuit, ut
non ulla esset, quæ non digna nostro patro-
cinio videretur. deinceps inde multæ, quas
312 non minus diligenter elaboratas, & tanquam
elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me, non nævo
313 aliquo aut crepundiis, sed corpore omni, vi-
deris velle cognoscere, complectar nonnulla
etiam, quæ fortasse videantur minus neces-
saria. Erat eo tempore in nobis summa gra-
cilitas

cilitas & infirmitas corporis, procerum &
 tenue collum: qui habitus & quæ figura non
 procul abesse putatur a vitæ periculo, si ac-
 cedit labor & laterum magna contentio. Eo-
 que magis hoc eos, quibus eram carus, com-
 movebat, quod omnia sine remissione, sine
 varietate, vi summa vocis, & totius corpo-
 ris contentione dicebam. Itaque cum me & 314
 amici & medici hortarentur, ut causas agere
 desisterem; quodvis potius periculum mihi
 adeundum, quam a sperata dicendi gloria
 discedendum putavi. Sed cum censerem, re-
 missione & moderatione vocis, & commutato
 genere dicendi, me & periculum vitare posse,
 & temperatius dicere; ut consuetudinem di-
 cendi mutarem, ea causa mihi in Asiam pro-
 ficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium
 versatus in causis, & jam in foro celebratum
 meum nomen esset, Roma sum profectus.
 Cum venissem Athenas, sex menses cum An- 315
 tiocho, veteris academice nobilissimo & pru-
 dentissimo philosopho, fui, studiumque phi-
 losophiæ, numquam intermissum, a primaque
 adolescentia cultum, & semper auctum, hoc
 rursus summo auctore & doctore, renovavi.
 Eodem tamen tempore Athenis apud Deme-
 trium Syrum, veterem & non ignobilem di-

Cicero, T.I.

Y

cendi magistrum, studiose exerceri solebam, Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: &, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari
 316 recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes. Erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam, (si modo id consequi potuit) ut
 212 nimis redundantes nos, & superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia, reprimeret, & quasi extra ripas diffuentes coërceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. Nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi reserverat oratio, lateribusque vires, & corpori mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellebant oratores, qui me ⁹²
imitandi cupiditate incitarent, Cotta & Hor- ³¹⁷
tensius: quorum alter remissus, & lenis, &
propriis verbis comprehendens solute & fa- ⁹¹⁸
cile sententiam; alter ornatus, acer, & non
talis, qualem tu eum, Brute, jam deflores-
centem cognovisti, sed verborum & actionis
genere commotior. Itaque cum Hortensio
mihi magis arbitrabar rem esse, quod & di- ⁹²
cendi ardore eram propior, & ætate conjun-
ctior. Etenim videram in iisdem causis, ut
pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari,
cum Cotta princeps adhibitus esset, priores ⁹¹⁸
tamen agere partes Hortensium. Acrem enim
oratore, incensum, & agentem, & canorum,
concursum hominum, forique strepitus desi-
derat. Unum igitur annum, cum rediisse- ³¹⁸
mus ex Asia, causas nobiles egimus, cum
quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilita-
tem peteret Hortensius. Interim me quæ-
storem Siciliensis exceperat annus: Cotta ex
consulatu est profectus in Galliam: princeps
& erat & habebatur Hortensius. Cum aut-
em anno post e Sicilia me recepissem, jam
videbatur illud in me, quidquid esset, esse
perfectum, & habere maturitatem quandam
suam. Nimis multa videor de me, ipse præ-

fertim; sed omni huic sermone propositum
est, non ut ingenium & eloquentiam meam
perspicias, unde longe absum, sed ut labo-
rem & industriam. Cum igitur essem in plu-
rimis causis, & principibus patronis, quin-
quennium fere versatus, tum in patrocinio
Siciliensi maxime in certamen veni designa-
tus ædilis cum designato consule Hortensio.

93 Sed quoniam omnis hic sermo noster non so-
lum enumerationem oratoriam, verum etiam
præcepta quædam desiderat; quid tanquam
notandum & animadvertendum sit in Hor-
tensio, breviter licet dicere. Nam is post
consulatum (credo quod videret, ex consu-
laribus neminem esse secum comparandum,
negligeret autem eos, qui consules non fuis-
sent,) summum illud suum studium remisit,
quo a puero fuerat incensus, atque in omni-
um rerum abundantia voluit beatius, ut ipse
putabat, remissius certe vivere. Primus, &
secundus annus, & tertius tantum quasi de
picturæ veteris colore detraxerat, quantum
non quivis unus ex populo, sed existimator do-
ctus & intelligens posset cognoscere. Longius
autem procedens, & in ceteris eloquentiæ
partibus, tum maxime in celeritate & conti-
nuatione verborum adhærescens, sui dissimi-

lior videbatur fieri quotidie. Nos autem non³²⁷
desistebamus, cum omni genere exercitatio-
nis, tum maxime stilo, nostrum illud, quod
erat, augere, quantumcumque erat. Atque
(ut multa omittam) in hoc spatio, & in iis
post ædilitatem annis, & prætor primus, &
incredibili populari voluntate sum factus.
Nam cum propter assiduitatem in causis &
industriam, tum propter exquisitius & mini-
me vulgare orationis genus, animos hominum
ad me dicendi novitate converteram. Nihil³²²
de me dicam: dicam de ceteris, quorum ne-
mo erat, qui videretur exquisitius, quam
vulgus hominum, studuisse litteris, quibus
fons perfectæ eloquentiæ continetur: nemo,
qui philosophiam complexus esset, matrem
omnium bene factorum beneque dictorum:
nemo, qui jus civile didicisset, rem ad pri-
vatas causas, & ad oratoris prudentiam, ma-
xime necessariam: nemo, qui memoriam re-
rum Romanarum teneret, ex qua, si quando
opus esset, ab inferis locupletissimos testes
excitaret: nemo, qui breviter arguteque, in-
cluso adversario, laxaret iudicum animos,
atque a severitate paullisper ad hilaritatem
risumque traduceret: nemo, qui dilatare
posset, atque a propria ac definita disputa-

312 tione hominis ac temporis, ad communem
 quæstionem universi generis orationem tra-
 ducere: nemo, qui delectandi gratia digredi
 parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam
 magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum
 posset adducere: nemo, qui animum ejus
 (quod unum est oratoris maxime proprium)
 94 quocumque res postularet, impellere. Ita-
 323 que, cum jam præne evanisset Hortensius,
 & ego anno meo, sexto autem post illum con-
 322 sulem, consul factus essem, revocare se ad
 industriam coepit: ne, cum pares honore es-
 semus, aliqua re superiores videremur. Sic
 duodecim post meum consulatum annos in
 maximis causis, cum ego mihi illum, sibi
 me ille anteferebat, conjunctissime versati su-
 mus: consulatusque meus, qui illum primo
 leviter perstrinxerat, idem nos rerum mea-
 rum gestarum, quas ille admirabatur, laude
 324 conjunxerat. Maxime vero perspecta est u-
 triusque nostrum exercitatio paullo ante,
 quam perterritum armis hoc studium, Brute,
 nostrum conticuit subito & obmutuit; cum
 lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis,
 ad causas simillimas inter se, vel potius eas-
 dem, novi veniebamur quotidie. quibus qui-
 dem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti,

compluresque & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere coepit, quam tu es natus. Idem quarto & sexagesimo anno, per paucis ante mortem diebus, una tecum forcerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

Sed, si quaerimus, cur adolescens magis ⁹⁵ floruerit dicendo, quam senior Hortensius; ³²⁵ causas reperiemus verissimas duas. Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum sententiosum & argutum, sententiis non tam gravibus & severis, quam concinnis & venustis; qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Meneclæ, frater ejus, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre atque incitatum; quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus Cni-

dius, & meus æqualis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, or-
326 nata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus; in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius, utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum; in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venustæ dulcesque sententiæ, quam aut necessariae, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata & vibrans, tum etiam accurata & polita. Non probabantur
327 hæc senibus; (sæpe videbam cum iridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum) sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur; & certe, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat

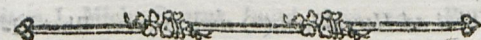
idem, nec decebat idem: quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat; sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. Hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate, audire potuisses. Tum Brutus, Ego vero, inquit, & ista, quæ dicis, video qualia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisse. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut ajunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crassio consule & Scaevola usque ad Paullum & Marcel- lum consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico. Melius, quæso, omninare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam; & id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit, cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis causas in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico con-

filio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseris, quæ consecutæ sunt, morte vindicasse.

330 Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relictī sumus, domi teneamus eam, septam liberali custodia; & hōs ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, & ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paullo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicæ noctem incidisse: tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa
331 loquerentur, mortuoque, viverent; quæ, si recte esset, salute reipublicæ; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de republica consiliorum darent. Sed in te intuens,
97 Brute, doleo; cujus in adolescentiā, per medias laudes quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna reipublicæ. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat,

& hunc mecum, socium ejusdem & amoris
& judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute
cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in
qua duorum generum amplissimorum reno-
vare memoriam atque augere possis. Tuum
enim forum, tuum erat illud curriculum: tu
illuc veneras unus, qui non linguam modo
acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam
eloquentiam locupletavisses graviorum artium
instrumento, & iisdem artibus decus omne
virtutis cum summa eloquentiæ laude jun-
xisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, 332
quod & ipse republica careas, & illa te. Tu
tamen, (etsi cursum ingenii tui, Brute, pre-
mit hæc importuna clades civitatis) contine
te in tuis perennibus studiis, & effice id,
quod jam propemodum, vel plane potius ef-
feceras, ut te eripias ex ea, quam ego con-
gessi in hunc sermonem, turba patronorum.
Nec enim decet te, ornatum uberrimis arti-
bus, quas cum domo haurire non posses, ar-
cessivisti ex urbe ea, quæ domus est semper
habita doctrinæ, numerari in vulgo patrono-
rum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir
longe eloquentissimus Græciæ? quid illa ve-
tus Academia, atque ejus heres Aristus, ho-
spes & familiaris meus, siquidem similes ma-

333 joris partis oratorum futuri sumus? Nonne
 ceruimus, vix singulis ætatibus binos orato-
 res laudabiles constituisse? Galba fuit inter
 tot æquales unus excellens, cui, quemad-
 modum accepimus, & Cato cedebat senior,
 & qui temporibus illis ætate inferiores fue-
 runt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam
 Gracchi in concionibus multo faciliore & li-
 beriore genere dicendi; quorum tamen ipso-
 rum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta non-
 dum fuit: Antonius, Crassius, post Cotta,
 Sulpicius, Hortensius: nihil dico amplius:
 tantum dico, si mihi accidisset, ut numera-
 rer in multis, * si operosa est concursatio ma-
 gis opportunorum, ***

ANNO TATIO
DE
LIBELLIS

HOC VOLVMINE CONTENTIS,

EX JO. ALB. FABRICII Bibliotheca Lat.

a JO. AVG. ERNESTI auctius edita,

tom. 1, lib. 1, c. 8.

Libri duo, qui vulgo de Inventione inscribuntur, soli tulere aetatem e libris quatuor, quos fecerat adolescens de arte Rhetorica. In duos illos libros edita sunt commentaria rhetoris antiqui Fabii Marii Victorini cum variis Ciceronis scriptis, Venet. 1490. Mediolani 1498, & separatim Paris. apud Rob. Stephannum 1537, in 4. — Denique inter antiquos rhetores Lat. collectos a Franc. Pithoco Paris. 1599, in 4.

Libri duo de Inventione ab initio sub titulo Rhetoricæ veteris prodierunt, quemadmodum

libri ad Herennium (*) *nuncupantur Rhetoricae novae* — *Hos libros cum iis, qui sunt ad Herennium, primum editos habemus Venetiis 1470 fol. per Nic. Jenson* — *cujus editionis exemplum repetitum est saepe* — *ut Mediolani 1474 & sine loci & anni notatione 1476. Venetiis 1479 per Phil. Condam, 1481 per Bapt. de Tortis, 1483 per Jo. de Fortivio, item 1486, 1488, 1490, 1493 &c.* *Post correctio adhibita est paullatim textui horum librorum maxime ab Aldo in editione Rhetoricorum Ciceronis 1514, 8. qui tamen textum nimis multis locis, saepe non bene mutavit. Ante a. 1508, 8. Florentiae ap. Juntam eosdem libros ediderat Laur. Romuleus Flor. qui textus fere consentit cum textu Mediolanensi operum Ciceronis 1498. Ceterum textus Aldinus deinde basis omnium editionum factus est.* *Posthaec hos libros edidere separatim, etiam emendare studuerunt Nascimbenus Nascimbenius Venet. 1563, 4. additis etiam notis,*

(*) Incerti auctoris seu, ut Petro Victorio, Mureto, Sigonio, aliisque videtur, L. Cornificii, rhetoris Ciceroni aetate paullum inferioris, opus, quod proinde in nova hac operum Ciceronis editione prudenter praetermisimus, brevitati & commodis lectorum unice intenti.

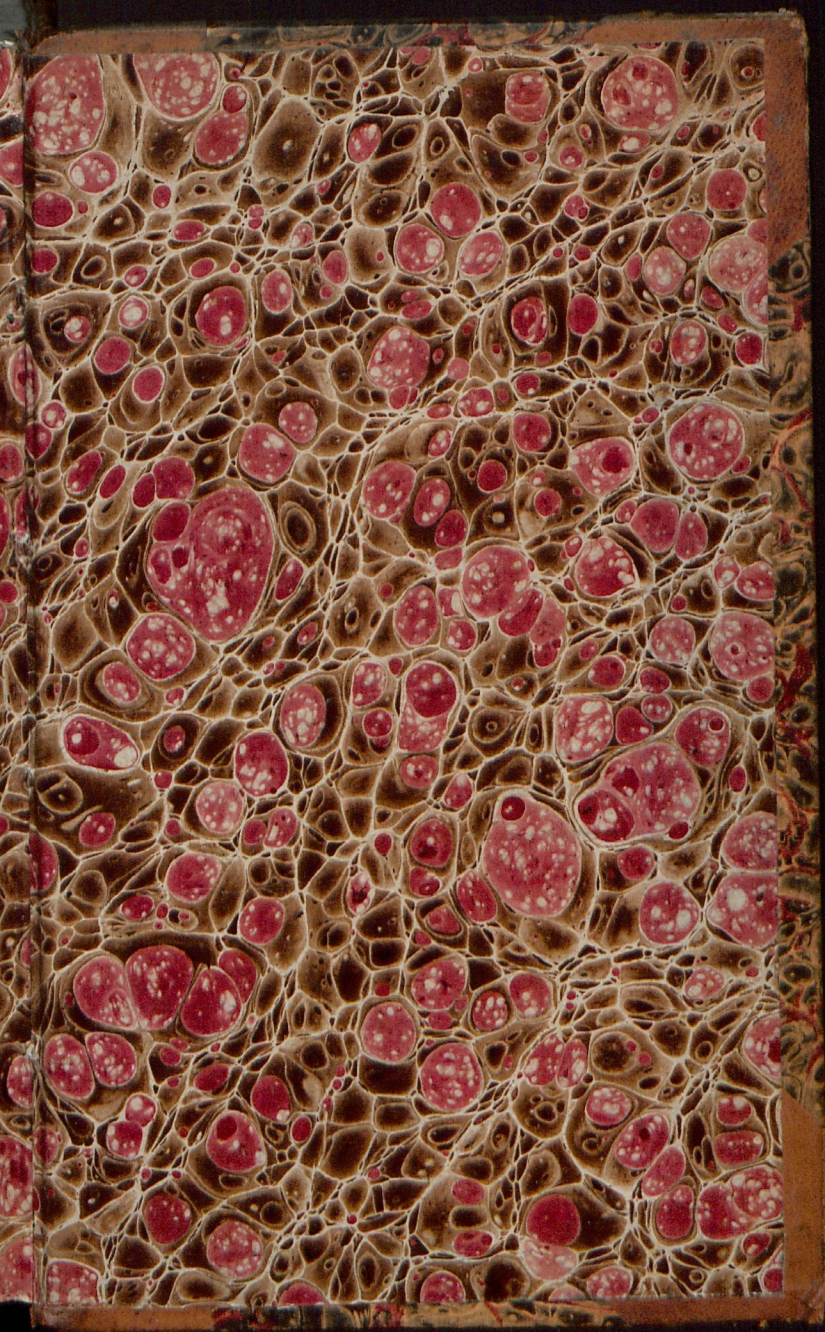
item J. Mich. Brutus Lugd. 1570, 12. Recentissime Lugd. B. 1761, 8. cum libris ad He-
renn. editi sunt a P. Burmanno sec. cum not.
integris Lambini, Ursini, Gruteri, Jac. Gro-
novii & excerptis aliorum, item Lect. Var. &
notis posthumis Graevii: additis in fine notis
Bruti, & ineditis Fr. Oudendorpii, in quibus
textus emendationes e libris scriptis & edd.
pr. propositae sunt diligenter collatis.

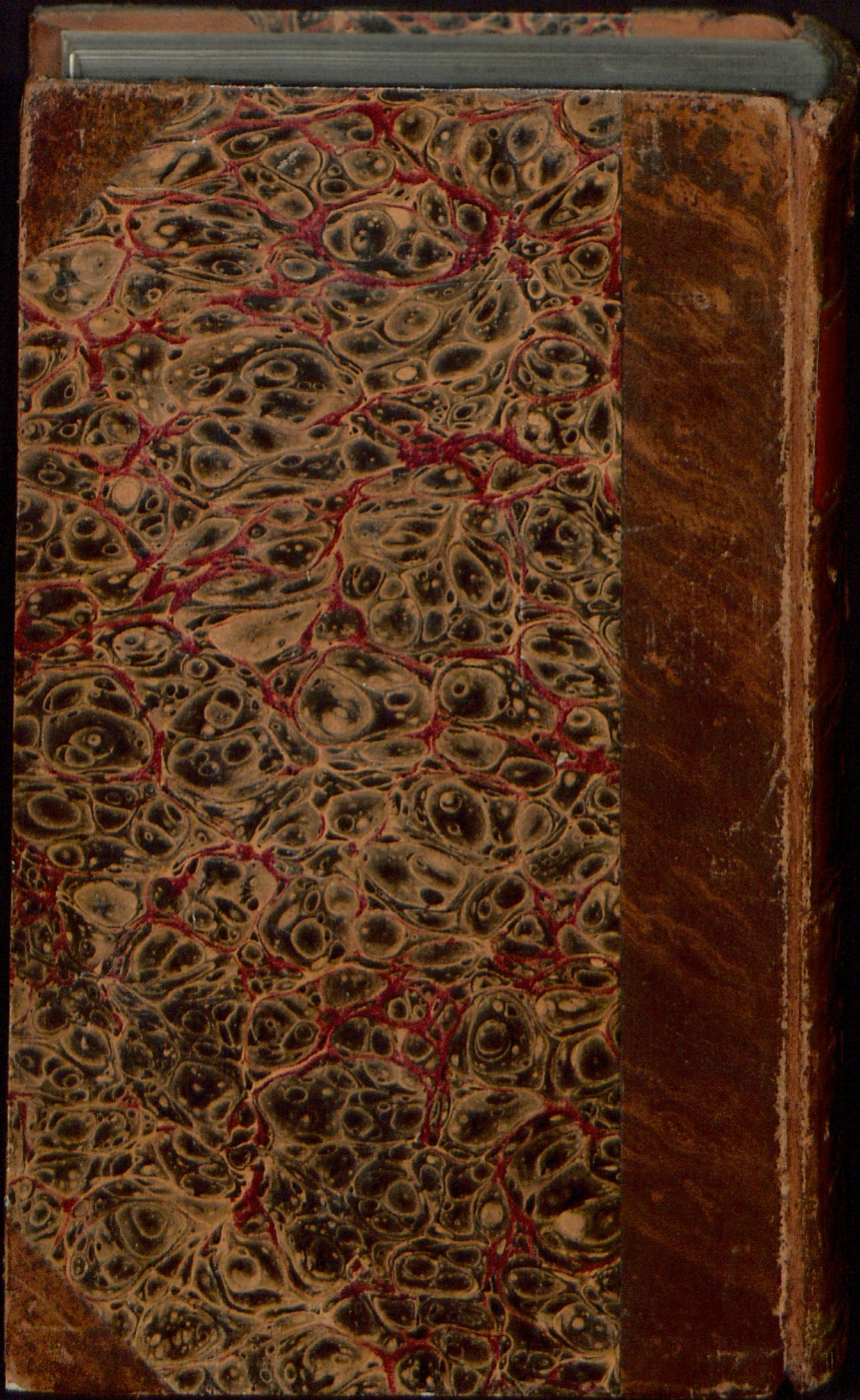
Brutus sive dialogus de claris Oratoribus.
Hunc, fuisse olim, qui in tres partes searent,
cum unus a suo auctore sit editus, testatur
Hieronymus praef. in Paralipom. eumque pri-
mum ex Codice MS. descripsisse se, & in ma-
nus hominum dedisse gloriatur Blondus Flavius
in Italia illustrata p. 346.

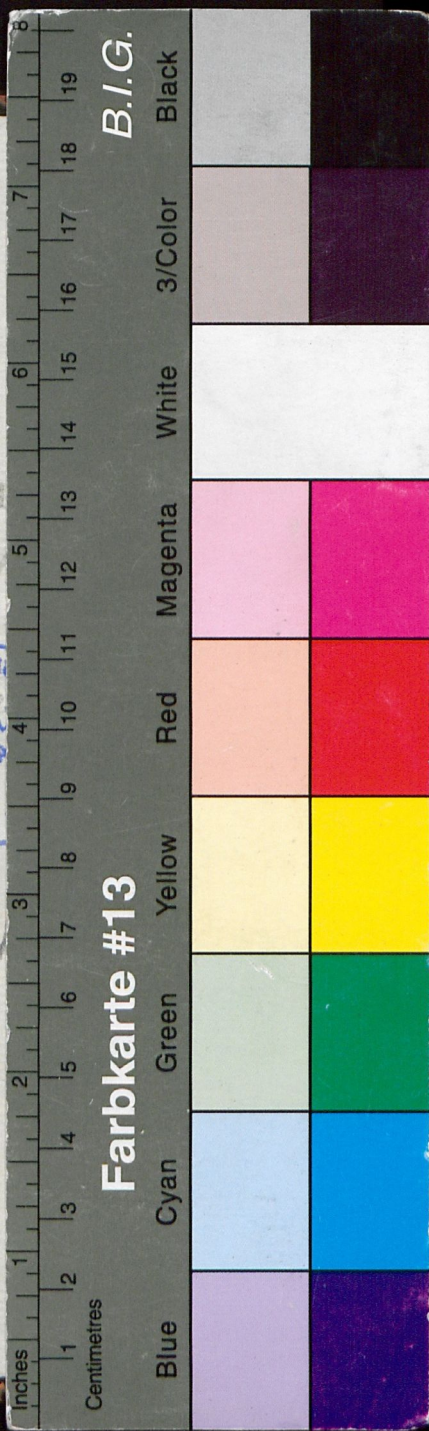
Typographorum quidem arte primum pu-
blicatus est Romae per Sweinhemium & Pa-
nartium, una cum ceteris minoribus rhetori-
cis libellis: idque corpusculum repetitum est,
ut putamus Venet. 1485 ap. Andream Ascula-
num. Separatim postea editus non est. Pro-
prium enarratorem habuit insignem Seb. Cor-
radum, cujus comm. editus est Florent. 1552.
Exstat & Coelli Sec. Curionis comm. editus
Basil. 1564. Addantur Jo. Rivii Castigatio-

nes, qui editione Rom. usus est & Veneta: ut
taceamus Aul. Ant. Palmyreni scholia, quae
in Collectione Basil. reperiuntur. Idem Bru-
tus Gallice a Girio versus est Paris. 1670, 12.
exstantque & Entretiens de Ciceron sur les
Orateurs illustres, Paris. 1725, cum selectis
& Vet. Test. historiis in usum scholarum. Porro
cum Oratore Anglice prodiit cura & studio
M. L. Jones Lond. 1776, 8.

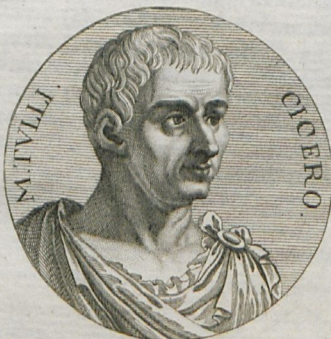

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA

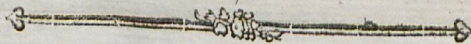
QVAE SVPERSVNT
OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE
EDITIONES.

VOLV MEN PRIMVM.

Caracciolo sculp.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCCLXXXIII.

Nunc apud Tobiam Loeffler.